

Redaktionelt forord

Krig er alt for vigtig til, at det alene kan overlades til politikerne at diskutere, hvorvidt, hvornår, hvordan og med hvilke konsekvenser Danmark skal i krig. Danmark har i flere årtier været en krigsførende nation, og der er bred politisk opbakning til at den aktivistiske udenrigspolitik i meget udstrakt grad skal være militaristisk. Faktisk så stor opbakning, at der er overraskende lidt diskussion blandt politiske partier indbyrdes, når den til enhver tid siddende regering træffer beslutning om en militær indsats det ene eller andet sted i verden. At påstå at Danmarks kontinuerlige krigsindsats er blevet direkte afpolitiseret, er nok at gå for langt. Alligevel er det interessant at notere sig, at den militære indsats, herunder brug af specialoperationsstyrker, nærmest er blevet betragtet som et universal-middel, der er egnet til anvendelse i hvilken som helst situation. Specialtropperne fungerer som en schweizerkniv, der kan tages i anvendelse i Mali, Syrien, Irak, Afghanistan, og mange andre steder med meget forskelligartede opgaver. Indgår der i beslutningsprocessen omkring krigsdeltagelse, at der også eksisterer andre midler i den udenrigspolitiske værktøjskasse end den militære?

Krig er endvidere alt for vigtig til, at det alene kan overlades til international politik forskere at studere krigens årsag, væsen og resultater. Som mangeårig krigsførende nation står alle aspekter af det danske samfund – juraen, kulturen, økonomien, sammenhængskraften

– for skud. Det vil være for ensidigt, måske grænsende til det reduktionistiske at vurdere krigen udelukkende med de teoretiske paradigmer, der indgår i studiet af internationale forhold. Forskningsfeltet War Studies, som dette temanummer præsenterer nogle vigtige dimensioner af, har heldigvis løsrevet sig fra den snævre IP-ramme og for længst omfavnet lingvistikken, juraen, kulturen, sociologien og antropologien. War Studies er, med andre ord, et fuldtønt tværdisciplinært forskningsområde, der udgør et helt nødvendigt og værdifuldt bidrag til vores allesammens forståelse af, hvad det vil sige at være en krigsførende nation.

I forlængelse af temanummeret inkluderes en reviewartikel af *Malthe Mikkel Munkøe* om den voksende deleøkonomi i Danmark. Vi har stadig vanskeligt ved helt at forstå omfanget og konsekvenserne af deleøkonomien for markedets funktionsmåde, og der er stadig store udfordringer med at forene tanken om et parallelt delemarked med det regulerede marked. Dystre forudsigelser peger i retningen af, at eksisterende markedsinstitutioner står for fald. De mere optimistiske peger derimod på, at markedsøkonomien aldrig har stået stille, og at deleøkonomien blot er endnu en interessant udviklingstendens, vi kommer til at leve med.

Martin Marcussen
Ansvarshavende redaktør for
Økonomi & Politik

Temaredaktøernes forord

Baggrunden for dette temanummer kan fortælles på to måder: Den ene fortælling er, at ambassadør Peter Taksøe-Jensen i maj 2016 afleverede sin udredning »Dansk diplomati og forsvar i en brydningstid« til regningen. Udgangspunktet for udredningen var en antagelse om, at »dansk diplomati og forsvar skal i de kommende år operere i en verden, der på mange måder befinder sig i en brydningstid«, og at der derfor er et behov for at genoverveje de danske udenrigspolitiske prioriteter. Formålet med Taksøe-Jensens rapport er dermed »at skabe grundlaget for en øget fokusering og prioritering af Danmarks internationale engagement og varetagelsen af Kongeriget Danmarks interesser, herunder de kommercielle«. Som Jon Rahbek-Clemmensen skriver i sit bidrag, så lægger Taksøe-Jensen op til ny strategisk og geografisk fokusering, som skal indebære, at Danmark »skal fokusere mere på vores nærområde og måske ikke forsøge at påvirke verden langt fra Danmark, hvor der ikke er en direkte betydning for danske interesser«. Taksøe-Jensen lægger altså op til en udenrigspolitisk ny-orientering og dermed også til et kursskifte i dansk sikkerhedspolitisk aktivisme. Dette opråb giver os akademikere anledning til at reflektere ud fra vores forskellige faglige perspektiver over forskellige aspekter af den danske sikkerhedspolitiske aktivisme.

Den anden fortælling i forbindelse med denne temanummer er, at en gruppe forskere fra Institut for Statskundskab og Juridisk Institut på Syddansk Universitet i 2012 gik sammen

og dannede det tværfaglige *Center for War Studies (CWS)*. CWS har siden sin etablering vokset sig stort med flere partnere (senest Institut for Kulturvidenskaber, SDU) og har forfulgt ambitionen om at styrke war studies-traditionen i Norden og at være frontløber for nytænkning i klassiske »krig og fred«-spørgsmål. Et centralt element i war studies-traditionen er at tænke krig og konflikter i et bredt perspektiv og samle forskellige fagligheder i den konkrete analyse af temaer og begivenheder. Dette er også vores ambition i dette temanummer: Vi har samlet en gruppe forskere med forskellige faglige baggrunde til at reflektere over dansk aktivistisk sikkerhedspolitik. Fælles for forskerne er, at de har en tilknytning til CWS og – med forskellige udgangspunkter – en faglig interesse for krig, konflikter og sikkerhedspolitisk aktivisme.

Som læseren vil opdage, så har det resulteret i en bred vifte af emner og perspektiver, som på fornem vis afspejler, hvad war studies-traditionen kan og bidrager med. Det er vores ambition, at læseren med dette temanummer vil få en tankevækkende oplevelse fra en bred menu, som byder på et traditionelt fokus på militære styrker og politisk lederskab til et bredere fokus på internationale såvel som nationale institutioner, som tegner krigens væsen og dramaturgi.

Washington, Odense og Aalborg, februar 2017
*Sten Rynning, Thomas Ærvold Bjerre
og Birgit Feldtmann*

War Studies

– en introduktion

**Sten Rynning, professor, Institut for Statskundskab,
Syddansk Universitet og centerleder for Center for War Studies,
sry@samf.sdu.dk**

War Studies er en etableret forskningstradition med tres år på bagen, som byder på stor indsigt i et af de mest brændende emner for vores samfund, nemlig karakteren af moderne krig og konflikt. Det bør derfor undre, at traditionen er så ilde rodfæstet i store dele af Europa, herunder i Danmark og Norden. Denne introducerende artikel behandler dette paradoks og byder samtidig ind med en vurdering af de analytiske styrker, War Studies byder på. Paradokset er opstået dels på grund af et bredt samfundsmæssigt og normativt ønske om at tænke fred i stedet for krig, dels på grund af den akademiske verdens søgen efter storslået teori, som nødvendigvis må bygges på verdensfjerne antagelser. War Studies trods disse normative og videnskabelige begrænsninger for at forstå krig gennem en bred analyse af menneskets kompleksitet og historiens tyngde. Traditionen inviterer dermed til åben dialog mellem fagligheder med henblik på at skabe relevant viden. Scenen er dermed sat for temanummerets tværfaglige War Studies analyse af dansk udenrigspolitisk aktivisme.

War Studies bør stå centralt i ethvert samfunds forsøg på at forstå sin relation til omverden. War Studies tilgår studiet af krig bredt og pragmatisk og er som sådan berettiget ud fra sin samfundsmæssige relevans såvel som analytiske kvalitet.

Krig og konflikt er markante fænomener i vores verden. Siden den Kolde Krig er krig blevet kæmpet af vestlige stater – i den internationale ordens navn, ganske vist, men

alligevel i et højt tempo – af ikke-vestlige stater og også terrornetværk, oprørere og kriminelle grupper, som bruger organiseret vold til at opnå deres mål. Krig har altså uomtvisteligt været opfattet som et »nyttigt« politisk instrument. Dette må vi som samfund forstå, og War Studies tilbyder denne samfundsmæssige relevans.

Den anden årsag handler om kvaliteten i vores forståelse. Krig er et massivt komplekst fænomen, som kun med største besvær kan bindes til og opfylde politiske målsætninger: frygt, ære, kultur, historiens vægt, og ikke mindst modstanderes evne til at gøre det uventede, giver krig en uforudsigelig karakter. Alt dette fordrer vores engagement med kriges kontekst og lokale dynamikker. War Studies er af samme årsag en åben tradition, hvor dialog internt mellem videnskabelige fagligheder og eksternt med praktikere er basis for en dybere forståelse end den, som simple teorier og hårde doktriner tilbyder.

I dette temanummer af Økonomi & Politik vil en række analytikere tilknyttet Center for War Studies på Syddansk Universitet byde ind med perspektiver på dansk sikkerhedspolitisk aktivisme. Ambitionen er at give selv rutinerede observatører af dansk politik en tankevækkende oplevelse ud fra en menu,

som strækker sig fra et traditionelt fokus på militære styrker og politisk lederskab til de bredere internationale såvel som nationale institutioner, som indgår i krigens væsen og dramaturgi. Temanummeret åbner med tre artikler af Birgit Feldtmann, Jon Rahbek-Clemmensen og Marc Schack om hhv. Danmarks kamp for international orden i farvandet ud for Afrika, den nationale interesse i Arktis og Danmarks aktivistiske tilgang til international ret. Temanummeret fortsætter med tre artikler om aktivismens konsekvens for nationale institutioner, hvor Kathrin Maurer fortolker balletdansere og veteraner som skabere af en idé om krig gennem deres fortolkning af krigens smerte, hvor Jacob Barfoed bevæger sig ind i de politiske institutioner for at analysere balancen mellem civile beslutningstager og militære myndigheder, og hvor Thomas Ærvold Bjerre belyser den forståelse af krig, som kommer frem i dansk litteratur og film. Temanummeret ender med Peter Viggo Jakobsens samlede syn på disse War Studies' bidrag og vurdering af, hvor War Studies bør bevæge sig hen.

Denne introduktion vil træde et skridt tilbage og skitsere rødderne for War Studies som en særegen tradition, som tilbyder unik indsigt. Introduktionen vil blandt andet udrede, hvorfor traditionen hidtil ikke har fundet indpas i det kontinentale Europa, herunder i Skandinavien. Måske er en ændring på vej. Nøgledordet er pragmatik og viljen til at operere i et brydningsfelt, hvor faglige discipliner og praktikeres erfaringer mødes og indgår i dialog.

War Studies

War Studies er et barn af verdenskrigene i det 20. århundrede. Disse krige greb så totalt ind i samfundene, at den militære videnskab – en kombination af militær strategi og historie – gled ind i kontakt med de bredere samfundsvidenskaber samt humaniora. Åbningen kom først på King's College i London, hvor man allerede i mellemkrigsårene havde haft en

stærk tradition for militære studier, og hvor universitetets ledelse sidst i 1940'erne ville brede traditionen ud og derfor tilbød en ung Oxford-historiker med militær erfaring, Michael Howard, nye muligheder. Som Howard har erindret det, så var formålet for King's netop ikke at hyre en klassisk historiker: »De søgte en person, som var langt mere generelt interesseret i krigens problematik, og jeg blev rådgivet til at etablere samarbejde med jurister, videnskabsfolk, teologer, økonomer og sociologer for derved at skabe et War Studies miljø« (Making History, 2008). Herved var kimen lagt, og i 1964 kronedes Michael Howards indsats ved hans udnævnelse til professor (*chair*) i War Studies også på King's, hvor War Studies et par år forinden var blevet institutionaliseret i et eget institut.

Michael Howards tiltrædelsesforelæsning er et godt vindue til traditionen in sin spe (Howard, 1964). Tre drivkræfter gør sig gældende, hvoraf den første er krigens kompleksitet og indgriben i hele samfundets virke, som demonstreret i verdenskrigene. Dette handler altså om relevans. De to næste drivkræfter handler om kvalitet på den måde, at Howard ønsker at tage afstand fra normative traditioner, som i virkeligheden misforstår krig. Det gælder folk, som ønsker eller antager, at fred er en naturtilstand, og for hvem krig bliver en sygdom – i form af »onde« stater, ledere, eller klasser – som samfund kan kureres for, hvis bare ondskaben elimineres. Det gælder omvendt også folk, som ser krig som en manddomsprøve og en nødvendighed i historiens fremskridt. Krigens analytikere, fortsætter Howard, må undgå at blive indfanget af disse sort-hvide rammer – godt-ondt, normalt-unormalt, sundt-sygt – for i stedet at lade magtens spil og historie åbne og udfordre vores tænkning.

Dette War Studies-fokus kan forankres i forskellige slags institutioner. Det kan være i institutioner, som ligger tæt på praktiker, som f.eks. på et forsvarsakademi eller et udenrigs-

politisk institut, typisk med en tilknytning til hhv. forsvars- og udenrigsministeriet. Det kan også være på universiteter, hvor der findes flere relevante forankringsmiljøer som f.eks. statskundskab, jura, historie og kunst og kulturstudier. Det springende punkt er at få tilrettelagt og sporet analysearbejdet ind på den åbne dialog – på én gang med flere faglige miljøer og med praktikere. Et forsvarsakademi eller et udenrigspolitisk institut er tæt på praktikerne, men må bane vejen for og skabe en god dialog ind på universiteterne; omvendt må universiteternes enkelte fagmiljøer åbne sig for både nye fagligheder og praktikere.

Den slags institutionel forandring, eller åbning, er ikke så let, som det lyder. Selv den bedste analytiker er skolet i en vis disciplin, som nødvendigvis kommer til at præge dialogen: Michael Howards skoling var dels historikerfaget, dels hans praktiske erfaringer fra Anden Verdenskrig, og aftrykket i hans videnskabelige værker er tydeligt. Samtidig tenderer institutioner til at belønne specialisering, f.eks. ved at tilskynde til faggrupper og ved at ophæve specialiserede tidsskrifter til succeskriterier, hvor publikationer udløser penge og prestige. Denne specialisering og disciplinering gnider imod tanken om War Studies som et tværfagligt rum. Ambitionen med War Studies er dels at have et fælles fokus på et samfundsrelevant fænomen – krig – dels at fremelske en forståelse af international politik som et møde mellem fremmede (*foreigners*), som lige såvel som én selv er bærere af ambitioner, kultur og historie (Making History, 2008). Akademisk specialisering har kortsluttet denne åbenhed for kontekst og historie og har, qua sin manglende evne til at være relevant, de facto opmuntret til sort-hvide og dermed politiserede debatter om krig og konflikt. Specialisering har sine fordele, men omkostningen i form af ringere muligheder for at lave synteser, søge helhedsperspektiver og dialog med praktikere har været markant og uheldig.

Specialisering: Strategiske Studier versus Freds- og Konfliktforskning

Det kom til at præge War Studies-tilgangen positivt såvel som negativt, at den formede sig samtidig med, at den nukleare revolution fandt sted. Sprængningen af to atombomber over Hiroshima og Nagasaki i 1945 blev indgangen til et nyt stormagtskapløb, hvor magten handlede om evnen til at opbygge og opbevare megatons af destruktion og nedstirre modstanderen. På sæt og vis styrkede denne atomare udvikling argumentet for War Studies, i og med at koblingen mellem krig og samfundets ve og vel var helt åbenlys. Det faktum, at atomvåben blev brugt ikke aktivt (varm krig), men diplomatisk til afskrækkelse (kold krig), drejede ganske vist en del af opmærksomheden fra War Studies til strategiske studier – og dermed strategien for at håndtere atomar afskrækkelse – men ikke mere end at de to vinkler, krig og strategi, fagligt gik hånd i hånd. Michael Howard, mens han var engageret i opbygningen af War Studies på King's, var således i 1958 medstifter af International Institute for Strategic Studies (IISS). IISS's tidsskrift fik titlen *Survival*, inspireret af den underliggende risiko ved nuklear krig.

Nuklear strategi havde dog en genetisk svaghed, i og med at emnet forblev teoretisk. Heldigvis for det, fristes man til at sige, for nuklear krig ville have betydet verdens undergang – *armageddon*. Men strategiens teoretiske karakter åbnede samtidig feltet for mestre i abstraktionens kunst – karakteriseret ved rationalitet, spilteori og systemanalyse – som ikke var krigsanalytikere skolet i krigens historie og tværfaglighedens dialog. Herman Kahn, Thomas Schelling og Albert Wohlstetter var nogle af nøglefigurerne. Alle var de intelligente og skarpe, og i det omfang deres begreber omkring afskrækkelse bidrog til at stabilisere det atomare kapløb, må vi bifalde dem.

Kendere af politik og historie anede imidlertid svagheden i teoretikernes overdrevne fokus

på rationalitet og tilsvarende tilsidesættelse af kultur, politik og historie – nemlig risikoen for, at krig blev sidestillet med mikroøkonomi og strategi med forbrugerens adfærd på et marked. I sin spiddende bog *Wizards of Armageddon* fra 1983 så Fred Kaplan denne form for strategisk rationalisme som kilden til forsøget på at bombe Nordvietnam til forhandling, og altså kilden til at USA kunne overse nationalismens rolle i konflikten. Endnu skarpere trak filmen *Dr. Strangelove* tilbage fra 1964 pointen op. I en af filmens sidste scener, da afskrækkelsens betændte rationalitet kollapser ned i atomar krig, opmuntres den kørestolsbundne tidligere nazist, Dr. Strangelove, i en sådan grad af udsigten til arisk fornyelse (i mineskakter, mens ragnarok raser på overfladen), at han springer op af sin kørestol og udbryder, »Min Fører, jeg kan gå!«

Denne abstrakte dans med dommedag åbnede ikke bare for spiddende kritik, men også en analytisk flanke for forskere, som søgte at skabe progressiv forandring – at overkomme frem for at håndtere den nukleare konflikt, såvel som andre konflikter. Langsomt, men sikkert blev denne alternative tradition institutionaliseret – i Norden i 1959 med Peace Research Institute Oslo (PRIO), i 1964 med Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), i 1969 med Tampere Peace Research Institute, og så endelig i Danmark i 1983 med Copenhagen Peace and Research Institute (COPRI). Omvendt blev strategiske studier – herunder nukleare teoretikere og analytikere af våbenkontrol og stabilisering – tilsvarende overvejende forankret i udenrigspolitiske institutter – DUPI i Danmark, NUPI i Norge, UPI i Sverige – hvor de havde en tæt dialog med praktikerne, som forestod det nationale forsvar, internationale forpligtelser og stabilisering.

Specialiseringen havde dermed låst sig fast og kobled sig direkte ind i det politiske miljø: freds- og konfliktforskning

appellerede til venstrefløjens sans for forandring og retfærdighed; strategiske studier til højrefløjens sans for stabilitet og ansvarlighed. I Danmark var det således det alternative sikkerhedspolitiske flertal, som oprettede COPRI som en slags finger i øjet på Schlüter-regeringen. Den politiske hukommelse skulle vise sig sejlivet: i 2003 slog Fogh-regeringen igen ved at lukke COPRI (de facto ved en institutionel sammenlægning); i 2012 slog Thorning-Schmidt regeringen så sit slag ved at oprette en pulje for Freds- og konfliktforskning under det Strategiske Forskningsråd.

Denne cocktail af specialisering og politisering i Skandinavien og også videre i det kontinentale Europa blokerede for War Studies-tanken. Traditionen om at studere krig fra flere faglige vinkler og i dialog med praktikere var sårbar fra alle kanter: specialisering underminerede tværfaglighed, og politiseringen mistænkeliggjorde forsøget på at skabe praktisk dialog. For så vidt som at traditionen havde forankret sig – institutionaliseret sig – i Storbritannien og USA, levede den, men det ydre pres betød dog, at War Studies mest optrådte i én af to reducerede udgaver: som en sidedisciplin i historiefaget på universiteterne, og som en reduceret disciplin på militærfaglige akademier i de enkelte lande. Da verden bevægede sig ud af den Kolde Krig, var situationen derfor som i slut-1940'erne: stumperne til War Studies var der, men rammen var slået i stykker. Og ve den, som tror, at specialisering og politisering selv i en forandret verden med lethed flytter sig til fordel for en tværfaglig og praksisnær dialog om krig.

Det er ikke desto mindre op til de enkelte miljøer at forsøge at genskabe War Studies-rammen og -dialogen. På Syddansk Universitet tog vi det fulde spring i 2012 og oprettede Center for War Studies, som samtidig blev tilknyttet en kandidatuddannelse i sikkerhed og folkeret. Men uanset tilgang så er fordringen,

at man må være klar omkring sine byggesten. To af disse forekommer helt grundlæggende og skal fremhæves her.

Strategi som levende kunstform

Det ene gælder strategi som en levende kunstform. Strategi er rummet, hvor politiske ledere, som har defineret samfundets målsætninger, går i dialog med militære eksperter, generalerne, for at indfange den mulige kunst, som et nationalt forsvar kan tilbyde. Det er en kunst, fordi parametrene er for mange og komplekse til at kunne »databehandles«: modstanderen har en psykologi og en kultur såvel som våben, lige såvel som befolkningen i eget samfund har drømme, ambitioner og en begrænset tålmodighed. Strategisk kunst er dermed at koble målsætninger til midler og konstant justere strategien i forhold til den politiske og militærfaglige læsning af krigens psykologi, så at sige (Gray, 2010).

Givet kompleksiteten i den strategiske kunst er det måske ikke overraskende, at politiske og militære ledere og institutioner har tendens til at flygte fremad – væk fra den komplekse virkelighed og ind i en mere enkel fremtid. Ikke mindst ser vi det i tilbøjeligheden til at undsige »dårlige« eller illegitime krige som Vietnam eller Irak og fokusere på »gode« krige eller konfliktzoner som f.eks. den centrale koldkrigsfront (som det amerikanske militær gjorde det efter Vietnam), behovet for at forstå »god krig« som en total klarhed omkring politiske mål (Weinberger doktrinen fra 1984 som blev til Powell doktrinen i 1990'erne), eller behovet for at definere »god krig« som en minimeret indsats i form af omkostninger og slitage (som counter-terrorism i 2015-2016)¹ (Strachan, 2013).

Flugten fremad ind i nye og mere appetitlige former for krig er befriende, netop fordi den ikke kompliceres af erfaring: den kan holdes stringent og teoretisk, i og med at den læser sig op imod et ideal – den »gode krig«, som vi bedre kan håndtere. I forhold til den aktuelle

counter-terrorism indsats mod Islamisk Stat er det f.eks. politisk befriende at fokusere på indsatsen for at »degrade and destroy« denne fjende – som USA's målsætning er – mens det komplicerede spørgsmål om at fjerne den lokale grobund for radikalisme i disse samfund er kørt ud på det sidespor, hvor de fleste erfaringer fra Irak og Afghanistan står hengemt. Flugten fremad har altså samme snært af begrænset rationalisme og verdensfjernhed, som nuklear strategi i sin tid fik det, og som handelshøjskolernes søgen efter strategiske modeller i dag har det. War Studies er et korrektiv, en vilje til at forstå reel strategi som mødet mellem ambitioner, frygt, kapaciteter, aktiv konkurrence og historiske erfaringer.

To pointer følger. Den ene er, at samfundets vilje og evne til at oppebære konflikters omkostninger langt hen ad vejen handler om den mening, samfund tilskriver en konflikt. Dette må studeres, og derfor går War Studies også til opera, læser bøger og ser film – som artiklerne af Kathrin Maurer og Thomas Ærvold Bjerre illustrerer. Lidt bredere handler det om at varetage traditionen for at studere *war and society*, en vinkel i War Studies-traditionen som startede i det amerikanske, men som har bredt sig siden og er blevet forankret bl.a. i egne tidsskrifter.

Den anden pointe er at give de centrale politiske institutioner i et samfund et kritisk eftersyn og vurdere, hvor stærke de er, når det gælder evnen til at håndtere strategi. Det er eksempelvis et spørgsmål, som er stærkt aktuelt givet behovet i de vestlige lande for at genopfinde en strategisk politik over for Rusland. Dialogen mellem politikere og generaler i et dansk perspektiv tages derfor under behandling af Jacob Barfoed – major og underviser på Forsvarsakademiet samt Ph.d. fra Center for War Studies. Barfoed træder dermed i gamle fodspor, som blev dannet i det 19. århundrede, og som havde stor konsekvens for senere War Studies-tænkere. Der er tale om fodspor fra analytikere af den moderne

stats dannelse, hvilket ikke handler om etableringen af suveræniteten i det 17. århundrede men transformationen i det 19. århundrede, da den spinkle stat gik fra at være fjern og suveræn til at være folkelig, industriel, national og regelmæssigt imperial og dræbende. En af kerneindsigterne i eksempelvis Otto Hintzes værker om udviklingen i staters organisation er, at deres forfatninger, politiske institutioner og offentlige forvaltning skabtes i skyggen af krig (Hintze, 1975). Symbiosen mellem krig og institutionel udvikling er kompleks og central, og det var et fokus, som var centralt for den unge War Studies-tradition, men som gik tabt i rationalismens tidsalder, da det blev moderne at antage, at alle var ens.

War Studies byder altså på et opgør med rationalismens begrænsninger og den politisk-institutionelle tendens til at flygte ind i nye teoretiske konstruktioner. Traditionen fordrer et engagement med strategi som et empirisk og historisk favntag med krigens uforudsete situationer og eventualiteter.

Forandringens pragmatik

Vi kommer dermed til den anden centrale byggesten, som gælder spørgsmålet om samfundsmæssig forandring og traditionens kritiske sans for at afsøge forandringens mulighed, men også begrænsning. Denne forandringens pragmatisme skaber en kontrast til såkaldte kritiske teoretikere, som har udtrykt, at teori altid tjener et formål: enten er man en del af løsningen (en progressiv og forandrende bevægelse), eller også er man en del af problemet (det konservative og bestående). Fra denne vinkel har alle tænkende mennesker et ansvar for at være aktivistiske og altså forstå krig for at eliminere krig.

War Studies går ikke i disse sort-hvide fodspor. I sin natur falder kritisk teori for den fristelse til at politisere, som Michael Howard i sin tiltrædelsesforelæsning begræder som en barriere for historisk forståelse. Inden for traditionen War Studies støder man på vari-

erende grader af engagement med behovet for forandring. Nogle analytikere kan være stærkt optaget af at afdække betingelserne for fredsdiplomati i f.eks. borgerkrige, mens andre kan være mere optaget af ekstremismens institutionalisering i terrorbevægelser o.l. De udnytter et spillerum for kritik, som er en del af traditionens dna.

War Studies' eksplicit kritiske tilgang til strategi, politisk ansvar og læring fra historien er rodfæstet i en vurdering af, at disse facetter af den menneskelige erfaring sjældent udøves med perfektion. I en menneskelig verden er der altid plads til forbedring, herunder en forbedret kontrol med krig. Netop dette fokus på mennesket som fejlbarligt er grundlaget for den brobygning, der finder sted indenfor traditionen mellem de humanistiske videnskaber og herunder kultur- og historiefag på den ene side og de samfundsfaglige videnskaber med fokus på politik, jura, sociologi og økonomi på den anden. Den rationalistiske bølge, som i de sidste årtier i flere omgange er skyllet gennem samfundsvidenskaberne, har med sit ensidige syn på mennesket eroderet brobygningen: den smalle *homo economicus* er kommet til at stå i et misforhold til den mere komplekse *homo bellum*. War Studies udspringer meget klart af antagelsen om, at det tværdisciplinære studie af sidstnævnte giver os bedre indsigt og forståelse.

War Studies kan dog ikke vriste sig ud af normativitetens greb ved bare at henvise til, at mennesket er komplekst. Måske er mennesket trods sin kompleksitet også forbedreligt, og måske kan menneskeskabte institutioner – som stater og internationale organisationer – perfektioneres. I så fald er vi tilbage ved fordringen om at søge freden, søge krigens endeligt. Det behøver man ikke programsætte lige så bastant, som kritiske teoretikere gør det. En af de største analyser af krigens årsager og fredens mulighed, udgivet i 1942 af Quincy Wright, var baseret på argumentet om, at menneskets natur på ingen måde står

i vejen for fred (Wright, 1942). Mennesket formes i institutioner, som kan perfektioneres. Wright, som dermed klart nok er forankret i den liberale tradition og Immanuel Kants sans for progression, troede ikke på mirakler, men opfordrede til et langt sejt træk for forbedring af den menneskelige tilstand.

På dette tidspunkt er det passende at introducere Karl von Clausewitz, som naturligvis er en central skikkelse i War Studies-traditionen. I sit store værk, *Om Krig*, definerer Clausewitz krig som et fænomen både med en natur og en karakter, hvor naturen udgøres af en duel mellem viljefulde kombattanter (Clausewitz, 1989). I sin rene form vil duellen konsumere kombattanterne og føre til total krig, men i virkeligheden har samfundet i en række institutioner og aktører, som disciplinerer krigen – på godt og ondt – og som giver krige deres foranderlige karakter. Denne forståelse af krig, splittet mellem en eviggyldig natur og en foranderlig karakter, har været indflydelsesrig og baserer sig i bund og grund på en pessimisme omkring menneskets natur. Nok kan mennesket perfektionere mange forhold omkring sig, men lige såvel vil det qua sin natur regelmæssigt forfalde til jalousi, splid, ærefuld konkurrence og krig.

War Studies-traditionen er mere forankret i Clausewitz end Wright, må man konstatere. Michael Howard har således beskrevet krig som et fænomen, som har fulgt mennesket i al tid, mens fred er en moderne idé. Fred er en forestilling, som opstår i renæssancen og udbredes i det 19. århundrede af et borgerskab, som ikke eksponeres til krig (Howard, 1978, 2000, 2009). Thukydid's klassiske historie omkring den Peloponnesiske Krig og ikke mindst Athens voksende appetit bygger på samme fatalisme omkring menneskets evne til at korrumpere egne institutioner. War Studies-traditionen kommer ud af en debat i den første halvdel af det 20. århundrede, hvor denne fatalisme sættes i perspektiv og resulterer i en ambition om at forstå menneskets

natur, institutionel korrupcion og krigens væsen. Herved opstår War Studies også som kritisk tradition, for det er via indsigt i mennesket og dets institutioner, at vi som analytikere kan bidrage til at forstå fundamentet for en begrænsning og styring af krig som politisk instrument (Kagan, 1995).

Jon Rahbek-Clemmensens artikel underkaster i denne ånd dansk militæraktivisme og dermed dansk realpolitik et eftersyn. Den nationale interesse er det centrale udgangspunkt for Rahbek-Clemmensens, og politikens retning og holdbarhed må vurderes ud fra holdbarheden af de vestlige institutioner, som for Danmark definerer selve indbindingen af krig. Det er derimod de bredere internationale institutioner, som tages under behandling af hhv. Birgit Feldtman og Marc Schack. Begge påpeger danske bidrag til international stabilisering og orden – i form af anti-pirateri og støtte til principperne i den humanitære folkeret, men begge illustrerer samtidig, hvordan disse institutioner er sammensatte og sårbare over for graden af appetit, som stater udviser i deres støtte for dem.

Givet dette rum for at analysere og vurdere samspillet mellem politik og stabilisering ville det være forkert at drage en hård grænse mellem War Studies og liberalisme: begge søger begrænsning; begge har fokus på krigens omkostninger; begge er kritiske over for militarisme. Der går dog en grænse mellem War Studies og den stærke tro på menneskets perfektion, eftersom sidstnævnte går hånd i hånd med en normativ vægtning af det gode – som kontrast til det onde. For en analytiker går denne vægtning hen og bliver overvældende, som Michael Howard påpegede. War Studies ser muligheden for politisk forandring komme i kølvandet på mere konkrete analyser af faktiske forhold. Måske er progression en mulighed, men håbet må ikke overskygge tanken.

War Studies som spændingsfelt og nødvendighed

Det burde være enkelt: Vi skal analysere krig for at forstå fænomenet, for forståelse er grundlag for indsigt og politisk handling. Alligevel er studiet af krig – krigsstudier – kontroversielt og savner historisk forankring i Skandinavien og det kontinentale Europa. Af forskellige hensyn var det under den Kolde Krig bekvemt at hængemme studiet af krig til de fjerneste hjørner af historiefaget eller militærakademier med den forståelse, at krig ikke skulle korrumpere civile institutioner. Politiske ønsker samt faglige og normative ambitioner skabte i stedet momentum bag en segmenteret freds- og konfliktforskning, mens en stor del af samfundsvidenskaberne fortabte sig i rationalismens stringens og begrænsninger.

Når War Studies-traditionen siver tilbage i vores institutioner, så er det, fordi traditionen tilbyder en stærk kombination af analytisk kvalitet og samfundsmæssig relevans. Kvaliteten udspringer fra dialog mellem faglige discipliner og mellem analytikere og praktikere. Heraf følger relevansen, for ikke bare er emnet – krig – overvældende vigtigt for samfund, men War Studies-analysen er gearret til at koble sig ind i og oplyse samfundets prioritering.

Dette temanummer er dels en smagsprøve på traditionen, dels en invitation til et videre engagement med den. At bevæge sig ind i War Studies-traditionen er at bevæge sig ind i et spændingsfelt tegnet af menneskelig poten-

tiale og elendighed, institutionel perfektion og korrupktion, og strategisk ambition og virkelighed. Som sådan er War Studies en balancegang, hvori forskellige fagligheder og temperamenter forenes i viljen til at forstå noget helt centralt, nemlig krig.

Note

1. Særligt kapitel 5.

Referencer

- Clausewitz, Carl von ([1832]1989), *On War*, Princeton: Princeton University Press.
- Gray, Colin (2010), *The Strategy Bridge: Theory for Practice*, Oxford: Oxford University Press.
- Hintze, Otto (1975), *The Historical Essays of Otto Hintze*, New York: Oxford University Press.
- Howard, Michael (1964), »Military Power and International Order«, *International Affairs* 40(3): 397-408.
- Howard, Michael (1978), *War and the Liberal Conscience*, London: Temple.
- Howard, Michael (2000), *The Invention of Peace: Reflections on War and the International Order*, Yale: Yale University Press.
- Howard, Michael (2009), *War in European History*, Oxford: Oxford University Press.
- Kagan, Donald (1995), *On the Origins of War and the Preservation of Peace*, New York: Anchor
- Making History (2008), »Interview with Professor Sir Michael Howard«, 5. juni på http://www.history.ac.uk/makinghistory/resources/interviews/Howard_Michael.html
- Strachan, Hew (2013), *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Quincy (1942), *A Study of War*, Chicago: Chicago University Press.

Jura som et led i dansk aktivistisk udenrigspolitik til søs

Birgit Feldtmann, lektor, Juridisk Institut, Aalborg Universitet, bfe@law.aau.dk

Danmark har i perioden 2008-2016 deltaget yderst aktivt i bekæmpelsen af pirateri ved Afrikas Horn. Indsatsen mod pirateri gennemføres af militære enheder, men er fra et retligt perspektiv ikke »krig« i folkeretlig forstand, men retshåndhævelse til søs. Den retlige ramme for pirateribekæmpelsen sættes i FN's Havretskonvention, som på den ene side definerer, hvad pirateri er i folkeretlig forstand, og som på den anden side giver staterne nogle konkrete beføjelser i kampen med pirateri. FN's Havretskonventions bestemmelser bliver suppleret af andre folkeretlige retsakter og nogle specifikke FN's Sikkerhedsråds' resolutioner, som yderligere udvider staternes beføjelser. Samlet set skaber folkeretten dermed et solidt grundlag for pirateribekæmpelse. Fortolkningen af dette retlige grundlag og den konkrete omsætning i forbindelse med indsatsen mod pirateri ved Afrikas Horn har været et centralt emne på den internationale agenda. Artiklen tager udgangspunkt i den juridiske debat, som opstod i kølvandet af indsatsen ved Afrikas Horn. Danmark valgte i denne sammenhang en aktivistisk tilgang, ikke mindst ved at indtage formandskabet i den juridiske arbejdsgruppe (WG 2) under *Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia (CGPCS)*.

Pirateri, retshåndhævelse og aktivisme

Den 1. juni 2007 blev det danske fragtskib M/V Danica White kapret af somaliske pirater. Skibet og dets besætning på 5 danske søfolk blev frigivet efter 83 dage i hænderne på piraterne og efter betalingen af en løsesum af ukendt størrelse (Søfartsstyrelsen, 2007).

Danica White-sagen satte pirateriproblemet ved Afrikas Horn og i det Indiske Ocean på den danske dagsorden, og kan ses som en afgørende faktor for, at danske styrker har deltaget i forskellige anti-piraterioperationer (Forsvarsministeriet, 2016; Buch, 2016: 307 ff.).

Danmarks indsats – og den internationale indsats mod pirateri som sådan – er fra et *war studies*-perspektiv særligt interessant, da den, lidt forenklet formuleret, er en politimæssig indsats (*retshåndhævelse til søs*), som gennemføres af militære enheder under »civile regler« og ikke en »klassisk« militær indsats, som falder under »krigens regler« (Guilfoyle, 2013: 46 ff.; Frostad, 2016: 164 f.). Det betyder, at der i hvert fald fra et retligt perspektiv er tale om problemstillinger, som ikke kan indordnes i kategorien »krig«, i modsætning til for eksempel de problemstillinger, som behandles i det andet juridiske bidrag i dette særnummer skrevet af Marc Schack. Artiklen er dermed et godt eksempel på, hvad *war studies* rummer: Som Sten Rynning beskriver i sin indledning, så er *war studies* andet og mere end spørgsmål, som vedrører krig i en snæver retlig forstand. Ved pirateribekæmpelse er der tale om retshåndhævelse med militære midler: Flåden håndhæver international ret i en kontekst af national ret, hvor den

praktiske anvendelse af den retlige ramme ikke kun er bestemt af egentlige retlige overvejelser (se nærmere nedenfor). Pirateribekæmpelsen ligger dermed netop i krydsfeltet mellem jura, politik og war studies.

Fra et dansk perspektiv har pirateribekæmpelse i godt 8 år (2008 til 2016) været et af det danske forsvars fokuspunkter. Danmark har indtaget en meget fremtrædende og aktiv rolle, eller for at bruge særnummerets terminologi: En *aktivistisk rolle*, i den internationale indsats mod pirateri. Denne aktivistiske tilgang har været flerstrengt i den forstand, at den både omfattede operative tilgange, eksempelvis med henblik på et skifte fra en defensiv til en offensiv tilgang til antipiraterioperationer, politiske tilgange, og en juridisk tilgang i forbindelse med den juridiske debat i forbindelse med pirateri ved Afrikas Horn (Smed og Wivel, 2016: 2 f.). Denne artikel fokuserer imidlertid på *juraen* som led i en aktivistisk tilgang, og derfor berøres andre aspekter af den danske rolle, og dermed den *militære* og *politiske* aktivisme, kun i begrænset omfang. Artiklen er dermed, på linje med Marc Schacks artikel, et bidrag til at tematisere den *juridiske* aktivisme.

Pirateribekæmpelse fra et juridisk perspektiv

Fra et retligt perspektiv er pirateribekæmpelse, som nævnt ovenfor, primært retshåndhævelse. Det vil sige i princippet en politimæssig opgave med henblik på kriminalitetsbekæmpelse og eventuelt strafforfølgelse. Pirateribekæmpelse ved Afrikas Horn har dog også et mere sikkerhedsmæssigt element, hvilket kom til udtryk i den første egentlige »pirateri«-Sikkerhedsrådsresolution, FN's Sikkerhedsråds resolution 1816 fra juni 2008. Resolutionen kan opfattes som en mere »klassisk resolution«, som autoriserer brug af magt under såkaldte »deter og disrupt«-patruljeringer mod piratvirksomhed, dog uden at den dermed indikerer, at »krigens regler« kunne finde anvendelse (Guilfoyle, 2013: 46 ff.). Med FN's Sikkerhedsråds resolution

1851 fra december 2008 fremhæves dog tydeligt retshåndhævelsesformålet (Guilfoyle, 2013: 50 ff.), fokus er her både på klassiske retshåndhævelsesbeføjelser, som for eksempel ransagning af mistænkte skibe, beslaglæggelse af piratudstyr etc., og mere generelt på efterforskning og strafforfølgning af piratvirksomhed.

På landområder udføres retshåndhævelsesfunktioner typisk af civile politienheder. På det åbne hav bliver denne funktion typisk udført af flåden, dvs. af militæret. Staternes beføjelser under antipiraterioperationer er primært reguleret i FN's Havretskonvention (art. 100 ff.), suppleret af andre internationale retsakter, som for eksempel Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Maritime Navigation (SUA-Konventionen). FN's Havretskonventions bestemmelser bliver yderligere suppleret af en række FN's Sikkerhedsråds resolutioner, se nærmere nedenfor. FN's Havretskonvention tildeler staterne nogle konkrete beføjelser til pirateribekæmpelse, for eksempel standsning og ransagning af mistænkte skibe, beslaglæggelse af piratudstyr og anholdelse af mistænke pirater (Feldtmann, 2014: 180 ff.). Havretskonventionen konkretiserer, at disse beføjelser udføres af militære enheder, idet den i artikel 107 bestemmer, at »(o)pbringning for sørøveri kan kun foretages af krigsskibe eller militære luftfartøjer eller andre dertil bemyndigede skibe eller luftfartøjer, som er forsynet med ydre kendemærker, hvoraf det tydeligt fremgår, at de er i statstjeneste«.

Denne overordnede ramme for pirateribekæmpelse bliver nærmere udfyldt og konkretiseret i operationens specifikke mandat og tilhørende *Rules of Engagement*, og yderligere i det mandat, det nationale parlament har defineret for egne styrker (Feldtmann, 2014: 192; Buch, 2016: 322 ff.). Derudover spiller national strafferet/strafprocesret en vigtig rolle. Et eksempel herpå er spørgsmålet om, hvorvidt og eventuelt hvor man kan indlede

en straffesag mod personer, som er blevet mistænkt og tilbageholdt under en anti-piraterioperation (Feldtmann og Siig, 2009: 73 ff.).

Juraen generelt og specifikke juridiske spørgsmål, som for eksempel spørgsmålet om, hvordan FN's Havretskonventions beføjelser i bekæmpelsen af pirateri skal fortolkes og konkret kan anvendes i virkeligheden, har fyldt en del i forbindelse med indsatsen ved Afrikas Horn. Juraen, eller mere konkret formuleret, spørgsmålet om hvorvidt den retlige ramme hjemler tilstrækkelige beføjelser for stater, som ønsker at bekæmpe pirateri, er for eksempel blevet brugt som argument for, at indsatsen mod pirateri ikke kunne udføres på optimal vis (Feldtmann, 2014: 187 ff.). Danmark har i forbindelse med denne juridiske debat indtaget en aktivistisk rolle, ikke mindst ved at indtage formandsfunktionen i *Working Group 2 on Legal Issues (WG2)* i *Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia (CGPCS)*. Juraens rolle og Danmarks satsning på den retlige side af pirateribekæmpelse fremgår for eksempel tydeligt af de to danske anti-pirateristrategier (Anti-pirateri Strategi 2011-2014 og Anti-pirateri Strategi 2015-2018). I Justitsministeriets pressemeddelelse ved publiceringen af den første anti-pirateristrategi fremgår det blandt andet, at Danmark sigter på at »*videreføre den danske internationale førerrolle med hensyn til at finde praktiske løsninger på de juridiske udfordringer, som pirateribekæmpelse indebærer*« (Justitsministeriet, 2011).

På denne baggrund behandler artiklen Danmarks ageren og rolle i forbindelse med den juridiske debat ud fra det udgangspunkt, at dette kan forstås som et led i en aktivistisk udenrigspolitik til søs. Artiklen indledes med et overblik over problematikken og den danske deltagelse i pirateribekæmpelsen. Efterfølgende gives et overblik over den juridiske ramme for anti-piraterioperationer og nogle af de problemstillinger, som er blevet rejst

under operationerne ved Afrikas Horn. Danmarks rolle i forbindelse med den juridiske debat bliver derefter nærmere belyst ved at tage spørgsmålet om strafforfølgelse af mistænkte pirater som eksempel. Her har Danmark, ikke mindst under *WG2* af *CGPCS*, indtaget en fremtrædende rolle, både med henblik på at tydeliggøre den eksisterende retlige ramme, som hjemler muligheden for strafforfølgelse ved nationale domstole, og med henblik på at etablere konkrete tilgange (f.eks. ved udarbejdelsen af en *legal toolbox*, opbygning af fængselskapacitet i Somalia m.v.), som skulle sikre strafforfølgelse af mistænkte pirater. Danmarks udgangspunkt har i denne forbindelse været, at strafforfølgelse primært bør ske i selve regionen. Danmark har, i modsætning til nogle af vores europæiske naboer, ikke selv retsforfulgt mistænkte pirater ved egne domstole. Artiklen afsluttes med nogle refleksioner om »successen« af den danske juridiske aktivisme.

Indsatsen mod pirateri og Danmarks rolle

Pirateri er formentlig et af de ældste fænomener, som er knyttet til søfarten. I nyere tid er pirateri fra et dansk perspektiv særligt kommet i fokus efter årtusindeskiftet i forbindelse med pirateri ved Afrikas Horn, det vil sige pirateri, som tager sit udgangspunkt i Somalia, og som bliver begået af somaliske statsborgere. Pirateri findes dog ikke kun i den østafrikanske region, men også i andre dele i verden, for eksempel ved Vestafrika (Guineabugten) og østasiatiske farvande (Malacca Strædet). Man kan derfor spørge, hvorfor netop pirateri ved Afrikas Horn er kommet i det internationale og særlig danske fokus. Dette fokus skyldes formentlig forskellige faktorer, men der kan især udpeges tre aspekter, som spiller en central rolle (Feldtmann, 2014: 174 ff.): For det første har de somaliske pirater udviklet en særlig »forretningsmodel«, idet pirateri ved Afrikas Horn typisk ikke kun indebærer røverier mod skibe, men derimod en længerevarende tilbageholdelse af skibet i somaliske farvande, inklusive gid-

seltagning af besætningen, med det formål at afpresse en betragtelig løsesum fra rederiet. Fra dansk side kom fokussen på pirateri ved Afrikas Horn særligt efter kapringen af M/V Danica White i 2007, og kulminerede ved kapringen af det private sejlskib ING i begyndelsen af 2011, som blandt andet havde børn ombord, og kapringen af M/V Leopard kort efter (Buch, 2016: 307). Kapringen af M/V Leopard udviklede sig i øvrig til et langt og på nogle måder ret atypisk og uheldigt forløb. Forløbet var blandt andet atypisk, da piraterne ikke kunne starte skibets maskine og derfor måtte efterlade skibet. Piraterne tog besætningen som gidsler, og besætningen blev først frigivet efter 838 dages fangenskab hos somaliske pirater (Damsgaard 2013). For det andet har der været en særlig fokus på somalisk pirateri, da Somalia kan kategoriseres som en »failed state« (Pham, 2010: 31 ff.). Det har betydet, at den kyststat, som egentlig burde spille en central rolle i bekæmpelsen af pirateri, ikke mindst fra landsiden, ikke har været i stand til effektivt at sikre sine kyster og forhindre sine borgere i at angribe skibe i regionen. Det har blandt andet medført, at den internationale indsats mod pirateri ikke kun fokuserer på retshåndhævelse til søs, men også indebærer stabiliserings- og kapacitetsopbyggende tiltag på land (Anti-pirateri strategi, 2011-2014: 29 ff.). For det tredje opererer de somaliske pirater i et område, som er udgør en af verdens mest trafikerede sejlruiter, passagen fra Asien til Europa via Suez Kanalen. Man antager, at ca. 1.700-2.000 skibe navigerer i dette område hver måned (Struwe, 2009: 2 og 9 ff.).

Pirateriproblematikken steg stærkt fra 2005 og toppede ved årsskiftet 2010/2011, hvor der for eksempel den 21. januar 2011 var 32 skibe og 746 søfolk i hænderne på somaliske pirater (IMB 2011). Derefter faldt de registrerede angreb stærkt, og siden 2012 er der ikke blevet registeret en succesfuld kapring af et større fartøj (Buch, 2016: 310 f.).

Selv om antallet af piratangreb ved Afrikas Horn begyndte at stige omkring 2004/2005, så blev grundlaget for den ret omfattende internationale indsats mod pirateri ved Afrikas Horn først lagt med den ovenfor nævnte FN's Sikkerhedsråds resolution 1816 fra juni 2008. Før iværksættelsen af en egentlig anti-pirateriindsats blev problematikken kun indirekte håndteret i forbindelse med beskyttelsen af FN's Fødevarerprogram (Guilfoyle 2013: 46). Danmark påvirkede på dette tidspunkt processen hen mod en egentlig anti-pirateriindsats ganske aktivt (Smed og Wivel, 2016: 2 og 7 ff.).

Med FN's Sikkerhedsråds resolutionerne 1846 og 1851, begge fra december 2008, blev retshåndhævelse et centralt element ved den internationale indsats mod somalisk pirateri. Indsatsen mod pirateri har dog altid været flerstrengt og omfatter derfor som nævnt ikke alene den militære indsats til søs, men for eksempel også kapacitetsopbyggende tiltag på land og selvbeskyttelsestiltag på handelsskibene. Denne flerstrengede tilgang til indsatsen fremgår også tydeligt af de to danske anti-pirateri strategier (Anti-pirateri strategi 2011-2014 og Anti-pirateri strategi 2015-2018).

Med henblik på den militære retshåndhævelsesindsats til søs har der været tale om tre egentlige internationale anti-pirateriindsatser:

- 1) En alliance under *Combined Maritime Forces*, som oprindeligt havde bekæmpelse af terror som formål (CTF 150), men i januar 2009 etablerede en egentlig anti-pirateri indsats (CTF 151),
- 2) Nato's anti-piraterioperation, *Operation Ocean Shield*, som blev etableret i august 2009 og sluttede ultimo 2016, og
- 3) EU NAVFOR's anti-piraterioperation ATALANTA, som blev etableret i december 2008.

Ud over disse tværnationale indsatser deltager en række stater, for eksempel Kina, Rusland og Indien, i bekæmpelsen af pirateri i området ved Afrikas Horn, dog uden at være formelt tilknyttet en af de nævnte operationer (Buch, 2016: 323 ff.; Feldtmann, 2014: 176).

Danmarks deltagelse i indsatsen blev grundlagt med folketingsbeslutning B 33 (2008), som autoriserede deltagelse i CTF 150, senere i CFT 151. Med folketingsbeslutning B 59 (2009) autoriserede Folketinget desuden deltagelse i NATO's *Operation Ocean Shield* (Buch, 2016: 323 ff.). Spørgsmålet om, om Danmark yderligere bør bidrage til EU NAVFOR's Operation ATALANTA har ikke været på tale, da Danmark på grund af forsvarsforbeholdet ikke kan deltage i EU's fælles maritime styrke.

Danmark har siden august 2008 og indtil november 2016 ydet 17 bidrag til anti-pirateriindsatsen ved Afrikas Horn. Disse bidrag omfatter flådefartøjer og personale til anti-pirateri operationer under CFT 150/151 og under *Operation Ocean Shield*, Challenger-fly på Seychellerne til overvågningsopgaver under *Operation Ocean Shield* og *commander*-funktionen i forbindelse med CTF 150/151 (Forsvaret, 2017). Danmark har dermed bidraget til anti-pirateriindsatsen i ganske betragteligt omfang i forhold til sin størrelse og sine militære kapaciteter. Desuden er de danske styrker blevet udstyret med et ret vidtgående mandat fra Folketinget. Dette er siden blevet set som en afgørende faktor for, at Danmark bliver opfattet som en foregangsnation i forhold til pirateribekæmpelse, blandt andet ved at bidrage til udviklingen fra en defensiv til en offensiv tilgang i anti-piraterioperationer (Smed og Wivel, 2016: 2 ff.).

Den retlige ramme for bekæmpelse af pirateri

Som nævnt ovenfor danner FN's Havretskonvention den overordnede retlige ramme for pirateribekæmpelse. Udgangspunktet i

konventionens artikel 100 er, at alle stater er forpligtet til at: »(...) i størst muligt omfang samarbejde om bekæmpelsen af sørøveri (...)«. Sørøveri, eller for fortsat at bruge det mere gængse udtryk pirateri, er defineret i artikel 101. Denne definition indebærer en række elementer, som er afgørende for, om der er tale om pirateri i folkeretlig forstand, og om det dermed er legitimt at anvende FN's Havretskonventions anti-pirateribeføjelser (Feldtmann, 2014: 177 ff.; Geiß og Petrig, 2011: 59 ff.). Kort sagt er pirateri en række ulovlige handlinger (voldshandlinger, tilbageholdelse eller plyndring), som foretages fra et skib til et andet (*two-ship-requirement*). Disse kriterier har ikke givet anledning til egentlige problemer i forbindelse med situationen ved Afrikas Horn. Anledning til diskussion giver imidlertid art. 101's krav om, at disse handlinger skal begås »i personligt øjemed«. Spørgsmål er her, lidt forenklet sagt, om kriteriet udelukker handlinger, som ikke udelukkende har et berigelsesformål, men for eksempel udføres på baggrund af politiske/terroristiske motiver. Modpositionen er, at kriteriet nærmere skal forstås som en afgrænsning mellem statsligt initierede handlinger og handlinger foretaget af private (Guilfoyle, 2010: 143). Spørgsmålet om fortolkningen af »personligt øjemed«-kriteriet ville for eksempel være relevant i forbindelse med situationen ved Afrikas Horn, hvis der kunne påvises en forbindelse mellem piraterne og Al Shabaab. I praksis antager man dog, at somaliske pirater falder ind under »privat øjemed«-kriteriet (Feldtmann, 2014: 179). Det sidste kriterium i artikel 101 er, at handlingerne skal være begået »på det åbne hav« eller »på et område uden for nogen stats jurisdiktion«. Det betyder, at pirateri kun kan begås uden for territorialfarvand. Begås de samme handlinger inden for territorialfarvand, så betegnes disse som »armed robbery at sea« (eller lignende betegnelser) og mod disse kan FN's Havretskonventions anti-pirateribeføjelser ikke anvendes (Feldtmann, 2014: 178 f.). Baggrunden for denne

geografiske begrænsning i definitionen af pirateri er, at handlinger i territorialfarvand som udgangspunkt er underlagt kyststatens jurisdiktion og retshåndhævelsesbeføjelser – og dermed ikke et fælles ansvar for alle stater. I forbindelse med pirateri ved Afrikas Horn er denne geografiske begrænsning dog til en vis grad ophævet, da to sikkerhedsrådsresolutioner, 1846 (2008) og 1851 (2008), udviser forskellen mellem pirateri og »armed robbery at sea«, og under nærmere bestemte omstændigheder, giver mulighed for anti-piraterioperationer både i somalisk farvand og på somalisk jord (Geiß og Petrig, 2011: 70 ff.).

Hvis der er mistanke om pirateri eller mistanke om, at et givet skib er et »sørøverskib« (artikel 103), så tildeler FN's Havretskonvention staterne en række beføjelser, såsom inspektion og bording af skibe, ransagning, beslaglæggelse af genstande, arrestation af mistænkte (artikel 105, 110). Princippet er her, at retshåndhævelsesbeføjelser udvides proportionalt med en stigende bestyrkelse af mistanken (Feldtmann, 2014: 180). Havretskonventionen indeholder ingen udtrykkelig regulering af brugen af magt ved anti-piraterioperationer. Det antages dog, med henvisning til andre internationale retsakter og retspraksis fra FN's Havretstribunal, at brugen af proportional magt er tilladt som led i anti-piraterioperationer (Guilfoyle, 2012: 773 f.; Geiß og Petrig, 2011: 69). Her er det dog afgørende at holde sig for øjne, at der er tale om brugen af magt i en *retshåndhævelseskontekst* og ikke i konteksten af en væbnet konflikt (Buch, 2016: 330 ff.). Det sidste led i retshåndhævelsesprocessen i forbindelse med pirateri er, at FN's Havretskonvention i artikel 105 bestemmer, at »(...) Domstolene i den stat, som har foretaget opbringningen, kan fastsætte de straffe, der skal idømmes (...)«. Spørgsmålet er her, om denne beføjelse til strafforfølgelse ved egne, nationale, domstole kun gælder for den stat, som har »opbragt« de mistænkte pirater, eller om også andre stater, for eksempel stater i regionen, som ønsker at gennemføre

sager mod mistænkte pirater, kan gennemføre straffesagen, uden at der er en direkte forbindelse mellem pirathandlerne eller opbringningen og den pågældende stat. Et andet spørgsmål i forbindelse med strafforfølgelse er, om der ikke alene kan udledes en beføjelse til strafforfølgelse af FN's Havretskonvention (og eventuelt i forbindelse med andre retsakter, særlig SUA-konventionen), men også en egentlig forpligtelse til at gennemføre straffesager. Statspraksis ved Afrikas Horn viser tydeligt, som nedenfor kort skitseret, at staterne hverken accepterer en fortolkning, som begrænser beføjelsen til at strafforfølge til den stat, som har gennemført opbringningen, eller en forpligtelse til at gennemføre straffesager ved egne domstole (Feldtmann, 2014: 181 f. og 187 ff.).

Den juridiske diskussion og Danmarks aktivistiske rolle – spørgsmål om strafforfølgelse som eksempel

Den internationale retlige ramme for pirateribekæmpelse ved Afrikas Horn kan betegnes som fragmenteret, da den er sammensat af forskellige retsakter. Men i sin sum er rammen ret robust i den forstand, at den tildeler staterne en vifte af retshåndhævelsesbeføjelser (Feldtmann, 2014: 186). Alligevel bliver juraen ofte set og fremstillet som en forhindring for en effektiv indsats mod pirateri. Et område, hvor denne opfattelse har været særlig fremtrædende, er spørgsmålet om retsforfølgelse af mistænkte pirater. Første gang problematikken for alvor kom på den danske og internationale agenda, var, da det danske flådefartøj *Absalon* den 17. september 2008 opbragte en gruppe af 10 mistænkte pirater, som efterfølgende blev løsladt på en somalisk strand uden yderligere konsekvenser. Det er siden blevet beskrevet, at hverken Danmark eller andre stater, som på dette tidspunkt var involveret i anti-piraterioperationer, reelt var forberedt på den situation, hvor man skulle håndtere tilbageholdte mistænkte pirater og iværksætte en strafforfølgelse (Smed, 2015: 3 f.). Spørgsmålet om manglende iværksæt-

telse af strafforfølgelse ved anti-piraterioperationer, som også blandt andet bliver diskuteret under stikordet »*catch and release approach*«, har siden været et centralt emne både i den juridiske og politiske diskussion. Diskussionen blev sat på spidsen da FN's særlige rådgiver Jack Lang i januar 2011 aflagte rapport til FN's Generalsekretær, hvor han tegnede et ret dystert billede af situationen og fremhævede »situationens alvor«. Han hævdede i rapporten, at 90 pct. af de mistænkte pirater, som bliver tilbageholdt under anti-piraterioperationer, bliver løsladt uden yderligere konsekvenser (Lang report 2011). Rapporten, og særlig påstanden om, at kun en ud af ti tilbageholdte mistænkte pirater på dette tidspunkt blev strafforfulgt, er siden blevet kritiseret. Særligt da påstanden ikke kunne underbygges med de tal, som fremgik i rapporten. Der har dog været bred enighed om, at en betragtelig del af de mistænkte pirater på dette tidspunkt ikke var blevet strafforfulgt (Feldtmann, 2014: 188 ff.).

Også den danske praksis bekræfter, at en stor del af de tilbageholdte pirater løslades uden yderligere konsekvenser. Danske styrker har tilbageholdt 295 personer ombord på danske flådefartøjer under mistanke for pirateri (Buch, 2016: 307). Ud af disse 295 personer, er 50 personer blevet overdraget til strafforfølgelse i andre lande, enten i flagstaten for det skib, som var blevet udsat for piratangreb, eller til lande i regionen, som ikke havde en direkte tilknytning til sagen, men som var villige og i stand til at gennemføre straffesager mod de konkrete personer. Danmark har i nogle enkelte tilfælde indledt en national efterforskning mod mistænkte pirater, som blev tilbageholdt ombord på danske flådefartøjer, dog uden at dette førte til gennemførelse af en straffesag ved danske domstole (se et eksempel nedenfor).

Fra et strafferetligt perspektiv er det i sig selv ikke påfaldende, at en første mistanke mod en person ikke nødvendigvis fører til gen-

nemførelse af en straffesag: Hvis mistanken ikke kan bekræftes, så er det et retsstatsligt grundprincip, at den videre strafforfølgelse skal opgives. For at sætte det på spidsen: Også somaliske søfarende, som kunne ligne pirater, er uskyldige indtil det modsatte er bevist (Feldtmann, 2014: 189). Baggrunden for manglende strafforfølgelse ved mistanke om pirateri er dog mere kompleks og hænger sammen med samspillet mellem den retlige ramme i international ret og national strafferet. Kort sagt handler det om, at det i mange nationale straffesystemer, herunder det danske, ikke er et tilstrækkeligt grundlag for at gennemføre en straffesag, at pirateri er reguleret i havretten, det vil sige i en international bestemmelse. Pirateri eller de handlinger, som pirater typisk udfører, skal være kriminaliseret i national ret. Det er typisk ikke et problem, hvis der er tale om et angreb, som er allerede i gang, men kan for eksempel være et problem, hvis man opbringer en gruppe af personer, som har udstyr, der typisk kan bruges til pirateri. Er besiddelse af sådant udstyr kriminaliseret, eller skal personerne kunne knyttes til et konkret angreb for at kunne ifalde strafansvar? Et andet, i praksis vigtigt, aspekt er spørgsmålet om national jurisdiktion. Som nævnt ovenfor fortolkes FN's Havretskonventions art. 105 således at stater har mulighed for at gennemføre straffesager mod mistænkte pirater ved egne, nationale domstole, selv om de ikke selv har opbragt de mistænkte eller har anden tilknytning til sagen (for eksempel som flagstat). Bestemmelsen i art 105 kan dog i mange strafferets-systemer ikke stå alene. Der skal være en national regulering af, at nationale domstole har jurisdiktion i piraterisager, som sker uden for eget statsterritorium. Nogle folkeretlige retsakter, for eksempel SUA-konventionen, forpligter stater til at have national jurisdiktion i visse tilfælde (det vil sige ved angreb mod egne skibe, angreb i territorialfarvand og angreb begået af egne statsborgere), men der findes ingen generel folkeretlig forpligtelse om, at nationale domstole i *alle* sager ved pi-

rateri skal have jurisdiktion. I dansk kontekst betyder det, at Danmark kun kan gennemføre straffesager mod mistænkte pirater, hvis der er en klar tilknytning til Danmark. For eksempel i situationer, hvor de mistænkte har angrebet et dansk skib (Feldtmann og Siig, 2009: 75 ff.; Plum, 2016: 354 ff.). Nogle stater, blandt andet nogle stater i regionen ved Afrikas Horn, har valgt en anden tilgang og hjemler universaljurisdiktion i piraterisager. Det betyder at man kan gennemføre nationale straffesager mod mistænkte pirater, uanset om der er en tilknytning til staten eller ej (Feldtmann, 2014: 190).

Ud over disse juridiske problematikker, som kan være en forhindring for at kunne gennemføre straffesager mod mistænkte pirater, er der også en anden, ikke egentlig retlig, problematik: En del stater, herunder Danmark, ønsker reelt ikke at gennemføre straffesager mod mistænkte somaliske pirater ved deres egne domstole. Baggrunden for dette er mangfoldig, og man kan for eksempel spørge, hvor hensigtsmæssigt det er at fragte mistænkte personer rundt i verden og dømme dem i et fuldstændig fremmed retssystem. Et andet aspekt er af mere indenrigspolitisk karakter: Det er ikke nødvendigvis indenrigspolitisk populært at bringe mistænkte somaliske pirater til landet, hvor de muligvis bliver dømt, afsoner deres straf og efterfølgende ikke kan sendes tilbage på grund af den usikre situation i Somalia. Disse og lignende overvejelser kan være berettigede. Problemet i forbindelse med anti-pirateriindsatsen ved Afrikas Horn har dog været, at disse ikke altid har været klar formuleret. I stedet blev jura udpeget som udfordring, også der, hvor det muligvis var andre overvejelser, som spillede ind. Disse ikke-juridiske overvejelser forblev ofte usagt og står dermed som den usynlige »*elefant i lokalet*« (Søfartens Ledere, 2012: 12 ff.; Feldtmann, 2011: 186).

Jura, politik og »elefanten«

Uklarheder om, hvornår der reelt er tale om

juridiske udfordringer ved behandlingen af en piraterisag, eller om håndteringen af sagen muligvis handler også om noget andet – altså spørgsmålet om, om der kunne være tale om »elefanten« – kan illustreres i forbindelse med Torm Kansas-sagen. M/V Torm Kansas er et dansk skib, som den 9. november 2013 blev angrebet af en gruppe pirater i regionen ved Afrikas Horn. Piratangrebet blev afværget af de ombordværende væbnede vagter. Det danske flådefartøj Esbern Snare befandt sig i området og kunne dagen efter opbringe en gruppe af 9 personer i en *whaler* med et *skiff* i slæb. Hos de opbragte personer befandt sig blandt andet en GPS, som indikerede tilstedeværelse i nærheden af Torm Kansas på tidspunktet af angrebet. De 9 personer blev mistænkt for at have angrebet Torm Kansas og få dage før et kinesisk skib (Buch, 2016: 341 ff.). Forholdet vedrørende Torm Kansas faldt klart under dansk jurisdiktion, da der netop var tale om et dansk skib. Sagen blev samme dag overdraget til den danske anklagemyndighed, som formelt indledte en efterforskning den 22. november. Sagen blev dog den 28. november opgivet efter retsplejelovens § 721, stk. 1 nr. 2 – en bestemmelse, som regulerer, at sagen skal opgives »(...) hvor videre forfølgning i øvrigt ikke kan ventes at føre til, at sigtede findes skyldig«. Det betyder, at sagen opgives, da man ikke har bevist nok til at kunne opnå en domfældelse, hvis man rejste tiltale mod de pågældende – lidt forenklet sagt opgives sagen, da beviserne ikke holder (Feldtmann, 2017: 146 f.). Dermed skulle de tilbageholdte løslades, hvilket skete den 30. november. Løsladelsen skete på Seychellerne på den måde, at man fra dansk side »løslod« de tidligere mistænkte direkte i hænderne af de lokale strafforfølgingsmyndigheder. Dermed var der reelt set ikke tale om en løsladelse, men en overdragelse til strafforfølgning på Seychellerne. Ved denne overdragelse leverede de danske repræsentanter en »bevispakke« til myndighederne på Seychellerne, som dannede grundlag for indledningen af en straffesag på stedet. De mistænkte blev

efterfølgende dømt for pirateri på Seychellerne, herunder for angrebet mod Torm Kansas (Buch, 2016: 341 ff.; Feldtmann, 2017: 147).

Behandlingen af Torm Kansas-sagen er interessant – og rejser spørgsmålet om »elefanten« – da man kan spørge, om afslutningen af sagen i Danmark reelt var på grund af bevissituationen. Var det reelt et spørgsmål om bevisvurdering, så rejser spørgsmålet sig, hvorfor man så kan forsvare at bruge dette – efter dansk vurdering utilstrækkelige – bevisgrundlag i et andet retssystem (stikord: *forum shopping*). Var det derimod et spørgsmål om at prioritere strafforfølgelse i regionen – noget, som i øvrigt er et led i de danske anti-pirateri strategier – så rejser spørgsmålet sig, hvorfor man ikke var åben omkring dette og i stedet gemte sig bag tvivlsomme juridiske vurderinger.

Spørgsmål om strafforfølgelse og Danmarks aktivistiske tilgang

Spørgsmålet om strafforfølgelse – eller undladelse af strafforfølgelse – i forbindelse med indsatsen mod somalisk pirateri har som nævnt fyldt en del i den internationale diskussion om jura og anti-pirateri indsatsens effektivitet. Spørgsmålet har været et af de centrale emner i CGPCS. CGPCS er som kort nævnt ovenfor et internationalt samarbejdsforum, som er blevet dannet i begyndelsen af 2009 i kølvandet af Sikkerhedsråds resolution 1851 (2008). Under CGPCS drøfter op til 80 stater, internationale organisationer (herunder for eksempel den Arabiske Liga, EU, IMO, NATO og en række FN-organisationer), NGO'er og repræsentanter for shipping industrien spørgsmål i forbindelse med somalisk pirateri. CGPCS er siden sin etablering blevet til det primære internationale forum for udvikling og implementering af anti-pirateristrategier (Smed og Wivel, 2016: 2). Arbejdet under CGPCS er organiseret i tre fora: Arbejdet i plenarmøder, arbejdet i et skiftende antal tematiske arbejdsgrupper og arbejdet i forskellige ad hoc-grupper og

ad hoc møder (Buerger, 2015: 3). Danmark har været særdeles aktiv i forbindelse med oprettelsen af CGPCS og har særligt haft stor indflydelse på de retlige drøftelser ved at indtage formandskabet i CGPCS' juridiske arbejdsgruppe, WG2. Den juridiske arbejdsgruppe blev oprettet i 2009 og virkede frem til maj 2014, hvor den blev omdannet til et virtuelt *Legal Forum*. WG 2 havde det overordnede formål at imødekomme et akut behov for juridisk rådgivning og afklaring af juridiske tvivlsspørgsmål. WG2's formål var således ikke at skabe ny ret, men at facilitere en fælles forståelse af og tilgang til den retlige ramme, samt mere generelt at facilitere vidensdeling på det juridiske område (Liisberg, 2014: 35 ff.).

Et centralt element i det danske formandskab var at optræde som »*honest broker*«, det vil sige som en småstat, som ingen ville mistænkte for at have en skjult dagorden (Smed og Wivel, 2016: 10.). Det danske formandskabet prioriterede, at arbejdet under WG2 skulle være behovsdrrevet, fokuseret og resultatorienteret (Liisberg, 2014: 36). Et centralt element i denne tilgang var opnå en fælles forståelse af den eksisterende retlige ramme for pirateribekæmpelse, uden at give anledning til ideologiske eller politiske konflikter. Det skete ved at inddrage eksterne eksperter, som kunne fremstå uvildigt og kunne bidrage med en »neutral« forståelse af den retlige ramme (Smed og Wivel, 2016: 10 f.). En anden tilgang af det danske formandskab var at finde praktiske løsninger til problematikker, som opstod i kølvandet af anti-pirateriindsatsen. Et redskab var her at etablere en *Legal Toolbox*, det vil sige en samling af retlige dokumenter, anbefalinger, templates, samlinger af international ret, *best practice*-eksempler m.v., som skulle gøre relevante retlige informationer let tilgængelige og dermed kunne indgå i den nationale tilgang til pirateribekæmpelse og strafforfølgelse. Formålet med denne *Legal Toolbox* var yderligere at facilitere samarbejde mellem stater i forbindelse

med strafforfølgelse (Liisberg, 2014: 35 ff., 40.).

I forhold til spørgsmålet om strafforfølgelse var den danske tilgang præget af to overvejelser: For det første anså Danmark det ikke som en god og ønskelig løsning at gennemføre straffesager ved egne domstole eller mere generelt ved domstole langt væk fra regionen. For det andet anså Danmark det ikke som en realistisk mulighed at etablere en eller flere »internationale pirateridomstole« eller hybrid-domstole inden for en overskuelig tidsramme. Modellen med en international pirateridomstol (eller lignede modeller) var en løsning, som en del stater, herunder Tyskland, Frankrig og Rusland, oprindeligt advokerede for (Smed og Wivel, 2016: 6).

Det danske formandskab af WG2 valgte at satse på etableringen af pragmatiske løsninger, som sikrede strafforfølgelse i regionen under forsvarlige forhold. Det skete blandt andet ved at samarbejde med – og yde støtte til – stater i regionen, som var villige til at gennemføre straffesager, og ved at opbygge et fængselssystem for dømte pirater i Somalia, som muliggjorde transfer af dømte pirater fra lande i regionen til somaliske fængsler, som drives med støtte fra det internationale samfund (Liisberg, 2014: 35 ff.; Smed, 2015: 1 ff.). Dermed var det danske formandskab ikke begrænset til at forberede og lede møder, men var særligt præget af en pragmatisk tilgang til arbejdet uden for møderne »i felten«. Her allierede den danske formand for WG2, ambassadør Thomas Winkler, sig med relevante aktører, og særligt med UNODC (Smed og Wivel, 2016: 9 ff.). Den danske tilgang til spørgsmålet om strafforfølgelse betød dermed en kombination af retlige overvejelser, en pragmatisk tilgang til problemstillingen og konkrete kapacitetsopbyggende tiltag i regionen.

Den danske tilgang blev flere gange udfordret af andre initiativer, herunder under FN's sik-

kerhedsråd, som satsede på en international løsning frem for den regionale løsning (Smed, 2015: 5 ff.). I sidste ende var det dog den danske tilgang med en regional løsning, som har præget indsatsen ved Afrikas Horn: Staternes flåder opbringer mistænkte pirater, og overdrager disse til strafforfølgelse ved nationale domstole i regionen. Efter dømsfældelse kan de dømte pirater transfereres til fængsler i Somalia for at afsone straffen. Det betyder, at der i praksis er blevet etableret en »*chain of criminal justice*«, hvor flere stater indgår og samarbejder i strafforfølgningsprocessen. Denne »*chain of criminal justice*« er dog ikke helt uproblematisk: For eksempel er det uklart, på hvilket retsgrundlag overdragelsen fra den opbringende stat til den modtagende stat egentlig sker (Petrig, 2014: 315 ff.). Traditionelt sker overdragelse til strafforfølgelse mellem stater under udleveringsregimet. Dette indebærer nogle retlige garantier for de personer, som ønskes udleveret fra et land til et andet. Ved overdragelsen i forbindelse med piraterisager anvendes dette, ofte tidskrævende, regime dog typisk ikke. Det betyder reelt, at de pågældende mistænkte for eksempel ikke har adgang til retlig kontrol i forbindelse med overdragelsen. Et andet eksempel på en problemstilling, som opstår i kølvandet af anti-pirateri indsatsen, er spørgsmålet om retsgrundlaget for tilbageholdelser af mistænkte pirater ombord på flådefartøjer og særligt om retlig kontrol i forbindelse med tilbageholdelsen (Petrig, 2014: 73 ff. og 149 ff.). For europæiske stater indeholder den Europæiske Menneskerettighedskonvention, i artikel 5, en forpligtelse til at sikre, at der gennemføres retlig kontrol ved frihedsberøvelse hurtigst muligt (»*promptly*«). I dansk kontekst kræver grundlovens § 71, stk. 3, at der gennemføres et grundlovsforhør inden for 24 timer efter anholdelsen (Feldtmann, 2017: 148 ff.). Spørgsmålet om retlig kontrol opstod også i forbindelse med Torm Kansasagen, hvor der gik 13 dage fra den første tilbageholdelse ombord på Esbern Snare, til der blev gennemført et grundlovsforhør. Dette er

efterfølgende, i en kendelse af Østre Landret, blevet betegnet som en »væsentlig tilside-sættelse af en fundamental retssikkerheds-garanti« (Østre Landsret, 2013). På denne baggrund tilkendte rigsadvokaten i december 2014 de pågældende personer en erstatning på 19.600,- kr. for ulovlig fængsling (Rigsadvokaten, 2014).

Spørgsmålet om tilbageholdelse af mistænkte pirater ombord på flådefartøjer er et af de emner, hvor der aldrig kunne opnås en fælles tilgang under arbejdet i WG2. Spørgsmål blev rejst, men førte ikke til en egentlig løsning af problemet. Nogle stater, for eksempel Norge, etablerede egne modeller for at sikre retlig kontrol i forbindelse med tilbageholdelsen under anti-piraterioperationer. Andre lande, som for eksempel Danmark, valgte tilsyneladende at ikke adressere problematikken tilstrækkeligt (Feldtmann, 2017:147 ff.). Det danske formandskab har selv fremhævet, at spørgsmålet om menneskerettigheder i forbindelse med bekæmpelse af pirateri har været et af hovedområderne under arbejdet i WG2 (Liisberg, 2014: 35 ff.). Den pragmatiske tilgang af det danske formandskab med fokus på etablering af praktiske løsningsmodeller har dog betydet, at nogle centrale emner reelt forblev uløst.

Juridisk aktivisme til søs og hvordan man trækker sig igen

Det danske formandskab af WG2, og den danske indsats i forbindelse med pirateribekæmpelse som sådan, kan anses som en overordnet succes. Danmark lykkedes med sin aktivistiske tilgang i at kunne påvirke processen omkring anti-pirateriindsatsen på en række afgørende områder. Et særligt fremtrædende område var det juridiske. Danmarks motivation til at engagere sig stærkt i pirateriproblematikken var præget af, at Danmark, som småstat, har en uforholdsmæssigt stor maritim interesse: Det antages, at ca. 100 dansk ejede eller dansk kontrollerede skibe, på et givet tidspunkt, sejler i området ved Afrikas

Horn. Danmark har, i modsætning til nogle af sine allierede, på et tidligt tidspunkt anset pirateri som et internationalt problem frem for et primært nationalt problem. Danmarks ageren er præget af denne tilgang (Smed og Wivel, 2016: 5 ff.).

På det juridiske område har Danmark, ikke mindst i sin fremtrædende position som formand for WG2, kunnet påvirke processen hen mod en »neutral« forståelse af den retlige ramme for anti-pirateriindsatsen, og for at få etableret en regionalt forankret »*chain of criminal justice*«-løsning med henblik på straf-forfølgelse frem for en rent national eller international løsning.

Indsatsen mod pirateri ved Afrikas Horn har været succesfuld i den forstand, at angreb mod handelsskibe er faldet markant, og at der siden 2012 ikke er blevet kapret et større handelsskib af somaliske pirater. Denne udvikling giver anledning til at rejse spørgsmålet om, hvordan man »afrunder« eller afslutter et engagement, som har været præget af en aktivistisk tilgang. I forhold til den *juridiske* aktivisme valgte det danske formandskab at indlede en proces til at omdanne WG2 til et virtuelt forum. Baggrunden var en opfattelse af, at de centrale juridiske udfordringer var blevet adresseret, og at der på trods af enkelte stadig ubesvarede juridiske spørgsmål ikke var meget tilbage til at arbejde med under WG2 (Liisberg 2014: 35 ff.). Ved at anse opgaven som i hovedtræk opfyldt og ved at styre omdannelsesprocessen hen til det virtuelle *Legal Forum* kunne Danmark trække sig fra førerpositionen på det juridiske område, uden at det kunne opfattes, som om man »løb fra sit ansvar«.

Også CGPCS har gennemgået (og gennemgår stadig) en omstruktureringsproces, som afspejler den ændrede situation i regionen. Her har Danmark sammen med andre stater netop arbejdet for at neddrøse arbejdet under CGPCS i takt med den ændrede situation.

Det bliver også afspejlet ved, at Danmark p.t. ikke længere deltager i anti-piraterioperationer og at Nato's *Operation Ocean Shield* i slutningen af 2016 er ophørt. Men den danske indsats mod pirateri er dermed ikke helt ophørt. Danmark engagerer sig stadig i forskellige kapacitetsopbyggende tiltag i regionen, som blandt andet har til formål at sikre retshåndhævelse til søs gennem lokale aktører. Spørgsmålet er dog, om priateriproblemet dermed er endeligt løst, eller om en neddrøsing af den internationale indsats ved Afrikas Horn på længere sigt vil muliggøre en ny opblomstring af priateriproblematikken. Hvis det sker, så bliver det interessant at se hvordan Danmark vælger at agere: Vil man finde tilbage til den gamle førerposition, eller vil man denne gang lade andre tage teten ...?

Referencer

- Anti-pirateri Strategi 2011-2014 (2011), *Strategi for den danske indsats mod pirateri 2011-2014*, udgivet af Udenrigsministeriet, Justitsministeriet, Forsvarsministeriet og Økonomi- og Erhvervsministeriet.
- Anti-pirateri Strategi 2015-2018 (2015), *Strategi for den danske indsats mod pirateri og væbnet røveri til søs 2015-2018*, udgivet af Udenrigsministeriet, Justitsministeriet, Forsvarsministeriet og Erhvervs- og Vækstministeriet.
- Buch, Mathias (2016), »Håndtering af pirater; mandat, frihedsberøvelse og internationale aspekter«, i Peter Vedel Kessing og Andreas Laursen, red., *Robust mandat; juridiske udfordringer ved danske militære missioner i det 21. århundrede*, København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, s. 307-347.
- Bueger, Christian (2015), *Transnational Governance, Somali Piracy and the Contact Group; An Analytical Primer*; Working Paper of the Lessons Learned Project of the Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia (CGPCS): <http://www.lessonsfrompiracy.net/files/2014/10/Bueger-2014-The-Contact-Group-on-Piracy-An-analytical-primer.pdf> (senest tilgået 15.1.2017).
- Damsgaard, Eva (2013), *Det beskidte spil; beretning om hvorfor der gik 838 dage før Eddy og Søren kom hjem*, København: Lindhardt & Ringhof.
- Feldtmann, Birgit (2011), »Should we rule out criminal law as a means of fighting maritime piracy?; An essay on the challenges and possibilities of prosecuting Somali pirates«, i Ulrika Anderson, Christoffer Wong og Helén Örnemark, red., *Festskrift til Per Ole Träskman*, Stockholm: Norstedts Juridik, s. 179-188.
- Feldtmann, Birgit (2014), »Fighting maritime Piracy; On Possible Actions and Consequences«, i Thomas Eger, Stefan Oeter og Stefan Voigt, red., *Economic Analysis of International Law; Contributions to the XIIIth Travemünde Symposium on the Economic Analysis of Law (March 29-31,2012)*, Tübingen: Mohr Siebeck, s. 173-198.
- Feldtmann, Birgit (2017), »Counter-Piracy; Navigating the cloudy waters of international law, domestic law and human rights«, i Thomas Gammeltoft-Hansen og Jens Vedsted-Hansen red., *Human Rights and the Dark Side of Globalisation; Transnational law enforcement and migration control*, London: Routledge, s. 138-60.
- Feldtmann, Birgit og Kristina Siig (2009), »Dine, mine og vore pirater; Et indblik i juridiske (og andre) problemstillinger i forbindelse med bekæmpelse af pirateri i internationale farvande«, i Hans Viggo Godsk Pedersen, red., *Juridiske emner ved Syddansk Universitet 2009*, København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, s. 68-82.
- Forsvaret (2017), *Pirateribekæmpelse i Adenbugten*: <http://www2.forsvaret.dk/viden-om/udland/adenbugten/Pages/Adenbugten3.aspx> (senest tilgået 15.1.2017).
- Forsvarsministeriet (2016), *Viden om pirateri; Pirateri – Tidligere danske militære indsatser; og: Indsatsen mod pirateri*: <http://www.fmn.dk/temaer/pirateri/Danmarksindsatsmodpirateri/Pages/Danmarksindsatsmodpirateri.aspx> (senest tilgået 15.1.2017).
- Frostad, Magne (2016), *Voldelige Hav; Pirateri og jus*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Geiß, Robin og Anna Petrig (2011), *Piracy and Armed Robbery at Sea; The Legal Framework for Counter-Piracy Operations in Somalia and the Gulf of Aden*, Oxford: Oxford University Press.
- Guilfoyle, Douglas (2010), »Counter-piracy Law Enforcement and Human Rights«, *International and Comparative Law Quarterly*, 59(1): 141-69.
- Guilfoyle, Douglas (2012), »Prosecuting Somali Pirates; A Critical Evaluation of the Options«, *Journal of International Criminal Justice*, 10(4): 767-96.
- Guilfoyle, Douglas (2013), »Piracy off Somalia and counter-piracy efforts«, i Douglas Guilfoyle, red., *Modern Piracy; Legal Challenges and Respon-*

- ses, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, s. 35-60.
- IMB (2011),: *IMB, Piracynewsandfacts* (21.01.2011): <http://www.icc-ccs.org/home/piracyreproting-centre/piracynewsfigures> (senest tilgået 24.1.2011)
- Justitsministeriet (2011), *Ny dansk strategi for pirateribekæmpelse* (25. maj 2011): <http://www.justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2011/ny-dansk-strategi-pirateribekampelse> (senest tilgået 15.1.2017)
- Lang Report (2011), *Report of the Special Advisor to the Secretary-General on Legal Issues Related to Piracy off the Coast of Somalia*, UN Doc S/2011/30.
- Liisberg, Jonas Bering (2014), »IV. Legal Aspects of Counter-piracy«, i Thierry Tardy, *Fighting piracy off the coast of Somalia; Lessons learned from the Contact Group*, EU Institute for Security Studies (report), s.35-40.
- Petrig, Anna (2014), *Human Rights and Law Enforcement at Sea; Arrest, Detention and Transfer of Piracy Suspects*, Leiden: Brill/Nijhoff.
- Pham, J.P (2010),: »The Failed State and regional Dimensions of Somali Piracy«, i Bibi van Ginkel og Frans-Paul van der Putten, red., *The International Response to Somali Piracy; Challenges and opportunities*, Leiden: Brill/Nijhoff, s. 31-64.
- Plum, Lars (2016), »Håndtering af priater; tilbageholdelse/frihedsberøvelse/varetægtsfængsling, retsforfølgning mv.«, i Peter Vedel Kessing og Andreas Laursen, red., *Robust mandat; juridiske udfordringer ved danske militære missioner i det 21. århundrede*, København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, s. 349-70.
- Rigsadvokaten (2014), sag RA-2014-521-2801 af 2. oktober 2014 (forfatteren har adgang til afgørelsen).
- Smed, Ulrik Trolle (2015), *Small States in the CG-PCS: Denmark, Working Group 2, and the End of the Debate on an International Piracy Court*, Working Paper of the Lessons Learned Project of the Contact Group om Piracy off the Coast of Somalia (CGPCS): <http://www.lessonsfrompiracy.net/files/2015/03/Smed-Small-states-in-the-CGPCS-Denmark.pdf> (senest tilgået 15.1.2017).
- Smed, Ulrik Trolle og Anders Wivel (2016), »Vulnerability without capabilities? Small state strategy and the international counter-piracy agenda«, *European Security*, <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2016.1265941> (senest tilgået 15.1.2017)
- Struwe, Lars Bangert (2009), *Piratpatrulje ved Afrikas Horn; Om behovet for en Greater Horn of Africa Sea Patrol*, Rapport ved Dansk Institut for Militære Studier: http://cms.polsci.ku.dk/pdf/piratpatrulje_afrikas_horn.pdf (senest tilgået 15.1.2017)
- Søfartens Ledere (2012), *The elephant in the room*, fagbladet Søfartens Ledere 2012/3.
- Søfartsstyrelsen (2007), *Danica White; piratoverfald og kapring den 1. juni 2007, Søulykkerapport fra opklaringsenheden; Undersøgelses af forløbet op til piratoverfald og kapringen den 1. juni 2007*.
- Østre Landsret (2013), Kendelse S3462001-SF af 10. december 2013 (forfatteren har adgang til kendelsen).

Efter Taksøe – Dansk militær aktivisme som interessepolitik

Jon Rahbek-Clemmensen, adjunkt, ph.d.,
Center for War Studies, Syddansk Universitet,
jrc@sam.sdu.dk

En af War Studies-traditionens mange formål er at studere forudsætningerne for og processerne bag udenrigs- og sikkerhedspolitiske beslutninger for derved at styrke den offentlige debat om spørgsmål om krig og fred. Denne artikel illustrerer dette kritiske potentiale ved at analysere forudsætningerne for den danske militære aktivisme, med udgangspunkt i den måde interessebegrebet blev brugt i Peter Taksø-Jensens udredning af dansk udenrigspolitik. Analysen viser, at den militære aktivisme ikke uomtvisteligt er i Danmarks snævre sikkerhedspolitiske interesse, idet mange af fordelene og ulemperne ved den militære aktivisme hviler på skøn eller utilgængelig information. Danmarks officielle udenrigspolitiske interesser er derfor ikke bare et resultat af en kold magtkalkule eller et ønske om at holde Danmark sikker – de er snarere udformet på baggrund af særlige værdier og en særlig verdensopfattelse, der reflekterer en specifik politisk vision.

Et af War Studies-traditionens mange formål er at studere, hvordan politiske institutioner forsøger at styre et lands udenrigspolitik, herunder beslutninger om krig og fred. Hvordan træffes centrale beslutninger om dansk udenrigspolitik, og kan man skabe bedre forudsætninger for disse processer? Dette forskningsområde har altså et kritisk potentiale, der i sidste ende kan hjælpe politikere, embedsmænd og offentlighed forudsætningerne for at debattere krigen: At vise at strategiske valg ikke er givne og trykprøve forudsætning-

gerne for den gængse tænkning for på den måde at bidrage til, at disse forudsætninger konstant gentænkes.

I denne artikel undersøger jeg, med udgangspunkt i den måde interessebegrebet blev brugt på i Peter Taksø-Jensens udredning af dansk udenrigspolitik, forudsætningerne for den danske militære aktivisme. I hvor høj grad er den militære aktivisme i Danmarks snævre interesse og hvad fortæller det om den måde, interessebegrebet bruges på i dansk udenrigspolitik? Mit argument er at koblingen mellem den militære aktivisme og interessebegrebet hviler på en række udtalte forudsætninger og at den ikke uundgåeligt er i Danmarks snævre interesse. Det illustrerer, at War Studies-traditionen har et kritisk potentiale og en vigtig demokratisk funktion, idet den kan hjælpe med at afdække og trykprøve forudsætninger bag udenrigspolitiske beslutninger.

Artiklens argument består af tre dele. Den første del definerer den danske militære aktivisme og beskriver, hvordan Peter Taksø-Jensens udredning passer ind i denne tænkning. Den anden del analyserer sammenhængen mellem den militære aktivisme og Danmarks nationale interesser, mens den sidste del benytter disse indsigter til at reflektere over War Studies-traditionens kritiske potentiale.

Interessebegrebet og den militære aktivisme

Det vakte opsigt, da Peter Taksøe-Jensen, den af statsministeren udpegede udenrigspolitiske udreder, i et interview i *Politiken* lagde op til »en ny fokusering strategisk og geografisk«, der betød, at »vi skal fokusere mere på vores nærområde og måske ikke forsøge at påvirke verden langt fra Danmark, hvor der ikke er en direkte betydning for danske interesser« (Beim, 2016; Taksøe-Jensen, 2016: 3). I den offentlige debat blev Taksøe-Jensens udredning ofte fremstillet som en værdineutral fastlæggelse af Danmarks interesser, der således skulle strømline dansk udenrigspolitik. I det lå implicit en fremstilling af danske interesser som objektivt givne og Taksøe-Jensen som en værdifri og upolitisk analytiker, der efter lang tids gransken kom ud af sit studerekammer med Danmarks interesser mejslet i sten. Men, som Taksøe-Jensen også bemærkede, er interesser ikke værdineutral eller upolitiske: De »udspringer ... af de værdier og principper, som det danske samfund er bygget på, og som vi ønsker at bevare og forsvare« (Taksøe-Jensen, 2016: 3). Dette stemmer overens med studiet af International Politik, hvor flere teoretiske retninger fremhæver, at en stats interesse aldrig kan adskilles fra dens politiske værdier og kultur, og at det derfor er umuligt at definere en stats interesser *a priori* (Morgenthau, 1967; Wendt, 1999; Weldes, 1996; Williams, 2004; Williams, 2005; Wolfers, 1962).

I denne artikel vil jeg illustrere, at ræsonnementet bag dansk udenrigspolitik hviler på en række udtalte forudsætninger, selv når man tager udgangspunkt i et snævrere og mindre værdibaseret interessebegreb, end Taksøe-Jensen benytter. Neorealismen giver os et snævert og materialistisk begreb, hvor et lands interesser defineres som jagten på de materielle ressourcer, der er nødvendige for en stats langsigtede overlevelse (Waltz, 1979: 134). I denne artikel undersøger jeg, om den danske militære aktivisme kan retfærdiggø-

res ud fra dette snævre interessebegreb. Dette gøres ikke, fordi neorealismen har ret i sin materialistiske forståelse af begrebet. I stedet er det et analytisk greb, der tydeliggør de forudsætninger og forforståelser, der ligger under den danske militære aktivisme. Ironisk nok illustrerer denne snævre interesseanalyse, hvor vigtigt et bredere interessebegreb er, idet den viser, at den danske militære aktivisme kun delvist handler om Rigets sikkerhed, og at den opretholdes af et særligt værdisæt.

I denne artikel vil jeg definere aktivismen som den aktive og omkostningsfyldte brug af det danske diplomati og forsvar til udenrigspolitiske formål hinsides den direkte beskyttelse af dansk territorium (Branner, 2013). I den betydning kan den danske aktivisme spores langt tilbage, og man kan f.eks. finde eksempler i mellemkrigstiden. Under den kolde krig førte Danmark en aktivistisk udenrigspolitik, der søgte at stabilisere og styrke den globale liberale verdensorden, bl.a. ved at lade danske soldater deltage aktivt i fredsbevarende operationer (Branner, 2013; Wivel, 2014; Olesen og Wivel, 2015; Jakobsen, 2015).

Efter Sovjetunionens sammenbrud er den danske aktivisme blevet mere omfattende og militariseret. Afslutningen på den kolde krig betød, at Danmark fik friere hænder i udenrigspolitikken – truslen fra Warszawapagten var ikke længere – hvilket blev brugt til at øge den danske aktivisme, først i Irak og på Balkan i 1990'erne og, efter 2001, særligt i Afghanistan, Irak (igen) og Libyen. Aktivismen ændrede ikke bare omfang, men også karakter. Hensynet til internationale institutioner kom til at betyde mindre for danske beslutninger, i takt med at Danmark deltog i amerikansk-ledede operationer uden FN-mandat, først i Kosovo og siden i Irak (Pedersen, 2012). Samtidig skete der en *militarisering* af aktivismen: Hvor Danmark under den kolde krig og i 1990'erne primært deltog med styrker i fredsbevarende operationer, der

skulle adskille stridende parter og forhindre en eskalering af eksisterende konflikter, blev Danmark i '00'erne en aktiv part, der søgte at vinde amerikansk-ledede krige. Danmark blev, med Sten Rynnings ord, en »strategisk aktør« (Rynning, 2003). Det danske forsvar gennemgik en radikal transformation, hvor territorialforsvaret blev omdannet til en mindre, fleksibel og deployerbar styrke efter amerikansk forbillede, der var velegnet til operationer 'out of area'. Dette skifte tog særligt fart efter 2001, hvor danske politikere erklærede, at »den konventionelle militære trussel mod dansk område er bortfaldet i en overskuelig fremtid«, og at man derfor nedlagde mobiliseringsforsvaret (Folketinget, 2004: 2; Regeringen, 2003; Ringsmose og Rynning, 2008).

Taksøe-udredningen kan ses som et mindre brud med denne udvikling. Selvom Taksøe ikke umiddelbart ser en konventionel trussel mod Danmark og derfor ikke ønsker en genetablering af territorialforsvaret, kan Ruslands aggressive adfærd i forbindelse med Ukraine-krisen skabe ustabilitet i Danmarks nærområde. Det er derfor i Danmarks interesse at styrke NATO's kapabiliteter i Østeuropa og Østersøen. Samtidig åbner klimaforandringerne og globaliseringen Arktis for økonomisk aktivitet, hvilket, sammen med den nye russiske kurs, skaber et behov for en større dansk tilstedeværelse i det høje nord (Taksøe-Jensen, 2016: 71-4; Rahbek-Cemmenssen, 2016). Selvom den danske tilstedeværelse i Østeuropa, Østersøen og Arktis ikke er ny, indikerer Taksøe-udredningen et øget fokus på afskrækkelse i nærområdet, der tidligere har spillet en mindre rolle i strategiske analyser. F.eks. forventede Forsvarskommissionen af 2008, at »behovet for internationale militære bidrag til konflikthåndtering i Europa ... at blive mindre fremover« (Forsvarskommissionen 2008, 2009: 64; Regeringen, 2003: 10).

Umiddelbart lægger Taksøe op til, at dette styrkede fokus på afskrækkelse i Danmarks

nærområde ikke skal ske på bekostning af stabiliseringsoperationer i det globale syd, såsom krigen mod Islamisk Stat i Mellemøsten og Nordafrika. Som Peter Viggo Jakobsen har observeret, er det underliggende ræsonnement, at den militære aktivisme indirekte styrker Danmarks andre prioriteter:

»Hvis Washington ringer og beder om militær assistance, vil der være en dårlig ide at sige nej ... fordi vi er afhængige af den amerikanske sikkerhedsgaranti i NATO, og fordi det er forudsætningen for at kunne blive ved med at bruge mindre end to procent af BNP på forsvaret uden at ende i skammekrogen i Washington og mindske sandsynligheden for, at USA vil hjælpe Danmark« (Jakobsen, 2016).

Den militære aktivisme er altså i Danmarks interesse, hvis danske F-16 i Irak forbedrer det dansk-amerikanske forhold og dermed også sandsynligheden for, at USA kommer til hjælp, hvis et aggressivt Rusland banker på døren. Forholdet mellem den militære aktivisme og dansk interessepolitik er dog ikke simpelt og kræver en længere begrebsmæssig udredning.

Den militære aktivisme og danske interesser

Begrebet bandwagoning fanger den grundlæggende strategiske logik bag den militære aktivisme. En mindre stat bandwagon'er, når den vælger at samarbejde med den stærkeste stat eller koalition i det internationale system for at opnå profit, prestige eller sikkerhed (Schweller, 1997: 928; Waltz, 1979: 125-6; Jakobsen, Ringsmose og Saxi, under udgivelse). Når der kun er én supermagt i det internationale system (unipolaritet), vil mange mindre stater have et incitament til at 'bandwagone' med supermagten for på den måde at opnå særlige gevinster (Wohlforth, 1999). Danmark er således en af flere europæiske stater, der har valgt denne strategi over for USA (Cladi og Locatelli, 2012; Wivel, 2008).

Små stater adskiller sig fra større stater, idet deres forsvarsevne er så lille, at selv en bety-

delig investering i militære kapabiliteter ikke vil have en større strategisk betydning for deres sikkerhed. Under den kolde krig ville Danmark f.eks. ikke blive betydeligt mere sikker, hvis man havde brugt dobbelt så meget på forsvaret – i sidste ende var det den amerikanske sikkerhedsgaranti, der var afgørende for Danmarks sikkerhed. I alliancer er det derfor rationelt for små stater at søge at køre på frihjul ('free-ride') så meget som muligt og altså undlade at indgå og overholde forpligtelser. Det eneste, der begrænser deres free-riding, er frygten for, at de større stater skal trække deres sikkerhedsgaranti tilbage. Ifølge realistisk tænkning forsøger små stater derfor at gå lige til kanten – at free-ride så meget, som det er acceptabelt for deres større allierede (Ringsmose, 2008).

Med denne forståelse af små staters sikkerhedspolitiske situation kan man undersøge, hvordan og hvorvidt den militære aktivisme styrker Danmarks interesser. Som nævnt i indledningen er interesser defineret snævert som de materielle ressourcer, en stat skal bruge for at sikre sin langsigtede overlevelse. Den danske aktivisme er forbundet med forskellige udgifter. For det første er det dyrt at udsende styrker – den militære del af Afghanistanindsatsen kostede f.eks. i gennemsnit godt 1 mia. kroner om året. For det andet har det menneskelige og samfundsøkonomiske omkostninger, når danske soldater bliver slået ihjel eller kommer hjem med fysiske eller psykiske sår. I Afghanistan tabte Danmark f.eks. 43 soldater, mens omkring 10 pct. af de udsendte senere udviklede symptomer på posttraumatisk stress syndrom (iCasualties, 2014; Veterancenteret, 2013). For det tredje har man finansieret de omfattende reformer af det danske forsvar, der har skullet gøre det velegnet til udsendelse, ved bl.a. at afskaffe territorialforsvarskapabiliteter. Uden disse kapabiliteter har det danske forsvar fået ringere evne til at håndtere territoriale udfordringer, og man kan se dette kapacitetstab som en udgift (hvad man i økonomien kalder

alternativomkostninger). F.eks. afskaffede man i 2004 den danske ubådskapacitet – en beslutning, der især er blevet kritiseret, efter at Ukraine-krisen har øget frygten for russiske ubåde i danske farvande (Friberg, 2014).

Omvendt er der tre måder, hvorpå den militære aktivisme kan være en gevinst for Danmark: 1) Hvis den danske indsats har mindsket terrortruslen mod Danmark, 2) hvis den danske indsats øger sandsynligheden for, at USA vil hjælpe Danmark i tilfælde af et angreb fra en fremmed stat, 3) hvis den danske indsats øger den danske indflydelse i NATO, Storbritannien og USA.

For det første er det uklart, om den militære aktivisme har mindsket terrortruslen mod Danmark – at vi, så at sige, mødte terroristerne i Afghanistan, så vi ikke skulle møde dem på Nørreport Station. Her er det første spørgsmål, om det usædvanligt store danske bidrag gjorde en reel forskel for krigenes endelige resultat – med andre ord, ville USA's evne til at gennemføre de relevante krige være blevet svækket betydeligt, hvis Danmark havde sendt et mere beskedent bidrag? I Afghanistan var det særligt det langvarige danske bidrag til indsatsen i Helmandprovinserne (750 mand), en af landets mest ustabile regioner, der var usædvanligt. I Irak bidrog Danmark både ved at være et af de få europæiske lande, der støttede selve invasionen og med et styrkebidrag i stabiliseringsfasen (530 mand). I det store billede var de danske styrkebidrag, qua landets størrelse, dog små – i 2012 udgjorde de danske styrker f.eks. kun cirka en halv procent af de samlede udenlandske styrker i Afghanistan (Livingston og O'Hanlon, 2012: 5; Jakobsen og Ringsmose, 2015: 143-44). Selvom Danmark naturligvis bidrog militært til den samlede indsats, har Peter Viggo Jakobsen og Jens Ringsmose ret, når de påpeger, at de danske styrker var for få til at være militært afgørende for krigenes endelige resultat (Jakobsen og Ringsmose, 2015: 143-4).

Interviews med amerikanske diplomater har vist, at den danske indsats i Irak havde en *politisk* effekt, idet den var med til at få invasionen til at fremstå som en legitim, multilateral mission gennem den såkaldte *Coalition of the Willing* (Henriksen og Ringsmose, 2011: 17-8). Igen må man dog spørge, om den danske var stor nok til at have en *afgørende* effekt. Det synes svært at argumentere for, at Irak-krigen ville være blevet set som meget mindre legitim, hvis Danmark ikke havde været med. Den danske indsats havde en legitimerede effekt, men denne var dog for lille til at afgøre den samlede krigs succes.

USA deler omfattende efterretninger med Danmark, der bl.a. er medlem af Nine Eyes, den næstinderste gruppe af allierede, med hvilke USA deler efterretninger (Five Eyes, den inderste gruppe, består af Australien, Canada, New Zealand og Storbritannien, mens Danmark, Frankrig, Holland og Norge er del af Nine Eyes) (MacAskill og Ball, 2013). Umiddelbart er det rimeligt at antage, at disse efterretninger forbedrer Danmarks evne til at bekæmpe terror, men da de fleste informationer herom er klassificerede, er det vanskeligt at afgøre, i hvilket omfang dette er tilfældet, og i hvor høj grad Danmarks militære aktivisme er årsagen til, at Danmark får adgang til disse oplysninger (Henriksen og Ringsmose, 2011: 28).

Omvendt kan man snarere argumentere for, at den danske indsats øgede terrortruslen mod Danmark. Man bør være varsom med at vurdere endeligt, hvordan forskellige faktorer påvirker terrortruslen, men den internationale forskning indikerer, at et lands aktive deltagelse i amerikanske operationer i Mellemøsten kan spille sammen med en generel opfattelse af uretfærdighed mod muslimer, der motiverer potentielle terrorister (Harrow, 2010; Nesser, 2006). Denne opfattelse deles af Politiets Efterretningstjeneste, der i 2006 vurderede at

»Danmarks militære engagement i Afghanistan og Irak har ... indflydelse på risikoniveauet for terrorhandlinger rettet mod såvel danske som udenlandske mål i Danmark samt danske mål i udlandet. Eventuelle terrorhandlinger mod Danmark vil af terrorister kunne anskues som en naturlig forlængelse af deres kamp mod den internationale koalition i Irak« (Politiets Efterretningstjeneste, 2006).

Den danske indsats havde lille, men ikke afgørende, effekt på krigen mod terror, og det er samtidig svært at afgøre, om den forøgede den specifikke terrortrusel mod Danmark.

For det andet kan man undersøge, om den danske militære aktivisme styrkede den amerikanske sikkerhedsgaranti til Danmark. Øgede den militære aktivisme sandsynligheden for, at USA kommer Danmark til hjælp, hvis der opstår en territoriel trussel i fremtiden? Her kan der være en begrænset effekt, men det er vigtigt at understrege, at den skal forstås som en del af Danmarks bidrag til NATO, snarere end som en del af det bilaterale forhold til USA.

Alliancer med en unipol indeholder et grundlæggende spørgsmål for små stater: Vil supermagten komme den mindre stat til undsætning og dermed risikere selv at blive trukket ind i en konflikt, eller vil den svigte den mindre stat i nødens stund (Snyder, 1984; Press-Barnathan, 2006)? Under den kolde krig frygtede de europæiske lande f.eks., at USA ville svigte Europa i tilfælde af en russisk invasion. Hvorfor skulle USA risikere atomkrig med Sovjetunionen for at forsvare Berlin? Dilemmaet eksisterer fortsat efter den kolde krig, hvor det dog er blevet mindre vigtigt i fraværet af en stormagtsrival til USA.

Hvis man ser alene på det bilaterale forhold mellem Danmark og USA, vil det i mange tilfælde give mening for USA at svigte Danmark, hvis man derved kan undgå at blive trukket ind i en konflikt med Rusland. Danmark er en lille og ubetydelig allieret, og i en bilateral optik vil det ikke give mening

for USA at risikere en krig med Rusland for Københavns skyld. Det danske bidrag til de amerikanske krige gør ikke den store forskel i det spil. For det første er bidragene som sagt ikke synderligt store i absolutte termer. For det andet vil de, i det øjeblik hvor USA skal beslutte, om man vil komme Danmark til hjælp, høre fortiden til. Danmark har allerede lagt indsatsen i de amerikanske krige, og den forsvinder jo ikke af, om USA så svigter Danmark. Ud fra en bilateral logik vil USA i mange tilfælde have incitament til at svigte Danmark, i det øjeblik en alvorlig trussel mod Danmark opstår.

Det er derfor snarere Danmarks medlemskab af NATO, der garanterer Danmarks sikkerhed. Her bliver USA's sikkerhedsgaranti til Danmark ikke bare et spørgsmål om det dansk-amerikanske forhold, men også et spørgsmål om USA's troværdighed i forhold til større og vigtigere allierede. Hvis USA svigter en mindre allieret, vil lande som Frankrig, Tyskland og Storbritannien så tro på de amerikanske garantier i fremtiden? NATO er altså alfa og omega for Danmarks sikkerhed, og man har en interesse i at sikre, at det danske bidrag til NATO er stort nok til, at man af andre lande bliver set som et legitimt medlem af alliancen.

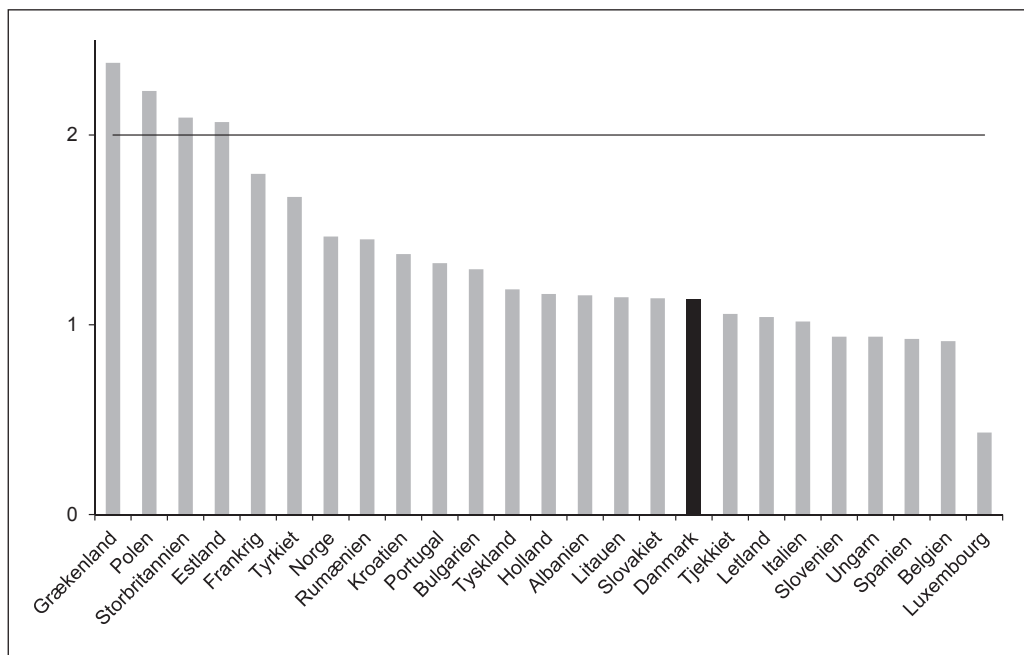
Ligesom de fleste andre europæiske NATO-medlemmer bruger Danmark betydeligt mindre på sine væbnede styrker (1,1 pct. af BNP i 2015) end NATO's udgiftsretningslinjer på 2 pct. af BNP tilsiger (NATO Public Diplomacy Division, 2016: 5; Ringsmose, 2008: 16-17), og man kan derfor stille spørgsmålstegn ved det danske bidrag. Fra dansk side fremhæver man, at Danmark bidrager til alliancen på andre måder: Den forholdsvis høje danske udviklingsbistand, den amerikanske base i Thule i Grønland samt den militære aktivisme. Godt nok bruger Danmark få ressourcer på sit forsvar, men man er til gengæld villig til at benytte det i missioner, som de fleste allierede skyr. Samtidig betyder militære refor-

mer, at det danske forsvar udgør en særdeles effektiv styrke for stabiliseringsoperationer.

Behovet for at bidrage til NATO forklarer dog ikke fuldstændig den militære aktivisme. Hvis den militære aktivisme spillede en vigtig rolle for det danske NATO-bidrag, ville Danmark ligge under andre lande på andre parametre, såsom de samlede forsvarsudgifter. Som det fremgår af figur 1, der opgør de europæiske NATO-medlemmers forsvarsudgifter i 2015 i procent af BNP, er det ikke tilfældet. Danmark tilhører en midtergruppe, som også tæller lande på samme økonomiske niveau og i samme geopolitiske position, såsom Holland og Tyskland. Siden midt-'90'erne har de danske, hollandske og tyske forsvarsudgifter været nogenlunde ens (Stockholm International Peace Research Institute, 2016). Flere vest-europæiske lande, såsom Italien og Spanien – lande, som dog ikke på samme vis er gået forrest i den spidse ende af de amerikanske missioner – har betydeligt lavere forsvarsudgifter end Danmark. Hvis Italien og Spanien kan slippe af sted med et lavere forsvarsbudget end Danmark, kan den militære aktivisme ikke kun begrundes i behovet for at bidrage til det store NATO-regnskab. Gennem den militære aktivisme bidrager Danmark med mere end minimumsindsatsen, som er nødvendig for fortsat at være med i klubben. Dog er det danske bidrag ikke unikt. For eksempel er det hollandske forsvarsbudget og indsats i de amerikanske operationer i Irak og Afghanistan sammenlignelig med den danske (Bogers et al., 2012). Den militære aktivisme kan altså siges at tjene danske interesser, i det omfang den er med til at retfærdiggøre det danske NATO-medlemskab og dermed sikre en amerikansk støtte i tilfælde af en invasion, men den må også hjælpe andre danske interesser end behovet for en amerikansk sikkerhedsgaranti.

For det tredje kan man undersøge, om den militære aktivisme er med til at styrke den danske indflydelse i NATO, London og Wa-

Figur 1: Forsvarsudgifter i europæiske NATO-lande i 2015 (pct. af BNP)

Kilde: NATO Public Diplomacy Division, 2016: 5.

shington, der kan bruges til at fremme danske interesser. Den danske militære aktivisme har fokuseret på at fremme amerikanske og britiske sikkerhedsinteresser og kollektive sikkerhedsinteresser i NATO, og det er derfor særligt her, man skal spore en øget dansk indflydelse. Der er ikke lavet systematiske studier af den danske indflydelse i NATO eller London, men Henriksen og Ringsmose har vist, at bidraget til krigene i Afghanistan og Irak gav Danmark et bedre renommé og adgang til beslutningstagere i Washington. Til tider kunne Danmark formentlig påvirke USA til at træffe beslutninger, man ellers ikke ville have truffet. Ifølge amerikanske kilder var Danmark f.eks. i stand til at overbevise den amerikanske regering om, at USA ikke skulle stoppe sit bidrag til NATO air policing i de baltiske lande – et område, som traditionelt spiller en vigtig rolle for dansk udenrigspolitik – og at

USA skulle engagere sig i det regionale nordisk-baltiske samarbejde. På samme vis tyder deres interviews på, at den militære aktivisme var med til at overbevise den amerikanske regering om, at statsminister Anders Fogh Rasmussen delte USA's holdning til centrale sikkerhedspolitiske spørgsmål, og det muliggjorde amerikansk støtte til hans succesfulde kandidatur til posten som NATO's generalsekretær. Omvendt viser deres analyse også, at den militære aktivisme ikke gav særlige fordele for dansk erhvervsliv, ligesom USA i visse centrale spørgsmål, såsom Muhammedkrisen, var tilbageholdende med sin støtte (Henriksen og Ringsmose, 2011: 24-33). Det er svært at måle et lands indflydelse præcist, og det er derfor også vanskeligt at afgøre, om den øgede danske indflydelse kan retfærdiggøre den danske indsats. Henriksen og Ringsmose viser kun, at krigene øgede den danske

indflydelse, men ikke hvor stor en betydning de havde.

Er den militære aktivisme så i Danmarks snævre interesse? Denne analyse har vist, at der ikke nødvendigvis er et enkelt svar på det spørgsmål. På den ene side har Danmark gennem den militære aktivisme ydet et lille bidrag til krigen mod terror, styrket sin position i NATO og øget sin indflydelse i NATO, London og Washington. På den anden side er det begrænset, hvor stor forskel Danmark egentlig har gjort, vanskeligt at argumentere for, at man ikke sagtens kan bibeholde sin position i NATO uden den militære aktivisme, og svært at måle, hvor megen indflydelse Danmark egentlig har fået. Den militære aktivismes positive effekt er vanskelig at måle præcist, og der er i sidste ende ikke et klart svar på, om den er prisen værd.

Den uundgåelige politik

Det foregående afsnit forsøgte at rense værdier ud af analysen af den militære aktivisme og begrænse sig til et spørgsmål om sikkerhed og ressourcer: Gør den militære aktivisme Danmark mere sikker? Denne tilgang var et abstrakt analytisk greb, der tillod os at analysere den militære aktivismes logik, men som uundgåeligt overser andre vigtige faktorer. Virkelighedens politiske spørgsmål handler ikke kun om en nations magt og sikkerhed, men er også formet af aktørers værdier, virkelighedsopfattelser og politiske kalkulationer (Saxi, 2010). Når den militære aktivisme har bred politisk opbakning, kan en del af forklaringen være, at danske politikere og den danske befolkning ikke bare ser på landets snævre egeninteresse, men også har et normativt ønske om at styrke den vestlige sikkerhedsorden og forholdet til en række større stater og at gøre en lille forskel uden for landets grænser – at man f.eks. bygger pigeskoler i Afghanistan og dermed skaber regional udvikling i en af verdens mest udsatte regioner.

På den måde illustrerer analysen, hvorfor det er vigtigt for Taksøe-Jensen at specificere, at hans interessebegreb tager udgangspunkt i værdier, der kendetegner det danske samfund. Den herværende analyse har vist, at hvis dansk udenrigspolitik virkelig skulle tage udgangspunkt i Danmarks snævre interesser, ville det være sværere at forklare, hvorfor Danmark skulle bruge ressourcer på militær aktivisme og ikke bare free-ride på sine større allierede. Med et bredere interessebegreb kan Taksøe-Jensen henvise til de særlige danske værdier, hvis der bliver stillet spørgsmålstejn ved de magtpolitiske gevinster ved den militære aktivisme. Værdierne er altså den argumentatoriske »kit«, der holder Taksøe-Jensens struktur sammen og sørger for, at den ikke braser sammen, når der bliver prikket til den.

Analysen viser altså også, at udenrigspolitiske analyser ikke er upolitiske, men at de er en vision for Danmarks rolle i verden, der tager udgangspunkt i særlige værdier. Dette skal ikke forstås som en kritik af dansk udenrigspolitisk administration eller specifikt af Taksøe-Jensen – embedsmænd ville ikke passe deres arbejde, hvis de ikke tog udgangspunkt i de værdier, der bakkes op af regeringen, et bredt folketingsflertal og et bredt udsnit af befolkningen. Snarere er det en observation af et grundvilkår for udenrigspolitisk analyse: Staters interesser reflekterer typisk både magtkalkuler og politiske prioriteter og værdier.

Dette vilkår illustrerer dermed også en af de måder, hvorpå War Studies-traditionen har et kritisk potentiale: At afdække og trykprøve de dynamikker og de værdimæssige og politiske valg, der ligger bag udenrigspolitiske beslutninger. Krig vil fortsat være en del af det politiske liv i det 21. århundrede og det er derfor vigtigt at beslutninger om krig og fred ikke bliver automatreaktioner, men snarere tages på baggrund af både realpolitiske og normative overvejelser. War Studies-tradi-

tionen bidrager på den måde til en sund og kritisk demokratisk samtale.

Referencer

- Beim, Jakob H. (2016), »Der er behov for yderligere fokusering og prioritering. Både geografisk og tematisk«, *Politiken* 19. januar.
- Bogers, Marion, Robert Beeres. og Irene Lubberman-Schrotenboer (2012), »Dutch Treat? Burden sharing in Afghanistan«, *Mission Uruzgan: Collaborating in Multiple Coalitions for Afghanistan*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 267-280.
- Branner, Hans (2013), »Denmark between Venus and Mars: How Great a Change in Danish Foreign Policy?«, *Danish Foreign Policy Yearbook 2013*, København: Dansk Institut for Internationale Studier.
- Cladi, Lorenzo og Andrea Locatelli (2012), »Bandwagoning, Not Balancing: Why Europe Confounds Realism«, *Contemporary Security Policy*, 33(2): 264-88.
- Folketinget (2004), *Forsvarsforlig 2005-2009*, København: Forsvarsministeriet.
- Forsvarskommissionen af 2008 (2009), *Dansk forsvar – Globalt engagement. Beretning fra Forsvars-kommissionen af 2008*, København: Forsvarsministeriet.
- Friberg, Jacob (2014), »Danmark er forsvarsløst over for fremmede ubåde«, tilgået d. 8 december 2016 på: <http://politiken.dk/indland/article5548884.ece>.
- Harrow, Martin (2010), »The Effect of the Iraq War on Islamist Terrorism in the West«, *Cooperation and Conflict*, 45(3): 274-93.
- Henriksen, Anders og Jens Ringsmose (2011), *Hvad fik Danmark ud af det? Irak, Afghanistan og Forholdet til Washington*, København: Dansk Institut for Internationale Studier.
- iCasualties (2014), »Operation Enduring Freedom. Fatalities By Nationality«, på: <http://icasualties.org/OEF/Nationality.aspx>.
- Jakobsen, Peter Viggo (2016), »Budgetneutral trefrontskrig?«, tilgået d. 20. september 2016 på: <http://www.slagmark.dk/budgetneutral-trefrontskrig/>
- Jakobsen, Peter Viggo (2015), »Danmarks militære aktivisme fortsætter med eller uden USA«, *Politik*, 18(4): 5-13.
- Jakobsen, Peter Viggo og Jens Ringsmose (2015), »Size and reputation – why the USA has valued its 'special relationships' with Denmark and the UK differently since 9/11«, *Journal of Transatlantic Studies*, 13(2): 135-53.
- Jakobsen, Peter Viggo, Jens Ringsmose og Håkon L. Saxi (under udgivelse), »Bringing Prestige back into Realist thinking: Denmark, Norway and the War on Terror.«
- Livingston, Ian.S. og Michael O'Hanlon (2012), *Afghanistan Index*, Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- MacAskill, Ewen og James Ball (2013), »Portrait of the NSA: No Detail too small in Quest for Total Surveillance«, tilgået d. 8. december 2016 på: <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/02/nsa-portrait-total-surveillance>
- Morgenthau, Hans J. (1967), *Politics Among Nations*, 4th ed. New York: Knopf.
- NATO Public Diplomacy Division (2016), *Defence Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, Bruxelles: NATO.
- Nesser, Petter (2006), »Jihadism in Western Europe After the Invasion of Iraq: Tracing Motivational Influences from the Iraq War on Jihadist Terrorism in Western Europe«, *Studies in Conflict and Terrorism*, 29(4): 323-42.
- Olesen, Mikkel R. og Anders Wivel (2015), »Hvad blev der af den klassiske Kold Krigs-aktivisme? Den nordiske dimension i dansk udenrigspolitik«, *Politik*, 18(4): 14-24.
- Pedersen, Rasmus B. (2012), »Danish Foreign Policy Activism: Differences in Kind or Degree?«, *Cooperation and Conflict*, 47(3): 331-49.
- Politiets Efterretningstjeneste (2006), *Årsberetning 2004-2005*, København: Politiets Efterretningstjeneste.
- Press-Barnathan, Galia (2006), »Managing the Hegemon: NATO under Unipolarity«, *Security Studies*, 15(2): 271-309.
- Rahbek-Clemmensen, Jon (2016), »'An Arctic Great Power'? Recent Developments in Danish Arctic Policy«, *Arctic Yearbook*, 5: 346-359.
- Regeringen. (2003), *De sikkerhedspolitiske vilkår for dansk forsvarspolitik*, København: Forsvarsministeriet.
- Ringsmose, Jens (2008), »'Frihedens Assurancepræmie' – Danmark, NATO og forsvarsbudgetterne, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Ringsmose, Jens og Sten Rynning (2008), »The Impeccable Ally? Denmark, NATO, and the Uncertain Future of Top Tier Membership«, *Danish Foreign Policy Yearbook 2008*. København: Dansk Institut for Internationale Studier.
- Rynning, Sten (2003), »Denmark as a Strategic Ac-

- tor.« *Danish Foreign Policy Yearbook 2003*, København: Dansk Institut for Internationale Studier.
- Saxi, Håkon L. (2010), *Norwegian and Danish Defence Policy. A Comparative Study of the Post-Cold War era*, Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies.
- Schweller, Randall L. (1997), »New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition«, *American Political Science Review*, 91(4): 927-30.
- Snyder, Glenn H. (1984), »The Security Dilemma in Alliance Politics«, *World Politics*, 36(4): 461-95.
- Stockholm International Peace Research Institute. (2016), »SIPRI Military Expenditure Database«, tilgået 21. september på: <https://www.sipri.org/databases/milex>.
- Taksøe-Jensen, Peter (2016), *Dansk diplomati og forsvar i en brydningstid – Vejen frem for Danmarks interesser og værdier mod 2030*, København: Udenrigsministeriet.
- Veterancenteret. (2013), *Efter Afghanistan: Rapport over Veteraners Psykiske Velbefindende To Et Halvt År Efter Hjemkomst*, Ringsted: Forsvaret.
- Waltz, Kenneth N. (1979), *Theory of international politics*, New York: McGraw-Hill.
- Weldes, Jutta (1996), »Constructing National Interests«, *European Journal of International Relations*, 2(3): 275-318.
- Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Michael C. (2005), »What is the National Interest? The Neoconservative Challenge in IR Theory«, *European Journal of International Relations*, 11(3): 307-37.
- Williams, Michael C. (2004), »Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics«, *International Organization*, 58(4): 633-65.
- Wivel, A. (2008), »Balancing Against Threats or Bandwagoning with Power? Europe and the Transatlantic Relationship After the Cold War«, *Cambridge Review of International Affairs*, 21(3): 289-305.
- Wivel, Anders (2014), »Still Living in the Shadow of 1864? Danish Foreign Policy Doctrines and the Origins of Denmark's Pragmatic Activism«, i *Danish Foreign Policy Yearbook 2014*. København: Dansk Institut for Internationale Studier.
- Wohlforth, William C. (1999), »The Stability of a Unipolar World«, *International Security*, 24(1): 5-41.
- Wolfers, Arnold (1962), *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Baltimore: Johns Hopkins Press.

Med Sikkerhedspolitisk Aktivisme følger Juridisk Aktivisme

Marc Schack, ph.d., fuldmægtig i Justitsministeriet,
marc.schack@gmail.com¹

Igennem de seneste godt 25 år har Danmark ført en såkaldt 'aktivistisk' udenrigs- og sikkerhedspolitisk. Fortællingen om denne aktivisme udgør en fælles referenceramme for danske udenrigspolitiske aktører og observatører, og det er en fortælling som har formet den offentlige debat om Danmarks udenrigspolitiske ståsted. Hvad der dog i mindre grad har været italesat er den parallelle, juridiske aktivisme, som også er blevet ført i perioden – og som har muliggjort den politiske aktivisme. Der er her denne artikel sætter ind. Ved at analysere de mest centrale juridiske problemstillinger omkring brugen af væbnet magt, som Danmark har måttet håndtere i perioden, påpeger artiklen denne aktivistiske retlige tendens. Dermed søger artiklen også at introducere den retlige dimension til den bredere samtale om dansk udenrigspolitisk aktivisme.

Det er en etableret politisk og historisk sandhed, at Danmark igennem de seneste godt 25 år har ført en udenrigs- og sikkerhedspolitik, der med rette kan betegnes som 'aktivistisk'. Danmark har taget aktiv del i en lang række internationale konflikter igennem denne periode, inklusiv gennem jævnlig brug af væbnet magt. Hvad enten man forstår denne tendens som et udtryk for en pragmatisk tilpasning til en ny politisk virkelighed eller som et værdipolitisk nybrud, er der tale om en klar tendens til, at danske politikere har ønsket at tage del i sådanne konflikter. I denne fortælling er det dog ikke kun den *politiske* aktivisme, som er relevant at bemærke, men også den parallelle

juridiske aktivisme, som har udviklet sig i perioden. Det er dette element, der behandles i denne artikel, med det bredere formål at bidrage til at skabe en mere fuldstændig forståelse for såvel 'aktivisme' begrebet som aktivismens konsekvenser og vekselvirkninger. Som Sten Rynning forklarer i introduktionen til dette særnummer, er grundtanken i *War Studies*-traditionen netop at tage et sådant bredt blik på studiet af krig, og til dette brede blik hører det retlige perspektiv. Det er på denne baggrund, at artiklen søger at afklare et centralt retligt aspekt ved den danske 'aktivisme' fortælling og dermed invitere til en bredere debat omkring også dette element i fortællingen.

I international politik er det retlige spillerum for de enkelte stater reguleret af folkeretten. Kerneindholdet i denne folkeret er de regler som bestemmer hvornår – og i hvilket omfang – lande må bruge væbnet magt, og en central del af fortællingen om Danmarks sikkerhedspolitiske aktivisme bør derfor være, hvordan Danmark har stillet sig i disse centrale juridiske spørgsmål igennem aktivismeperioden. Denne artikel vil således præsentere historien om de juridiske problemstillinger, som Danmark – sammen med vores allierede – er stødt på, og hvordan Danmarks tilgang til dem har været præget af 'juridisk

aktivisme'. Dette fænomen har særligt udfoldet sig i forbindelse med tre kernespørgsmål:

1. Kan man lovligt gribe til våben uden om FN, når en humanitær krise opstår?
2. Hvor langt kan et mandat fra FN's Sikkerhedsråd strækkes?
3. Hvor går grænserne for retten til kollektivt selvforsvar?

Disse tre spørgsmål har spillet en central rolle i flere af de konflikter, som Danmark har været involveret i siden 1990'erne, og artiklen påpeger en korrelation mellem det politiske ønske om at føre en aktivistisk udenrigspolitik og de juridiske analyser, som anvendes til at afgøre disse retlige spørgsmål. Artiklen konkluderer dermed, at *politisk* aktivisme i Danmark afspejles af en parallel *juridisk* aktivisme.

Det er værd at bemærke indledningsvist, at juridisk 'aktivisme' i denne artikel ikke skal forstås som et synonym for en 'forkert' eller 'kritisabel' retlig tilgang. 'Aktivisme' skal blot forstås som en tilgang til juraen, hvor fortolkeren, inden for et identificeret retligt spillerum, vælger den fortolkningsmodel, som giver bedst muligt rum for at udøve politisk aktivisme. Så længe fortolkeren dermed korrekt identificerer det relevante retlige spillerum, kan en sådan tilgang være såvel juridisk korrekt som retligt legitim. Dette vender jeg dog tilbage til nedenfor i et kort afsnit om fortolkning i folkeretten.

Analysen er struktureret omkring de tre kernespørgsmål som blev oplistet ovenfor. Dermed behandles forskellige konflikter under ét, i det omfang de involverer den samme juridiske problemstilling. Det skal dog bemærkes, at artiklen alene behandler konflikter som har involveret særligt komplekse eller kontroversielle juridiske analyser. Dermed springer analysen eksempelvis over den første Golfkrig, da der dengang var et klart retligt mandat til at intervenere i Irak, ligesom

Afghanistan-krigen kun bemærkes i begrænset omfang. Inden de konkrete juridiske problemstillinger dog gennemgås, opridses først kort folkerettens centrale fortolkningsmæssige spilleregler samt det specifikke retlige perspektiv, der anvendes i artiklen.

Folkerettens fortolkningsmæssige spilleregler

I modsætning til dansk ret er folkeretten udstyret med et kodificeret regelsæt, som bestemmer, hvordan folkerettens regler skal fortolkes. Dette regelsæt skaber en fælles ramme, som alle jurister bør kunne enes om – om end der levnes rigelig plads til uenighed. Kernebestemmelsen findes i traktatretskonventionens artikel 31, stk. 1, som forklarer, at traktater skal fortolkes »in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context and in the light of its object and purpose«. Denne regel leverer altså en række fortolkningsprincipper. I hvert fald fire fortolkningsmodeller kan udledes af bestemmelsen, nemlig princippet om den 'gode tros' fortolkning, 'ordlydsfortolkning', 'kontekstfortolkning' og 'formålsfortolkning'. Det er selvsagt en forsimpning af systemet (og den juridiske fortolkningslære generelt) blot at fokusere på denne ene bestemmelse og disse fire modeller, men det giver alligevel et godt indblik i, hvilke værktøjer der er til rådighed.

Med reglerne i traktatretskonventionen i baghovedet bør det altså være klart, at folkeretten er udstyret med et system, der giver en vis plads til fortolkning – og således plads til, at der kan opstå uenighed. Der er dog selvsagt grænser for, hvor søgt en juridisk argumentation bør være, og det betyder, at der findes såvel gode som dårlige juridiske analyser og argumenter. Derfor bør det påpeges, at systemet netop søger at forhindre, at der foretages analyser, som åbenlyst modarbejder den fortolkede regel. Det er således hovedformålet med 'god tros'-formuleringen, at en retlig

fortolkning altid skal være grundlæggende rimelig (Dörr og Schmalenbach, 2012: 548).

Det næste spørgsmål, som man bør stille i forhold til fortolkningsopgaven, er, hvorvidt der i princippet altid (i hvert fald teoretisk) findes ét rigtigt fortolkningsresultat – eller om flere forskellige fortolkninger kan være korrekte? Retsfilosoffer har længe diskuteret dette spørgsmål, særligt gennem den klassiske Hart-Dworkin-debat (Shapiro, 2007). Her påpegede den berømte retsfilosof, H.L.A. Hart, at sprogets åbne struktur naturligt gør juraen åben for fortolkning i mange tilfælde (Hart, 1994: 128). Endnu tidligere argumenterede en anden berømt juridisk tænker, Hans Kelsen, for, at det retlige sprog alene kan definere en retlig ramme inden for hvilken en fortolker kan arbejde. Nogle gange efterlader denne ramme et stort spillerum, mens den andre gange kun tillader meget begrænset fortolkning (Kelsen, 1990: 128). Det er dette udgangspunkt, der, efter denne forfatters mening, bør danne baggrund for stateres tilgang til folkeretten.

Kan man lovligt gribe til våben uden om FN, når en humanitær krise opstår?

Det første retlige spørgsmål, som denne artikel vil behandle, er et spørgsmål, som skiftende danske regeringer, ad flere omgange, har taget enten eksplicit eller implicit stilling til gennem aktivisme-årene – nemlig, hvorvidt man uden om FN's Sikkerhedsråd lovligt kan foretage såkaldte 'humanitære interventioner'. Folkerettens regler for, hvornår en stat må bruge væbnet magt, tager udgangspunkt i FN-pagtens artikel 2, stk. 4, som formulerer det klare udgangspunkt, at FN's medlemsstater »shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations«. Altså findes der i udgangspunktet et klart folkeretligt forbud mod at bruge væbnet magt i international politik.

Da enkeltnationer således ikke selvstændigt må gribe til magt, er FN's Sikkerhedsråd, gennem pagtens kapitel 7, tildelt den retlige kompetence til at autorisere en sådan brug af magt, således at magtanvendelsen bliver kollektiv frem for individuel. Ved siden af dette system findes også, i FN-pagtens artikel 51, en bestemmelse, der tillader, at stater kan anvende magt, hvis de udsættes for et 'væbnet angreb'. Herudover findes dog ingen yderligere undtagelser i pagten. Det kernespørgsmål, som humanitær interventionsdebatten således behandler, er, hvorvidt der alligevel findes en tredje vej til lovligt at kunne anvende magt i international politik, foruden bemyndigelse fra FN's Sikkerhedsråd eller reglerne om selvforsvar. Altså hvorvidt man, i tilfælde af massive menneskelige lidelser, kan påberåbe sig en selvstændig ret til anvende magt i en anden stat i et forsøg på at få stoppet sådanne lidelser? I denne debat har Danmark været særdeles aktiv.

Første gang Danmark for alvor skulle forholde sig til debatten om humanitær intervention, var i forbindelse med den danske deltagelse i NATO-operationen mod Serbien (den tidligere forbundsrepublik Jugoslavien), i forbindelse med landets angreb på, og etniske udrensning af, civilbefolkningen i Kosovo i 1999. De danske politikere ønskede dengang at tage aktiv del i den planlagte luftoperation, som endte med at stoppe udrensningen, og besluttede sig for at deltage med først fire, og senere otte, kampfly – på trods af, at operationen manglede FN-mandat (Folketinget, 1998a, 1999). Deltagelsen i luftoperationen nødvendiggjorde derfor ikke blot en ny politisk aktivisme, men også en ny juridisk aktivisme. Det stod nemlig hurtigt klart, at de NATO-allierede lande i FN's Sikkerhedsråd ikke kunne overbevise Rusland og Kina om at autorisere væbnet magt imod serberne, og derfor begyndte man i stedet at tale om en juridisk ret til humanitær intervention uden om FN. Det var første gang, stater så direkte anvendte teorien om humanitær intervention

som et egentligt *retligt* grundlag for at bruge magt.

I den politiske og juridiske debat herhjemme blev det klart, at den daværende regering ikke følte sig sikker på det retlige grundlag. Et eksempel på denne tydelige utilpashed omkring det juridiske spørgsmål var regeringens besvarelse af Forsvarsudvalgets spørgsmål om det folkeretlige grundlag. Regeringen besvarede blot spørgsmålet ved at notere, at »situation fortsat [udvikler sig]. En vurdering kan derfor først foretages, når det samlede grundlag for og indholdet af en eventuel beslutning om magtanvendelse foreligger« (Udenrigsministeriet, 1998). Dermed søgte man at følge sine NATO-allierede, men man undlod samtidig at forholde sig til de presserende retlige problemstillinger. Sigende var det derfor måske, da Det Radikale Venstres Jørgen Estrup forsøgte at forklare regeringens politik og skabe ro om den juridiske problemstilling. Fra Folketingets talerstol forklarede han således, at »på nuværende tidspunkt gælder det om at fastholde presset og lade en frugtbar – jeg understreger frugtbar – uklarhed ligge om, hvad der kan ligge vedrørende et FN-mandat og det retlige grundlag.« (Folketinget, 1998b). Således, og på trods af en vedvarende skepsis blandt mange folketingsmedlemmer, endte Beslutningsforslag B4 med at blive vedtaget af en stor majoritet i Folketinget: 92 medlemmer stemte *ja*, mens blot 28 medlemmer stemte *nej*.

Debatten om lovligheden af humanitær intervention har affødt en massiv retlig litteratur. Et særdeles indflydelsesrigt indlæg i denne debat var Dansk Udenrigspolitisk Instituts (DUPI) udredning fra 1999, som konkluderede, at humanitær intervention uden om FN's Sikkerhedsrådet er ulovlig, men ikke desto mindre kan være legitimt (DUPI, 1999: 126-8). Denne konklusion, som opdeler jura og moral, har siden starten af 00'erne været den retlige-politiske analyse som har nydt klart bredest opbakning blandt eksperter

(Randelzhofer og Dörr, 2013: 53-6). Ikke desto mindre har flere lande fortsat fastholdt at humanitær intervention kan være lovlig – og her har få lande været lige så konsekvente og eksplicitte som Danmark. Det er således bemærkelsesværdigt, at da debatten om en mulig humanitær intervention i Libyen uden om FN's Sikkerhedsråd kortvarigt blussede op i foråret 2011, var Danmark et af de få lande, som hurtigt stillede sig klar (Berlingske, 2011; Hansen, 2011). Endnu mere bemærkelsesværdigt var det måske, at den daværende S-R-SF-regering i efteråret 2011 formulerede egentlige retlige betragtninger om humanitær intervention i deres fælles regeringsgrundlag. Heraf fremgik det bl.a., at »hvis Sikkerhedsrådet – i en situation med et entydigt og akut behov for humanitær begrundet militær intervention – er ude af stand til at handle, kan det undtagelsesvis være påkrævet og i overensstemmelse med folkeretten, at Danmark deltager [...]« (Regeringen, 2011: 39).

Den seneste hændelse, hvor Danmark tog retligt stilling til spørgsmålet om humanitær intervention, var i forbindelse med overvejelserne i 2013 om at intervenere i Syrien. Debatten blussede op efter et voldsomt saringasangreb på byen Gouta nær Damaskus (UN Mission, 2013), som ifølge amerikanerne kostede mere end 1.400 mennesker livet – heriblandt et stort antal civile (White House, 2013). Amerikanerne, som flere gange tidligere havde advaret det syriske regime mod at bruge sådanne våben, begyndte herefter at rasle kraftigt med sablerne, og de fik hurtigt både dansk og britisk støtte. Det særlige ved netop den danske og britiske støtte var, at begge regeringer, med en enkelt dags mellemrum, valgte at fremlægge egentlige juridiske redegørelser for, hvorfor de mente, at det ville være lovligt at gribe ind uden FN-mandat (Prime Minister's Office, 2013; Udenrigsministeriet, 2013). Det har stater ofte tøvet med at gøre, og de to notater udgør derfor et vigtigt bidrag til debatten om 'humanitær intervention'. Danmark har således været med

helt i front i denne debat og søgt at udvide retten til at bruge væbnet magt i disse tilfælde. Muligheden for 'humanitær intervention' fremgår da også i dag af den nye danske militærmanual, om end dens sprogbrug forbliver på et forholdsvis abstrakt niveau (Militærmanual, 2016: 8, 15-6).

Hvor langt kan et mandat fra FN's Sikkerhedsråd strækkes?

Det har flere gange gennem aktivisme-perioden været diskuteret, hvor langt en konkret autorisation fra FN's Sikkerhedsråd om magtanvendelse kan strækkes. Her har Danmark i flere tilfælde stået på den side af debatten, som har søgt at trække kraftigt i sådanne mandater, og dermed skabe det retlige rum som fandtes nødvendigt for at gennemføre konkrete operationer. Det har ofte skabt et modsætningsforhold særligt til en række store ikke-vestlige lande og alliancer, men til tider også til flere vestlige lande – og i forbindelse med Irak-krigen i 2003 også FN's Generalsekretær (BBC, 2004). Fænomenet har særligt været udtalt i forbindelse med netop Irak-krigen i 2003, men det var også en vigtig del af debatten omkring en mulig intervention i Irak i 1998, da Danmark første gang tilkendegav sin parathed til at bidrage, og det var en central del af debatten omkring de vestlige landes bombetogter i Libyen i 2011. I alle disse retlige debatter har Danmark tilhørt den fløj af lande, som har fortolket det retlige mandat udvidende – i forlængelse af landets aktivistiske udenrigspolitik.

I forhold til konflikten omkring Irak har kernespørgsmålet – både i 1998 og 2003 – været, hvorvidt den oprindelige autorisation som blev givet af FN's Sikkerhedsråd i 1990, i forbindelse med Iraks oprindelig aggression mod nabostaten Kuwait, kunne genbruges henholdsvis 8 og 13 år senere. Det interessante ved begge tilfældene var, at de begge juridisk, ultimativt var baseret på en tankegang om at genoplive – eller fastholde – én sætning fra Sikkerhedsrådets oprindelige Re-

solution 678 fra 29. november 1990, nemlig sætningen, som sagde, at:

»The Security Council [...] Authorizes Member States co-operating with the Government of Kuwait, unless Iraq on or before 15 January 1991 fully implements [...] the above-mentioned resolutions, to use all necessary means to uphold and implement resolution 660 (1990) and all subsequent relevant resolutions and to restore international peace and security in the area«.

Denne sætning kan med en vis rimelighed siges blot at udgøre en konkret autorisation til at bruge magt i forbindelse med den igangværende konflikt mellem Irak og Kuwait i 1990-1991. Dens henvisninger til den konkrete konflikt – særligt til Resolution 660, som specifikt handlede om Iraks invasion af Kuwait – og det faktum, at autorisationen blev givet til »Member States co-operating with the Government of Kuwait« (forfatterens fremhævning), medvirker i hvert fald til at give det klare indtryk, at autorisationen var begrænset hertil. Ikke desto mindre var der også uklarheder i mandatet. Det indeholdt f.eks. ingen klar tidsramme, og formuleringer som »to restore international peace and security in the area« udgjorde en så bred opgave, at den gav mulighed for, legitimt eller ej, at fortolke mandatet stærkt udvidende på baggrund af nogle rent sproglig betragtninger. Altså er der i princippet et fortolkningsrum til rent sprog-teknisk at udvide mandatet og brede det ud til principielt at gælde i al evighed. En sådan fortolkning bør dog, gennem en anvendelse af de resterende principper for fortolkning (bl.a. 'god tros'-princippet), tillagt det faktum, at mange medlemmer af Sikkerhedsrådet både under og efter de relevante afstemninger udtalte sig imod en sådan fortolkning, føre til visse klare begrænsninger – på trods af den uheldige, brede ordlyd. Det giver jo næppe mening at udlægge mandatet således, at alle lande i al evighed kan angribe Irak, hvis der bredt set ikke er fred i området og Irak ikke lever strengt op sine FN-forpligtelser. I Danmark fandt man ikke

desto mindre – både i 1998 og i 2003 – at be- myndigelsen kunne genoplives, henholdsvis 8 år og 13 år senere, set i sammenhæng med andre senere resolutioner (B114, 1998; Uden- rigsministeriet, 2003), uanset den manglende tilknytning til forholdene i Kuwait. Dermed bidrog skiftende danske regeringer til en akti- vistisk fortolkning af mandatet fra 1990, som muliggjorde Irak-krigen i 2003.

Et andet eksempel på problematikkerne om- kring en udvidende fortolkning af FN-man- dater kunne ses i forbindelse med interventio- nen i Libyen i 2011. I forbindelse med denne aktion blev det debatteret, hvorvidt Sikker- hedsrådets autorisation til at bruge magt til- lod, at man kunne støtte de libyske oprørere militært med det formål at vælte Moammar Gadaffis regime. Altså, hvorvidt mandatet indeholdt en ret til at fremtvinge 'regime change'.

Den helt centrale bestemmelse for den debat var artikel 4 i Resolution 1973, som autori- serede, at FN's medlemslande kunne bruge væbnet magt i Libyen »to protect civilians and civilian populated areas under threat of attack in the Libyan Arab Jamahiriya, including Benghazi, while excluding a foreign occupa- tion force of any form on any part of Libyan territory«. Kernespørgsmålet, som senere vi- ste sig at splitte lande som Frankrig, Storbri- tannien, USA og Danmark med store dele af den arabiske verden samt flere BRIKS-lande og akademikere, var spørgsmålet om, hvor- vidt denne autorisation implicit indeholdt en ret til at fjerne Gadaffi og hans regime – sådan som koalitionsstyrkerne øjensynligt havde arbejdet for gennem deres strategiske luftbombardementer. Her var mange af den opfattelse, at en sådan operation lå klart uden for mandatet (Brockmeier, Stuenkel og Tourinho, 2016: 123). Dette perspektiv var nogle danske eksperter og politikere øjensynligt enige i (Information, 2011; Skov og Meyhoff, 2011), mens andre var mere åbne over for en udvidet fortolkning (Information, 2011; Hen-

riksen, 2011). De vestlige allierede – særligt USA, Storbritannien og Frankrig – fastholdt dog, at man i situationen kun reelt arbejdede for at beskytte civilbefolkningen, og dermed var der ikke tale om et brud på mandatet. Det- te synspunkt blev dog ikke formuleret klart under operationen, da man holdt fast i en lidt vævende argumentation omkring Gadaffis fremtid. Et sigende eksempel på dette var, da Barack Obama, David Cameron og Nicolas Sarkozy, i en fælles *op-ed* i New York Times forklarede, at: »Our duty and our mandate under UN Security Council Resolution 1973 is to protect civilians, and we are doing that. It is not to remove Qaddafi by force. But it is impossible to imagine a future for Libya with Qaddafi in power.« (Obama, Cameron og Sarkozy, 2011). En lignende tilgang kunne genfindes i Danmark. Danmark valgte således at gå meget aktivt ind i bombekampagnen, og flere ledende politikere holdt døren åben for, at brede angreb mod Gadaffi-regimet kunne være en del af det retlige mandat, samtidig med at man dog fastholdt, at det var på kanten at gå direkte efter Gadaffi selv (Information, 2011; Vangkilde, 2011). Dermed holdt Dan- mark sig nogenlunde på linje med sine ker- neallierede.

Hvor går grænsen for kollektivt selvforsvar?

Den sidste type af juridisk debat, som denne artikel vil berøre, er debatten om, hvor langt retten til (kollektivt) selvforsvar kan stræk- kes. Som beskrevet ovenfor fremgår det af FN-pagtens artikel 51, at en stat kan gøre brug af magt i selvforsvar, når den udsættes for et 'væbnet angreb'. Før terrorangrebet mod USA den 11. september 2001 forstod de fleste folkeretsekspertes denne regel sådan, at den alene angik angreb hidrørende fra en stat (Ruys, 2010: 1-2). Man kunne dermed øjensynligt ikke – i manges øjne – udøve 'selvforsvar' mod en privat aktør, som hav- de udført et angreb mod en stat, herunder et voldsomt terrorangreb (Henriksen, 2010: 73). Dette ændrede sig dog hurtigt efter terroran-

grebet på USA, da et enstemmigt Sikkerhedsråd, suppleret af bl.a. NATO og EU, gjorde det klart, at man forstod dette angreb som et 'væbnet angreb' i retlig forstand, der udløste retten til selvforsvar (Henriksen, 2010: 73-4). Spørgsmålet var dog, hvornår man kunne anvende væbnet magt imod sådanne civile grupper, hvis de opholdt sig uden for det angrebne lands territorium – det var jo tilfældet med Al-Qaeda, som ikke opholdt sig i USA men i det Taliban-styrede Afghanistan. I det tilfælde oplevede USA bred støtte til at man kunne angribe Al-Qaeda i Afghanistan. Det kan dog være svært at udlede klare retlige konklusioner fra denne støtte, da USA i det konkrete tilfælde valgte ikke blot at angribe Al-Qaeda men også Taliban-regimet, som ikke kunne siges at have stået bag angrebet på USA. På trods af regimets uvillighed til at samarbejde og bl.a. udlevere Osama Bin Laden samt det faktum, at Al-Qaeda havde fået støtte og mulighed for at oprette lejre i landet, var det svært at argumentere for, at Taliban direkte kunne gøres ansvarlig for angrebet den 11. september og således lovligt gøres til mål for en selvforsvarshandling (Henriksen, 2010: 127-133). Der var dog dengang meget få, der valgte offentligt at påpege denne problemstilling, og derfor kan den stiltiende accept, som fandtes dengang, være vanskelig at anvende til at udlede helt klare retlige konklusioner (Henriksen, 2010: 135-137). Samlet set har mange juridiske eksperter dog senere vurderet, at netop den brede accept fra 2001 betyder, at angreb på en civil gruppe i et andet land, som har foretaget et væbnet angreb, kan være lovligt efter den nye retlige standard (Henriksen, 2010: 73). Denne standard kaldes i dag 'unable or unwilling'-standarden, og den fortæller, at en stat lovligt kan anvende magt mod en civil aktør, der befinder sig i en anden stat, hvis værtsstaten viser sig at være ude af stand til, eller uden vilje til, selv at tage sig af problemet (Deeks, 2012).

På grund af usikkerheder omkring det internationale samfunds stiltiende accept af

USA's handlinger i 2001, har det været interessant for jurister at følge situationen i Syrien og Irak siden 2014 – hvor en række stater har ønsket at bruge magt mod terrorgruppen ISIL og således har måtte forholde sig til den retlige standard for magtanvendelse. Det interessante spørgsmål i den forbindelse har derfor været, hvilke og hvor mange stater der var villige til at anvende det nye retlige princip som basis for deres intervention, og hvor mange der ville afvise en sådan fremgangsmåde. I denne sammenhæng har Danmark – igen – været med på frontlinjen.

Da Danmark første gang, i august 2014, besluttede sig for at gribe ind i konflikten i Irak/Syrien, skete det på baggrund af en konkret anmodning om assistance fra Irak – og dermed et eksplicit samtykke. Da Danmark alene opererede på irakisk territorium, kunne Irak blot give Danmark tilladelse, og dermed undgik man, at magtforbudsreglerne i FN-pagten kom i spil (B122, 2014: 3). Det samme var tilfældet, da Danmark i september 2014 udvidede støtten (B123, 2014: 3). Da Danmark dog senere, i marts 2016, valgte at udvide bistanden til at også at angå Syriens territorium måtte man basere sin magtanvendelse på et yderligere retligt grundlag. Den danske regering udvidede således i bemærkningerne til beslutningsforslaget det retlige grundlag fra blot at handle om samtykke til også at handle om at bistå irakerne med deres ret til selvforsvar, i overensstemmelse med FN-pagtens artikel 51 (B108, 2016: 4). Det gjaldt specifikt irakernes anmodning om bistand til at konfrontere den trussel, som ISIL udgjorde gennem »angreb udført af ISIL fra syrisk territorium« (B108, 2016: 4). Man undlod dog at omtale 'unable or unwilling'-problematikken direkte, ligesom man i et senere brev til FN undlod at forholde sig til standarden (FN-mission, 2016). Dog udtalte den danske udenrigsminister til pressen, i forbindelse med den indledende beslutning i Det Udenrigspolitiske Nævn, at »folkeretten [siger], at hvis en ikkestatslig styrke agerer fra et land,

der ikke er i stand til at stoppe den og truer et andet land – som Isil truer Irak fra Syrien – så er det tilladt i folkeretten at bekæmpe Isil fra Syrien« (Ritzau, 2016; Kaae 2015). Dermed baserede ministeren øjensynligt sin juridiske analyse på 'unable or unwilling'-standarden.

I den akademiske verden er man nu begyndt helt praktisk at tælle stater, for dermed at afgøre, hvor fast den nye retlige standard kan siges at være. Altså tæller man, hvor mange lande der hiver i den udvidende retning, og hvor mange der holder igen. Det er et centralt spørgsmål for den retlige udvikling, da det netop er staternes samlede forståelse af reglerne, der kan have stor betydning for deres udvikling. De vigtigste spørgsmål i denne sammenhæng er således, hvor mange lande der har valgt at anvende magt mod ISIL på syrisk territorium, og hvor mange der har sagt klart, at de gør det på baggrund af 'unable or unwilling'-testen. For så vidt angår første del, må Danmarks handlinger siges at trække i retning af en cementering af den nye standard. Danmark har dog været tilbageholdende med direkte at basere sine retlige argumenter på testen – på trods af udenrigsministerens udtalelser. I den mest gennemarbejdede optælling til dato af landenes stillingtagen – foretaget af Elena Chachko og Ashley Deeks på *lawfareblog* – har man konstateret, at et stort antal stater enten eksplicit eller implicit har støttet retsudviklingen, mens en anden stor gruppe har været »ambiguous« (en gruppe, som Danmark, af lidt uklare årsager, befinder sig i). Kun ganske få lande har eksplicit afvist udviklingen (Chachko og Deeks, 2016). Ser man på de faste medlemmer af FN's Sikkerhedsråd, repræsenterer USA, Storbritannien og Rusland den eksplicitte støtte (selv om Chachko og Deeks noterer, at Rusland muligvis har trukket støtten tilbage), mens Frankrig kategoriseres som ambivalent og Kina mangler at forholde sig til spørgsmålet. Selv om der altså ser ud til at være en bredere accept af tankegangen i dag, bør man ikke glemme, at man i perioden faktisk har arbejdet med en

høj grad af retlig usikkerhed. I hvert fald har man i offentligheden tidligere fastholdt den retlige uklarhed. Dette kan konstateres ved blot at minde om, at den daværende udenrigsminister, Martin Lidegaard, i sommeren 2014, noterede usikkerheden omkring, hvorvidt folkeretten tillod en udvidelse af den danske mission til også at gælde Syrien (Jarlner, 2014). På samme måde fik den konservative politiker, Naser Khaders, forslag om at udvide den danske mission til at omfatte Syrien året efter en kold modtagelse, bl.a. på grund af juridiske betænkeligheder. Dengang mente Venstres udenrigsordfører, Michael Aastrup Jensen, at man først skulle undersøge, om mandatet overhovedet kunne og burde udvides, ligesom SF's Holger K. Nielsen mente, at der var store folkeretlige problemer forbundet med at udvide mandatet (Thobocarlson, 2015). Der er klart, at der kan være såvel politiske som juridiske baggrunde for sådanne udtalelser, men uanset baggrunden må man konstatere, at de danske politikere i offentligheden valgte at præsentere en usikkerhed, som fokuserede på retlige bekymringer. Det forhold har dog udviklet sig nu, således at 'unable or unwilling'-standarden i dag er mere anerkendt, og her har Danmark medvirket til at cementere udviklingen.

Juridisk aktivisme er en funktion af politisk aktivisme

Som det fremgår af denne artikels gennemgang af tre af de mest centrale folkeretlige debatter fra de seneste årtier, har Danmark ikke blot defineret sig som en aktivistisk nation gennem sin iver efter at 'være med' i en lang række konflikter. Danmark har også vist denne aktivistiske tendens gennem sin tilgang til folkeretten og de retlige problemstillinger, som følger med en aktivistisk udenrigspolitik. Her har Danmark anvendt 'aktivistiske' fortolkningsmetoder og perspektiver som har søgt at udvide retten til at anvende magt i flere tilfælde. Det gjaldt retten til at bruge magt for at forhindre civiles lidelser, for at straffe brud på FN-forpligtelser, for at stoppe

en gal diktator og for at bekæmpe en truende terrororganisation. I alle disse tilfælde har Danmark stået i forreste række – såvel politisk som juridisk – og det er denne parallelle virkelighed, som artiklen har søgt at skitsere. Det er netop denne parallelitet som fortjener en større plads i den bredere fortælling om dansk udenrigspolitik igennem de seneste årtier, og denne bredere forståelse af dansk 'aktivisme' kan dermed forhåbentlig bidrage til at styrke den tværfaglige debat om Danmarks udenrigspolitiske ståsted fremadrettet. Som bidrag til denne debat bør det derfor også noteres, at den juridiske aktivisme ofte synes at være en funktion af den politiske aktivisme. Når danske politikere har ønsket at bruge magt, gør juristerne, hvad de kan for at skabe det nødvendige retligt rum. Der er dog to elementer som ikke klart følger denne logik. Det ene element handler om, at juraen selvstændigt kan skabe visse muligheder og begrænsninger. I Libyen betød det uklare retlige grundlag således, at man trods et ønske om at fjerne Gaddafi-regimet ikke kunne formulere en klar politik herom, mens retlige uklarheder i Syrien kunne bruges som et argument imod at gribe ind på et tidligt tidspunkt, med muligheden for senere at bøje i en anden retning. Det andet element, som man bør holde sig for øje, handler om forholdene på lidt længere sigt. For hvor politik kan ændres fra dag til dag, kan juridiske tankemønstre være sværere at rulle tilbage. Danmark er i dag 'on the record' omkring en række retlige forhold, og det har en indvirkning på både juraen og på Danmarks rolle i dens udvikling. Det bør derfor bemærkes, at såfremt der i fremtiden ønskes en markant ændring af Danmarks rolle i denne sammenhæng, vil det sandsynligvis kræve en særdeles fokuseret indsats at gennemføre.

Note

1. Artiklen er udtryk for forfatterens egen holdning.

Referencer

B108 (2016), Beslutningsforslag B 108, »Forslag til

folketingsbeslutning om udsendelse af yderligere danske militære bidrag til støtte for indsatsen mod ISIL i Irak og Syrien«.

B114 (1998), Beslutningsforslag B 114, »Forslag til folketingsbeslutning om et dansk militært bidrag til en multinational indsats i Mellemøsten«.

B122 (2014), Beslutningsforslag B122, »Forslag til folketingsbeslutning om dansk militært bidrag til støtte for indsatsen i Irak«.

B123 (2014), Beslutningsforslag B123, »Forslag til folketingsbeslutning om yderligere dansk militært bidrag til støtte for indsatsen i Irak«.

BBC (2004), 'Iraq was illegal, says Annan', 16. september.

Berlingske (2011), »Flertal klar til Libyen-aktion uden FN«, 16. marts.

Brockmeier, Sarah, Oliver Stuenkel og Marcos Touro (2016), »The Impact of the Libya Intervention Debates on Norms of Protection«, *Global Society*, 30(1): 113-33.

Chachko, Elena og Ashley Deeks (2016), »Who is on Board with »Unwilling or Unable?«', www.lawfareblog.com/who-board-unwilling-or-unable.

Deeks, Ashley (2012), »Unwilling or Unable: Towards a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense«, *Virginia Journal of International Law*, 52(3): 483-550.

DUPI (1999), »Humanitær Intervention: retlige og politiske aspekter«, København: Dansk Udenrigspolitisk Institut.

Dörr, Oliver og Kirsten Schmalenbach (2012), *Vienna Convention on the Law of Treaties: a Commentary*, Berlin: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

FN-mission (2016), Forsvarsudvalget 2015-16, FOU Alm.del Bilag 62.

Folketinget (1998a), Beslutningsforlag B4, 1998-99, 'Forslag til folketingsbeslutning om et dansk militært bidrag til en NATO-indsats på det vestlige Balkan'.

Folketinget (1998b), 2. behandling af Beslutningsforlag B4, 1998-99.

Folketinget (1999), Beslutningsforslag B128, 1998-99, 'Forslag til folketingsbeslutning om et udvidet dansk militært bidrag til en NATO-indsats på det vestlige Balkan'.

Hansen, Jeppe L. (2011), »Løkke støtter angreb på Gaddafi«, *TV2* 17. marts.

Hart, Herbert L.A. (1994), *The Concept of Law*, 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.

Henriksen, Anders (2010), *Krigens Folkeret – og international væbnet terrorbekæmpelse*, København: DJØF Forlag.

- Henriksen, Anders (2011), »Må vi gå efter at dræbe Gaddafi?«, 5. maj.
- Information (2011), »FN-mandat giver alliancen frit spil i Libyen«, 4. maj.
- Jarlner, Michael (2014), »Politiken udfordrer Martin Lidegaard: Du lyder som en gullaschbaron«, *Politiken*, 28. august.
- Kelsen, Hans (1990), »On the Theory of Interpretation«, *Legal Studies, The Journal of the Society of Legal Scholars* 10(2): 127-135.
- Kaae, Martin (2015), »Forklaring: Regeringen mener, at folkeretten er på plads for at angribe IS i Syrien«, *Jyllandsposten* 18. november.
- Militærmanual (2016), »Militærmanual om folkeret for danske væbnede styrker i internationale militære operationer«.
- Obama, Barack, Cameron David og Nicolas Sarkozy (2011), »Libya's Pathway to Peace«, *New York Times* 14. april.
- Prime Minister's Office (2013), »Chemical Weapon Use by Syrian Regime – UK Government Legal Position«, 29. august.
- Randelzhofer, Albrecht og Oliver Dörr (2013) »Article 2(4)« i Bruno Simma et al. red., *The Charter of the United Nations: A commentary*, Oxford: Oxford University Press.
- Regeringen (2011), »Regeringsgrundlag: Et Danmark der står sammen«.
- Ritzau (2016), »Minister: aktion i Syrien overholder folkeretten«, 4. marts.
- Ruys, Tom (2010), *Armed attack and Article 51 of the UN Charter*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shapiro, Scott J. (2007), »The 'Hart-Dworkin' Debate: A Short Guide for the Perplexed« i Arthur Ripstein, red., *Ronald Dworkin*, Cambridge University Press, pp. 22-49.
- Skov, Oliver R. og Turl K. Meyhoff (2011), »Enhedslisten trækker støtte til Libyen-krigen«, *DR* 30. marts.
- Thobo-Carlsen, Jesper (2015), »Khader vil sætte dansk militær ind mod IS i Syrien«, *Politiken* 28. juli.
- Udenrigsministeriet (1998), »Svar på spørgsmål nr. 29 til Folketingets Forsvarsudvalg«, Bilag til Udenrigsministeriets skrivelse af 7. oktober (Forsvarsudvalget, B 4 – bilag 14).
- Udenrigsministeriet (2003), »Det Juridiske Grundlag for iværksættelse af militære forholdsregler mod Irak« (JT.F, 6.U.591), 17. marts.
- Udenrigsministeriet (2013), »Overordnede principielle overvejelser om det folkeretlige grundlag for en evt. militær operation i Syrien«, 30. august (Udenrigspolitisk Nævn, bilag 298, alm. del, 2012-2013).
- UN Mission (2013), United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic, 'Report on the Alleged Use of Chemical Weapons in the Ghouta Area of Damascus on 21 August 2013'.
- Vangkilde, Jesper (2011), »Mål med Libyen-mission deler danske toppolitikere«, *Politiken*, 21. oktober.
- White House (2013), »Government Assessment of the Syrian Government's Use of Chemical Weapons on August 21, 2013«, 30. august.

I føling – en krigsballet.

Dansk udenrigspolitisk aktivisme på dans

**Kathrin Maurer, lektor, Institut for Kulturvidenskaber,
Center for War Studies, Syddansk Universitet,
kamau@sdu.dk**

Tre danske veteraner, som har været udstationeret i Afghanistan i løbet af de sidste år, danser sammen med professionelle balletdansere i forestillingen »In Contact – A War Ballet« ved Københavns Kongelige Teater i 2014. Balletten viser soldaternes historier om krigen, hvor de fremfører traumatiske oplevelser i danseformationer og visualiserer deres kamp med sine skadede kroppe. Denne artikel tager udgangspunkt i forestillingen for at diskutere de kulturelle og æstetiske aspekter ved Danmarks nye internationalpolitiske aktivisme: Hvordan reagerer teaterinstitutioner, publikum og kritikere på dansk krigspolitik? Udgør den fjerne krig allerede en del af Danmarks selvforståelse? Hvilken indsigt kan kunst tilbyde i krig? Hvordan reflekterer forestillingen de problemstillinger vi finder i de politiske debatter om den nye danske udenlandske politiske aktivisme? Dette bidrag vil fokusere på repræsentationen af følelser, individualitet og kunstens rolle, i et forsøg på at finde svar til disse spørgsmål.

Dansk udenrigspolitisk aktivisme og ballet¹

Som nævnt i introduktionen beskæftiger Center for War Studies (CWS) ved Syddansk Universitet sig med en version af war studies, der har til hensigt at se ud over politiske lejre, disciplinære restriktioner, akademisk specialisering og teoretiske doktriner. War Studies bør engagere sig i en interdisciplinær dialog på tværs af akademiske fakulteter og eftersøge en aktiv udveksling med udøvere. Dette betyder også, at spørgsmålet om, hvordan

krig repræsenteres æstetisk er nødvendig for at forstå krig i sin helhed som et samfundsmæssigt, historisk og politisk fænomen. Integration af kultur og æstetik som en del af war studies bliver kun praktiseret ved en håndfuld forskningsinstitutioner; ofte har kultur, international politik og jura sine egne disciplinære kanaler til forskning af krig. CWS valgte at have en »kultursøjle«, da repræsentation af krig i litteratur, film og kunst hjælper os til at forstå hvad krig betyder for individet såvel som samfundet. Eftersom den æstetiske sfære er en autonom diskurs, er der ingen forhåndsbestemte kategorier og koder for, hvordan man repræsenterer og fortolker krig. Således kan kunst omgå de metodologiske nævnere inden for strategi, pragmatisme og realisme, som ofte bruges inden for socialvidenskaben. Den æstetiske analyse af krig kan stille spørgsmål om krigens indflydelse på individet, følelserne knyttet hertil samt gøre krigens brutalitet og vold tydelig for os. Imidlertid er det også vigtigt ikke at reducere æstetik til den emotionelle og individuelle sfære. Æstetik og dets teori kan nemlig også genspejle grundlæggende spørgsmål om nødvendigheden for krig og betingelserne for fred. Dette betyder selvfølgelig ikke, at international politik og jura ikke kan adressere disse problemstillinger. Æstetik har en mere specifik tilgang, idet den primært er interes-

seret i repræsentationer og således nyder en vis frihed til at observere krig som fænomen i en ikke-instrumentel forstand. Hvilken betydning har dette, når man vil studere fænomenet dansk udenrigspolitisk aktivisme fra et æstetisk synspunkt? Som de følgende sider ønsker at vise, så er en af forskellene, at en æstetisk analyse kan vise, hvordan kunst spejler, reflekterer, fremmedgør, overdriber, bekræfter og kritiserer aspekter af krigens politiske diskurs.

Dansk politisk aktivisme signaliserer Danmarks nye strategiske interesse i at spille en rolle i NATO og i verdenspolitikken. Den stigende danske aktivisme er blevet diskuteret i feltet international politik, og socialvidenskabelige forskere har diskuteret de mange dimensioner, typer og historiciteter ved forskellige interventioner (Pedersen, 2012: 331-49; 2015: 23-36). Selvom dansk aktivistisk udenrigspolitik er en flerdimensionel praksis, så signalerer den et skifte fra reaktionær til aktiv politik. For statsminister Anders Fogh Rasmussens regering var militær deltagelse efter 9/11 ikke længere kun retfærdiggjort af princippet om selvforsvar eller af »just war«-konceptet. Danmark begyndte proaktivt at deltage i krige i Irak, Bosnien, Kosovo og Afghanistan. I sidstnævnte deltog danske soldater i flere humanitære operationer og kæmpede på opsigtsvækkende vis side om side med britiske og amerikanske kampstyrker. Over 40 danske soldater døde, og hundredvis vendte hjem alvorligt traumatiseret og skadet. I forhold til befolkningstal led Danmark flest tab af alle lande i alliancen (Jakobsen og Ringsmose, 2015: 140).

For en litteratur- og kunsthistoriker er det slående at se, at Danmarks politiske aktivisme har haft en så stærk påvirkning på den danske kulturelle sfære, især inden for visuel og litterær kunst. I det seneste årti er æstetiske svar på krigen i Afghanistan kommet til udtryk i dansk poesi, fotografi, tegneserier, urbane kunstinstallationer, maleri og film (Rothstein,

2014). Eksempler inkluderer Janus Metz' dokumentar *Armadillo* (2010), Cav Bøgelunds animationsfilm *Våbenbrødre* (2014), Carsten Jensens *Den Første Sten* (2015), og mange flere kunne nævnes. Denne artikel fokuserer på ét eksempel på den æstetiske bearbejdning af krigen i Afghanistan, nemlig balletforestillingen *Iføling – en krigsballet*. Produktionen, som havde urpremiere på Københavns Kongelige Teater i maj 2014, bestod af over 30 dansere fra den eksperimentelle trup *Corpus*, såvel som tre danske veteraner fra Afghanistan-kampagnen. Jeg har valgt at analysere denne forestilling, fordi det er slående, at den danske intervention i Afghanistan ikke blot producerede en hel del litterære og filmiske reaktioner, hvoraf nogle er diskuteret i dette særnummer og allerede er blevet del af en større debat, men at Afghanistan-kampagnen også nåede balletscenen. Ballet er ikke typisk associeret med krig og veteranforestillinger, og det er interessant, at Den Kongelige Ballets nationale teaterscene besluttede sig for at arbejde med dette emne.

Ved at udforske forestillingens æstetik adresserer denne artikel forholdet mellem den politiske debat om Danmarks mission i Afghanistan og hvordan missionen bliver fremstillet på den danske kulturscene. Således behandler den følgende spørgsmål: Hvordan bliver krig repræsenteret æstetisk? Hvordan reflekterer balletten den politiske diskurs om Danmarks nye udenrigspolitiske aktivisme? Bekræfter eller kritiserer forestillingen krigen? Hvordan kan ballettens fremstilling af soldaternes kroppe kaste lys på nutidige aspekter i debatten om dansk udenrigspolitik? For at besvare disse spørgsmål vil første del analysere produktionens æstetiske komposition med særlig fokus på repræsentationen og symbolismen ved soldatens krop. Anden del bygger på disse observationer og argumenterer, til trods for forestillingens anti-heroiske æstetik, for at veteranernes kroppe og deres narrativer stadigvæk reproducerer nogle aspekter ved den officielle gængse politiske debat om krigen i

Afghanistan. Der vil blive draget paralleller mellem genren »borgerligt sørgespil«, balletforestillingen og en politisk diskussion om krig som et individuelt valg.

I føling – en krigsballet: Produktion, æstetik og modtagelse

I 2013 bad Det Kongelige Teater Christian Lollike om at instruere en balletforestilling om udsendelsen af danske tropper til Afghanistan. Tanken var at iscenesætte en forestilling, hvor danske krigsveteraner ville dele deres oplevelser med dansere såvel som balletkompagniet. Det var et ganske usædvanligt koncept, men et meget vellykket, idet produktionen fik en entusiastisk modtagelse. Ud over glimrende anmeldelser modtog *I føling – en krigsballet* også den prestigefyldte Reumertpris i 2015. Prisen var begrundet med følgende udsagn: »De hjemvendte soldater tog deres benproteser af og dansede med balletdanserne i ømme løft og smertefulde omfavnelser. Her blev krigsarrene mødt med respekt – og dansen et uforglemmeligt billede på medmenneskelighed« (Gade, 2015: 114). Således var forestillingens overordnede bidrag at bringe denne krig og dens betydning for de individuelle soldaters liv til scenen og til offentligheden.

Det burde ikke være nogen overraskelse, at det var udfordrende at finde veteraner, der var villige til at deltage. Der var ikke mange veteraner, som var villige til at blive eksponeret på den nationale scene, især dem som var blevet alvorligt skadet. Til sidst sagde tre Afghanistan-veteraner (Jesper Nøddelund, Henrik Møller Morgen, Martin Aaholm) ja til at arbejde med *I følings* kreative team (Gade, 2015:112). I 2009 mistede Aaholm begge sine ben og tre fingre, da han trådte på 50 kg eksplosiver. I et interview med *Politiken* forklarede Aaholm sin beslutning om være en del af balletten: »En af grundene til, at jeg sagde ja til at være med i forestillingen, er, at jeg tænkte, det er en god måde at vise, at jeg stadig er et almindeligt tænkende menneske

med følelser og ikke bare en sur og vred soldat. Jeg vil gerne vise, at jeg indeholder andet end vreden« (Navne, 2014). Soldaterne kommunikerede ekstensivt med instruktøren, dramaturgen og danserne og fandt et forum, hvor de kunne dele historier om deres oplevelser i militæret såvel som deres traumer.

Gennem hele *I føling* er soldaternes historier flettet sammen med ballettens koreografi, inklusiv en solodans til en afghansk vuggesang og gruppedans til Beethovens *Måneskinns-sonaten* og Schillers *Ode til Glæden*. Tekster af forfatter Peter-Clement Woetmann, soldaters vidneudsagn, dele af den danske forfatning og filmiske intermezzoer, der viser blomstrende valmueenge og kampe (akkompaneret af krigslyde), bliver kombineret i en stor og sensuel krigsmontage. Selvom militær kamp og højkulturel kunst som eksperimentel ballet synes nærmest diametrale modsætninger, så viser *I føling*, hvad de alligevel har til fælles: motivet af en sårbar krop.

Balletkunst handler om repræsentation, skønhed og kropskontrol. De slanke og tilsyneladende vægtløse balletdansere i denne forestilling understreger dette endnu en gang. Selv om de danser krig, så er deres bevægelser, som i klassisk ballet, vakre og æstetisk sublime. Men balletdansernes kroppe er ikke de eneste, der er i fokus. De tre veteraner er essentielle for stykket. Deres kroppe bærer præg af krig, lemlæstelse og historier om smerte. I sin monolog siger veteranen Jesper Nøddeund »Jeg har krig i kroppen. I hovedet. Hver dag.«

Fokuset på soldatens krop er ikke kun et innovativt perspektiv fra en ballet ved Københavns Kongelige Teater. Det peger også imod et spirende forskningsfelt, der utvivlsomt vil blive mere og mere etableret i kulturelle, sociologiske og politiske debatter om krigens repræsentation. Forfatterne i Kevin McSorleys antologi *War and the Body: Militarization, Practice, and Experience* (2013),

viser eksempelvis, at krig er fundamentalt *kropsliggjort*, ved at analysere emotionelle og sanselige praksisser, der dermed former og kontrollerer diskurser om styring.

I føling er i høj grad et eksempel på denne nye interesse for forholdet mellem krigen og kroppen ved at sammenflette militære kropsformationer med koreografi. De professionelle balletdansere, klædt i kamuflagemønstret tøj, bevæger sig til en blanding af klassisk musik og militære lyde. Mange af scenerne fremstiller militære øvelser, march og kamp. Således smelter militær diskurs og praksis sammen med ballettens æstetik i forestillingen. Det er en interessant sammenligning, eftersom begge kropstyper – soldatens og danserens – ofte underlægges hård fysisk disciplin og må være strengt kontrolleret for at kunne opnå deres – eller instruktørens – mål. Disse usædvanlige partnere har mere til fælles, end hvad man umiddelbart kan se. I sit interview med *Politiken* sagde Aaholm »Det er soldaterverdenen, vi kommer fra, og der stiller vi ikke spørgsmål. Men jeg ser flere ligheder end forskelle mellem soldaterverdenen og balletverdenen. Her er også hierarki, og der er stille, når folk snakker. De retter ind. På mange måder ligesom i forsvaret, hvor man gør, som der bliver sagt, til perfektion« (Navne, 2014). Selv om balletdansere ikke risikerer livet i kamppositioner, bliver de også udsat for autoritet, befalinger og øvelser. Endvidere har deres kroppe også en repræsentativ funktion i at definere og forme en national identitet. Soldaterne repræsenterer nationens militære »krop«, men også danserne ved Den Kongelige Ballet repræsenterer den danske nation og dets kulturelle opnåelser. Hvilken slags kropsbillede bliver fremhævet i *I føling*, og hvordan fortolker den krig?

Når man ser forestillingen, bliver det tydeligt, at kroppene fremstillet af balletdanserne og krigsveteranerne ikke afspejler billedet af den stærke, frygtløse og følelseløse soldat. Veteranerne repræsenterer i hvert fald ikke

kolde krigsmaskiner. Derimod er de iscenesat uden en beskyttende skal og eksponeret i al deres sårbarhed. En fascinerende dobbelt *pas de deux* illustrerer denne skrøbelighed. En af veteranerne kommer ud på scenen, sætter sig ned og fjerner begge sine benproteser. Man kan se to hvide stumper, resterne efter hans ben, idet det blændende scenelys afslører alt. Den stærke emotionelle intensitet af veteranen, der sidder på scenen, bliver endnu mere oprivende af følgende dansesekvens: en kvindelig balletdanser begynder en *pas de deux* til en optagelse af Maria Callas, der synger Bellinis *Casta Diva*. Veteranerne forlader efterhånden scenen ved at krybe langs gulvet. En ny gruppe dansere – udstyret med kunstige arme og ben fæstnet til deres kostumer – træder frem. Protoserne giver deres bevægelser et absurdt og bizart præg. De ligner figurer fra et Salvador Dali-maleri. Modsætningen mellem dansernes fysiske perfektion og krigsartefakterne er bevidst overraskende og grotesk. Scenerne stiller ikke blot spørgsmål om skønhedsideal, men destabiliserer også billedet af soldaten som en stærk, usårlig helt. Denne *pas de deux* åbner et imaginært og surrealistisk rum, hvor frygt, skrøbelighed og skønhed bringes sammen.

Denne *pas de deux*-scene, sammen med andre dansescener, er sammenflettet med taler af soldater. Soldaterne taler om deres oplevelser i kamp, deres forventninger og deres desillusionering som følge af udsendelsen. De forklarer, hvorfor de tog til Afghanistan, og hvordan det har været at vende hjem fra krigen. De taler også om, hvordan det føles at dræbe. Aaholm står forrest på scenen i fuld uniform og fortæller publikum: »I Afghanistan affyrede jeg 3.217 skud. Og jeg kan redegøre for enkelt kugle. Første gang jeg var i rigtig ildkamp, havde jeg forventet at opleve spænding og angst, som man har set på krigsfilm. De følelser kom aldrig. Jeg blev skuffet. For mig var det lidt som at prøve en rutschebane, som andre har fortalt om, og så var den bare ikke så sjov, så man havde hørt. Jeg har

det ikke skidt med at have slået nogen ihjel. Fjenden skyder mod dig. Skyder du ikke tilbage, dør du eller din kammerat« (Rothstein, 2014: 193).

Hans vidnesbyrd genspejler krigens byrder og viser, hvordan der i krig hersker andre regler end dem, der regulerer vore daglige liv i Danmark. Krig handler om liv og død, som en undtagelsestilstand for soldaten, i kamp og herhjemme. Soldaternes vidnesbyrd bringer publikum tættere på denne oplevelse. Herefter giver et korstykke, skrevet af Woetmann og fremført af ballettruppen, disse soldaters individuelle observationer en samlet stemme. Koret siger:

»Vi bliver flyttet til Helmand-provinsen for at skabe sikkerhed i Afghanistans sydlige region.

Vi ligger i vores telte og sveder.

Vi rydder miner.

Vi taler med de lokale afghanere og, og hjælper med at få penge til en brønd. [...]

Den der ønsker fred, bør forberede sig på krig [...]« (Rothstein, 2014: 196).

Koret samler polyfonien af stemmer til en homofoni og fortæller publikum, hvad soldaterne rent faktisk laver i Afghanistan. Den samlede stemme viser, til trods for smerte og tab, behovet for anerkendelse og respekt for soldaternes opdrag. Denne anerkendelse ytres ikke kun i koret, men er også repræsenteret i et mægtigt *tableau*, hvori den professionelle ballettrup, iklædt skinnende blå burkaer, bevæger sig smukt til afghansk musik. Scenen viser Afghanistan som et fjerntliggende land, hvis kultur er svær at forstå og som forbliver skjult. På den ene side viser bevægelsen soldaternes kulturelle afstand fra denne krig, men på den anden side, og endnu vigtigere, peger den på krigens usynlighed i det danske samfund. Forestillingen ønsker at bringe denne krig nærmere publikum og gøre den mere synlig i den offentlige debat. Som instruktør Lollike siger: »Nationalscenen skal fungere som Danmarks samvittighed. Den skal kon-

frontere den danske offentlighed head on med nogle af konsekvenserne ved en krig, der i den hjemlige debat ofte bliver refereret til som den fjerne krig« (Gade, 2014: 111). Selvom Danmarks veterankultur har ændret sig det seneste årti – til at inkludere ting som en flagdag, brugen af gule »Støt vore tropper«-sløjfer, hjemkomstparader der fejrer soldaterne og officielle militære bisættelser – så forbliver krigen i Afghanistan underrepræsenteret i det danske samfunds hverdag. Med henblik på dets agenda om at bringe krigen nærmere, så er forestillingen en fuldkommen succes. Titlen *I føling* indikerer allerede, at der ikke skal være nogen følelsesmæssig distance mellem dem på scenen og publikum.

Dermed repræsenterer *I føling* ikke en form for episk teater à la Brecht. I 1920'ernes Tyskland udviklede forfatter og teaterdirektør Bertolt Brecht en form for episk politisk teater, som ønskede at revolutionere samfundet og fremprovokere rationel selvrefleksion. Brecht ønskede at tage afstand fra repræsentationen af tragiske individuelle skæbner og det klassiske teater af illusion og identificering. Han arbejdede med såkaldte »fremmedgørelseseffekter«, der forstyrrede publikums identificeringsproces via skuespillernes kommentarer, skænderier og rolledistance. Selvom *I føling* er komponeret som en montage og indeholder multimedie-mellemspil, så bliver publikum ført meget tæt på den enkelte soldats følelsesverden. I løbet af forestillingen begynder mange blandt publikum at græde; scenernes følelsesmæssige intensitet, soldaternes vidnesbyrd, råheden og ærligheden i deres historier samt deres mod til at stå på en scene er overvældende. Ved vejs ende klapper publikum, de tramper med fødderne og giver stående applaus. I stedet for salver eller skydevåben bliver soldaterne bombarderet med applaus. Publikums ekstatiske bifald anerkender deres handlinger, deres udsendelse såvel som deres personlige mod til at være en del af produktionen. Den fjerne krig har endelig nået os, berørt os, og man ønsker

at gå op til soldaterne og takke dem. Selvom forestillingen ikke fremstiller heroisme på en stereotyp måde, bliver de tre veteraner vores helte.

Den danske debat om krigen i Afghanistan: et borgerligt sørgespil?

Performativ kunst kan give os indsigt og refleksioner, der ofte ikke er tematiseret i politiske diskussioner. Som vist i balletforestillingen kan det give stemme til de emotionelle sider ved krig, til soldaternes traumer og belyse krigens betydning for individet. Men hvad er *I følings* hovedbudskab om krig? Balletforestillingen repræsenterer krig fra individets perspektiv og fremstiller det som en privat affære. Dette fokus på den individuelle oplevelse af det politiske ligner på mange måder konceptet om det »borgerlige sørgespil«, udviklet af den tyske dramatiker Ephraim Gotthold Lessing i løbet af det attende århundrede. Allerede i antikkens tragedier skulle teateret skabe katarsis: en proces, hvor publikum renser deres krop og sjæl og således opnår mere indsigt i sandheden.

Aristoteles' koncept om tragedie indeholdt elementet *phobos* (frygt), det at vække følelser i tilskueren og forstå konceptet om guderne. At se en tragedie blev et spørgsmål om filosofisk, politisk og religiøs uddannelse og rehabilitering. Det terapeutiske aspekt ved performativ kunst er klart i selve arkitekturen af de antikke amfiteatre. Scenen er ikke bare et sted for rituelle oplevelser, men teatrene er ofte opført tæt på offentlige bade. Lessings tragedieteori såvel som hans stykker ændrede parametrene for katarsiseffekten en smule. Ved at bruge konceptet om oplysningstidens sentimentalisme erstattede Lessing gudsfrygten med småborgerlige værdier. Lessing fjernede guderne og aristokratiet fra scenen, og den småborgerlige familie blev centrum for tragedien. Den oplærende effekt blev nu ikke længere udgjort af gudernes vrede men i stedet af de småborgerlige protagonisters individuelle skæbne såvel som tilskuernes

empati. I Lessings dramaer triller tårerne og skuespillere såvel som publikum forventes at have deres lommeørklæder klar. Lessings idé var at fremkalde en individuel form for emotionel og sentimental *katarsis*, som til gengæld skulle forbedre samfundet. I denne dannelsesproces er moralske værdier som frihed, autonomi, ære, ærlighed og integritet centrale. Disse værdier er imidlertid ikke indoktrineret men derimod båret frem af protagonistens individuelle følelser. Staten (*polis*) optræder ikke længere som en primær form for kollektiv styreform; i stedet er samfundet fuldstændig legemliggjort i et individuelt småborgerligt subjekts perspektiv.

En lignende dynamik, hvor krig bliver bragt ind i den private sfære, kan ses i balletten *I føling*. Som allerede nævnt spiller tårer en stor rolle. Publikum ser ud til at gennemgå en renselsesproces: gråden virker som en måde at overkomme ens egen uvidenhed og negligering af krigen på. Tårerne beviser, at man lader sig berøre af forestillingen; de symboliserer vores anerkendelse af soldatens handlinger. Veteranerne har måske følt at de endelig bliver anerkendt for deres udsendelse. De har potentielt også opnået en terapeutisk effekt igennem deres arbejde med dansetruppen. Aaholm nævnte, at han var i stand til at konfrontere sit traume ved at arbejde med balletkompagniet. »Jeg mistede min kæreste, mens jeg lå på Rigshospitalet. Hun kunne ikke klare det, så hun droppede mig. Det var de hårdeste to uger i mit liv. Hun var det eneste mål, jeg havde på det tidspunkt. Den ene dansescene er inspireret af det brud. Jeg håber, folk kan se, at jeg tør at stå der. At folk vil komme til den konklusion, at jeg er kommet videre. Det frirum, jeg får her på balletten, gør, at jeg ikke bliver konfronteret med min vrede hver dag. Det er frigørende« (Navne, 2014).

Forestillingen *I føling* fører den politiske diskurs om krigen i Afghanistan over på soldatens figur. I modsætning til græske trage-

dier fremstiller protagonisterne i *I føling* ikke karaktertyper, men spiller i stedet roller som forskellige og unikke mennesker med følelser. Denne prioritering af individet minder om det »borgerlige sørgespil«, hvor centrale og presserende politiske spørgsmål erstattes med, eller kun tilnærmes af, hvad der sker inde i en bestemt person. I *I føling* bliver det politiske sentimentalt æstetiseret for at gøre tilskueren opmærksom og modtagelig for krig. Balletten glorificerer tydeligvis ikke krigen i Afghanistan. Men eftersom den effektivt portrætterer krigens emotionelle indvirkning på individet, så forbliver det på niveau med vidnesbyrd. Øjenvidners fortællinger er stærke, de har masser af autenticitet, de følelsesgør fortælleren og lytteren, og til sidst udvikler man empati, uanset hvad øjenvidnet faktisk gjorde.

Denne overførsel af krig ind i den private sfære dominerer ikke bare denne balletforestilling, men man kan også se dette som et aspekt ved den danske politiske debat om krigen i Afghanistan. Ligesom i et borgerligt sørgespil har politiske diskussioner om Danmarks nye politiske aktivisme også understreget individets rolle og valg i stedet for at fokusere på de større systemer, der organiserer deres liv. Formuleringen »god krig« i forbindelse med krigen i Afghanistan er velkendt. Mikkel Vedby Rasmussen har fremført den pointe, at Afghanistan-krigen ikke kun blev set som en krig mod terror, men også en kamp for værdier (2011). Demokrati, frihed, humanitær bistand og uddannelse spillede en afgørende rolle i det strategiske narrativ, der blev brugt til at legitimere mobiliseringen af Danmarks militær (Rasmussen, 2011: 98-102).

Som dengang statsminister Anders Fogh Rasmussen bemærkede i et interview med *Berlingske Tidende*, er det soldatens eget valg at deltage i krigen, og afgørelsen herom er hans ansvar: »De enkelte soldater har selv valgt at tage ud og er selvfølgelig godt klar over den fare, der er behæftet ved det. [...]

I den forstand påtager den enkelte soldat sig selvfølgelig også et ansvar.« Hvad han siger, undergraver ikke tragedien ved tab, men på symptomatisk vis demonstrerer Rasmussens position, at ifølge denne diskurs er krigsføring i Afghanistan et resultat af et personligt valg. Eftersom han eller hun er en moralsk veluddannet borger med de rette værdier, går den danske soldat i krig. Ikke blot er soldatens afgørelse om at gå i krig blevet individualiseret, men hver enkel soldats individuelle situation og livshistorie bliver ofte hovedfokus, hvis ikke et argument, for Danmarks deltagelse i krigen. Siden moralske og noble danske soldater døde i Afghanistan uden at fuldføre deres opgave, er det nødvendigt at føre krig for at opretholde de danske krigs dødes ære og gøre deres arbejde færdigt.

Det er rimelig velkendt, at den danske offentlighed støttede krigen i Afghanistan. Som Peter Viggo Jakobsen og Jens Ringsmose har påvist, så har Danmark konsistent det »højeste niveau af offentlighedens støtte blandt de troppebidragende stater i International Security Assistance Force (ISAF) i Afghanistan«, og allierede har jævnligt spurgt danske embedsmænd om den »hemmelige danske opskrift« på denne folkelige opbakning (2015: 138). Ringsmose og Jakobsen udvikler en analytisk model, der inkorporerer teorier fra »den kontekstuelle skole« såvel som fra den »udøvende kommunikationsskole«, for at kunne analysere designet og effekten af strategiske narrativer (2015: 139). De fokuserer på de tematiske og diskursive dimensioner af dette narrativ og diskuterer især aspektet om forventet succes, værdier samt en samstemt kommunikationsindsats. Denne artikel er mest interesseret i debatten om værdier, såsom at beskytte Danmark sikkerhed, demokrati og menneskerettigheder, og hvordan denne debat bliver projiceret over på de individuelle soldater. Denne form for individualisering af krig spiller en vigtig rolle i den kulturelle repræsentation af Afghanistan-krigen. Uanset hvor eksperimentel den er, så synes *I*

føling til en vis grad at have tilegnet sig nogle aspekter af det officielle politiske narrativ om krigen. Officielt blev krigen til tider portrætteret som soldatens »private anliggende«, hvor soldatens deltagelse i krigen blev set som et spørgsmål om samvittighed og individuelt valg. Selvfølgelig må man også tage højde for, at dette er et nogenlunde selektivt syn på det danske narrativ om Afghanistan, som også handlede om at beskytte Danmark mod terror og at hjælpe afghanere. Når den danske regering forklarede, hvorfor nationen deltog i Afghanistan-krigen, handlede det om at forsvare dansk sikkerhed og promovere værdier som en civiliseret og ansvarlig nation (Jakobsen og Ringsmose, 2015: 146). Det individuelle aspekt blev der mest henvist til, når politikere måtte forsvare deres afgørelse om at fortsætte krigen til trods for det stigende antal dødsopfre. Ikke desto mindre er der en tendens i den danske debat til at knytte Afghanistan-missionen til en diskurs om værdier og således diskutere krig mindre på et principielt grundlag, men mere på et grundlag af moral og individuelle valg.

Denne mangel på en principiel diskussion i den offentlige danske debat om krig og dens nødvendighed blev også adresseret af general Jesper Helsø i et interview om Afghanistan-krigen: »Krigens væsen har vi aldrig diskuteret i Danmark. I Danmark har vi ikke haft en tradition for at tage en debat om krig som det ultimative magtmiddel« (Rasmussen, 2011: 101). Måske skyldes fraværet det faktum, at i Danmark betragtes deltagelse i Afghanistan-krigen som et – i nogle tilfælde – individuelt valg. Når krigsførelse vurderes som et individuelt valg, bliver det svært at stille spørgsmål ved denne bestræbelse på et strukturelt og kollektivt niveau. Der kan imidlertid være andre muligheder og måder at diskutere krig på. Borgeren kunne eksempelvis diskutere muligheden for at nægte at være med til krigen overhovedet; man kunne tage et klart pacifistisk standpunkt. Eller man kunne snakke om krig som en strategisk og teknisk affære

og dermed realistisk opstille argumenterne for og imod militær intervention.

En lignende sammenhæng mellem krig og individualitet kan observeres i balletten *I føling*. Forestillingen stiller ikke som sådan spørgsmål ved krigen. Den taler ikke om afghanske ofre. Krig bliver i stilhed bekræftet som en legitim måde at føre politik på. Den stærke emotionalisering og soldaternes lidelser stiller selvfølgelig spørgsmål ved, om soldaterne overhovedet burde udsendes. Måske kan deres smerte ses som en form for modstand mod krig. Men balletten stiller aldrig eksplicit det fundamentale spørgsmål – var det overhovedet rigtigt at gå i krig? Krig som en handlingsramme betvivles ikke rigtigt. Balletforestillingen afspejler krig som et individuelt og moralsk valg. Denne individualisering af krig kan til gengæld ses som et af de karakteristiske træk ved æstetiske repræsentationer af krigen i Afghanistan på den danske kunstscene. Filmene *Armadillo* og *Våbenbrødre* fungerer på en lignende måde. Lars Husums veteranroman *Jeg er en hær* (2010) ligeså. Se også diskussionerne om nogle af disse værker i artiklen af Thomas Ærvold Bjerre i dette særnummer. Bare fordi krig er repræsenteret i kunst og drama, behøver det ikke nødvendigvis at følge ideen om, at kunst skal fremstille det individuelle perspektiv. Det ville i så fald være en ret mangelfuld definition af kunst. Som Brecht pointerede, så kan drama netop undergrave de individuelle affekter, følelser og dramatiske effekter for hovedsageligt at kunne reflektere over samfundet.

Dramaturgen og akademikeren Solveig Gade hævder, at forestillingen *I føling* stadig kan starte en kritisk debat om krig: »Imidlertid mener jeg ikke, at de to dimensioner – soldatens erfaring og den kritiske analyse af krigen og dennes position i et komplekst internationalt netværk behøver at udelukke hinanden. At forholde sig kritisk til krig er ikke det samme som at underkende soldatens indsats, og at anerkende soldatens indsats er ikke det

sammen som at hylde krig« (2014: 215). Det er selvfølgelig en gyldig pointe, men spørgsmålet er, om privatiseringen af soldatens erfaringer giver nok plads til det kritiske perspektiv. Efter at have hørt om soldatens utrolige tab virker det både taktløst og smagløst at betvivle deres mission. Lessings sentimentale dannelseskoncept virker stadig i dag. Eller for at sætte det helt på spidsen: Forestillingen pålægger et tabu at kritisere krig i lyset af soldatens lidelser og tab. Men kunst kan bryde tabuer. Det er det, der er så smukt ved det. Fordi kunst er autonom, kan det provokere, irritere, destruere, de-emotionalisere og forvrænge rammerne for konventionelle observationer. Det Kongelige Teaters scene kunne bryde disse normer og tilbyde et forum, hvor det danske folk kollektivt kunne reflektere over muligheden for slet ikke at gå i krig.

For at konkludere, så har denne artikel villet vise, hvordan et æstetisk og kulturelt perspektiv inden for war studies-feltet kan observere, fortolke og analysere diskurser om krigsførelse. Målet for dette essay har ikke kun været at beskrive krigens æstetiske form i balletforestillingen men også at pege på nogle sammenhænge mellem de æstetisk-kulturelle og politiske narrativer og fortolkninger af Afghanistan-krigen i Danmark. Ideen var at reflektere over, hvordan den æstetiske diskurs, i dette tilfælde balletten, til en vis grad har internaliseret den officielle debat om Afghanistan-krigen i Danmark, såvel som at vise, hvornår forestillingen gik ud over dette almene narrativ.

Note

1. Denne artikels originalsprog er engelsk. Den er blevet oversat til dansk i et samarbejde mellem stud.scient.pol. Randi Emilie, Dirk Madsen og Thomas Ærvold Bjerre.

Referencer

- Berlingske (2009), »Interview: Hvert eneste liv, som bliver tabt, er et for meget«, tilgået 4. januar 2017 på: <http://www.b.dk/politiko/hvert-eneste-liv-som-bliver-tabt-er-et-meget>.
- Pedersen, Rasmus Brun (2015), »Tilkoblings-afkoblingsstrategier i dansk udenrigspolitik: Udvikling og tendenser i de danske udenrigspolitiske doktriner.« *Politik* 4(18): 23-16.
- Pedersen, Rasmus Brun (2012), »Danish Foreign Policy Activism: Differences in Kind and or Degree«, *Cooperation and Conflict* (47): 331-349.
- Gade, Solveig (2015), »Soldaten og Nationen: Nogle Betragtninger over Krigsballetten I Føling«, *Trappe Tusind: Tidsskrift for Litteraturvidenskab* (13): 111-115.
- Jakobsen, Peter Viggo og Jens Ringsmose (2015), »For our own security and for the sake of the Afghans: How the Danish public was persuaded to support an unprecedented costly military endeavor in Afghanistan«, i Beatrice de Graaf, George Dimitru, og Jens Ringsmose, red., *Strategic Narratives, Public Opinion, and War: Winning Domestic Support for the Afghan War*, New York: Routledge, 138-156.
- Kevin McSorley (2013), *The War and the Body: Militarization, Practice, and Experience*, New York: Routledge.
- Navne, Helene (2014), »Sårede krigsveteraner danser ballet på the Kgl.« *Politiken* 23. maj.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2011), *Den Gode Krig?*, København: Gyldendal.
- Rothstein, Klaus (2014), *Soldatens År: Afghanistan-Krigen I Dansk Litteratur og Kultur*, København: Tiderne Skifter.

Soldater, statsmænd og ledelse i en aktivistisk udenrigspolitik

Jacob Barfoed, ph.d., major,
Institut for Militære Operationer, Forsvarsakademiet
jacob.barfoed@gmail.com

Artiklen argumenterer for, at velfungerende danske civile-militære relationer (forholdet mellem den politiske ledelse af forsvaret og den militære topledelse) i kontekst af den aktivistiske udenrigspolitik skal måles på: 1) graden af civil kontrol; 2) at militærbidraget kan løse sin givne mission; og 3) at regeringen udarbejder et bud på en overordnet strategi med tilhørende militærstrategi for den givne konflikt, med henblik på at kunne *bidrage* til koalitionen/alliancens strategi samt *afdække* hvorvidt denne tjener de politisk definerede danske interesser.

Dette opnås gennem etablering af *Den Ulige Dialog*, som kendetegnes ved aktivt politisk lederskab af strategiprocesen og en tæt løbende dialog med den militære topledelse med fokus på personlige relationer karakteriseret ved gensidig tillid og respekt.

Artiklen afslutter med et casestudie af Golfkrigen 1990-91 og konkluderer, at Danmark her kun opnåede velfungerende civile-militære relationer på de to første parametre. Forklaringen skal findes i en markant afvigelse fra *Den Ulige Dialogs* anvisninger.

Den aktivistiske udenrigspolitik ført af skiftende danske regeringer siden afslutningen på den Kolde Krig har medført markante ændringer for anvendelsen af forsvarets styrker – fra kollektivt forsvar af dansk territorium til forsvar for danske interesser i bred forstand. Det forandrer dynamikken i forholdet mellem den politiske ledelse af forsvaret og den militære topledelse, også kaldet de civile-

militære relationer. Velfungerende civile-militære relationer bliver i litteraturen generelt tillagt en afgørende betydning for et lands succesfulde anvendelse af sine militære styrker og dermed sikkerhedspolitikken. Studiet af civile-militære relationer er altså en central del af studiet af krig, og er derfor også et vigtigt element i War Studies traditionen. I takt med den øgede danske krigsindsats i løbet af 00'erne skete der en udvikling i retning af mere dysfunktionelle danske civile-militære relationer (Petersen, 2013). Velfungerende civile-militære relationer er således ikke noget, man kan tage for givet, og samtidig er den danske litteratur om emnet meget begrænset. Denne artikel stiller derfor følgende spørgsmål: *Hvad* er velfungerende civile-militære relationer i rammen af den danske aktivistiske udenrigspolitik, og *hvordan* opnås dette?

Artiklen argumenterer for, at velfungerende danske civile-militære relationer i denne kontekst skal måles på: 1) graden af civil kontrol; 2) at militærbidraget kan løse sin givne mission; og 3) at regeringen udarbejder et bud på en overordnet strategi med tilhørende militærstrategi for den givne konflikt, med henblik på at kunne *bidrage* til koalitionen/alliancens strategi samt *afdække* hvorvidt denne tjener de politisk definerede danske interesser. Dette opnås gennem etablering

af *Den Ulige Dialog*, som kendetegnes ved aktivt politisk lederskab af strategiprocesen og en tæt løbende dialog med den militære topledning med fokus på personlige relationer karakteriseret ved gensidig tillid og respekt.

Artiklen lægger ud med en teoretisk diskussion, som leder frem til ovenstående teoretiske argument. Herefter følger en såkaldt *plausibility probe*, dvs. en indledende afdækning af teoriens plausibilitet vha. studiet af en enkelt case: Golfkrigen 1990-91, som var startskuddet på den danske aktivistiske udenrigspolitik. Samtidig udbygger casestudiet den eksisterende forskning om de danske civile-militære relationer under Golfkrigen, bl.a. ved at inddrage ikke tidligere anvendt arkivmateriale.

Civile-militære relationer i en aktivistisk udenrigspolitik

Det klassiske dilemma i civile-militære relationer er, hvordan man optimerer den nationale (militære) sikkerhed uden at give køb på den civile kontrol af forsvaret. Denne sektion diskuterer, hvordan den danske aktivistiske udenrigspolitik som kontekst påvirker forståelsen af velfungerende civile-militære relationer.

Danmarks nationale sikkerhed er gennem de sidste syv årtier tilvejebragt via vores NATO-medlemskab. Under den Kolde Krig var forsvarets rolle ikke egenhændigt at sikre rigets sikkerhed, men at bidrage til Danmarks fortsatte NATO medlemskab for derigennem at opnå national sikkerhed, et medlemskab, der i høj grad blev betalt via den strategiske betydning af Danmarks geografiske placering ved indsejlingen til Østersøen samt via Grønlands medlemskab af rigsfællesskabet. For det forsvarspolitiske flertal i 80'erne afhang graden af national sikkerhed derfor ikke af, om forsvaret var i stand at forsvare Danmark egenhændigt, men om Danmark ydede nok til, at dets NATO-allierede ville komme til undsætning, hvis påkrævet (Heurlin, 2004, Petersen, 2012).

Den aktivistiske udenrigspolitik, der fulgte den Kolde Krigs ophør, ændrede afgørende det danske forsvars opgaver. Resten af denne sektion argumenter for, hvordan dette påvirkede tre væsentlige parametre i de danske civile-militære relationer. Det *første* parameter er strategisk præference divergens mellem den politiske ledelse og de ledende officerer, dvs. uenighed om *hvorvidt* forsvaret skal anvendes og *hvordan*. Med indførelsen af den aktivistiske udenrigspolitik blev formålet med de civile-militære relationer således ikke længere en maksimering af *national sikkerhed* (med samtidig bevarelse af civil kontrol), men en maksimering af *danske interesser i bred forstand*. Hvor der blandt de danske partier traditionelt har været bred enighed om overskrifterne, har der været større uenighed om detaljerne, om prioriteringen af de forskellige interesser, og ikke mindst hvilken politik der bedst understøttede disse (Heurlin, 2004). Hvad der tjener danske interesser, fastlægges altså ikke objektivt, men via en politisk proces. Uenighed mellem regering og forsvarets ledende officerer om, hvorvidt en given international konflikt er værd at risikere danske soldaters liv og lemmer for, kan derfor udfordre de civile-militære relationer. Ligeledes kan der være uenighed om de vilkår og restriktioner, soldaterne skal udføre opgaverne under, idet disse kan hindre effektiv opgaveløsning og/eller øge risikoen for soldaterne. Således må et væsentligt element i velfungerende civile-militære relationer være at sikre, at soldaterne kan udføre den givne mission, hvor mission skal forstås som opgave med tilhørende anvisninger og restriktioner.

Det *andet* væsentlige parameter, som den aktivistiske udenrigspolitik har ændret grundlæggende, er karakteren af den interne uenighed og rivalisering i forsvaret. Når en international konflikt under den aktivistiske udenrigspolitik medfører anmodninger om dansk militærbidrag til FN-, NATO- eller USA-ledede operationer, så vil det danske bidrag som oftest være så relativt lille, at

dets militære effekt har begrænset betydning for den samlede strategi. Der kan derfor ikke føres en militærfaglig debat internt i forsvarret på samme måde som i 80'erne, hvor den interne debat handlede om en *vægtning af værnene* i den samlede militærstrategi for alliansens forsvar af Danmark, men hvor alle værn havde en vigtig opgave at løse. En debat, der i øvrigt var begrænset politisk interesse for (Heurlin, 2004). I den aktivistiske udenrigspolitik bliver der ikke nødvendigvis en opgave til alle danske værn i en given konflikt (bl.a. pga. budgetmæssige begrænsninger); i stedet bliver spørgsmålet som oftest, *hvilket værn og hvilken type enhed* der skal bidrage. Dette kan ikke afgøres alene vha. militærfaglige argumenter; beslutningen må i stedet træffes ud fra en vurdering af den politiske effekt af valget, en vurdering, der kun kan foretages af den politiske ledelse. Således frarøvet en opgave, der kræver en samlet indsats af alle tre værn, øges i stedet hvert værns tilskyndelse til at fremhæve sig selv på bekostning af de to andre. På tilsvarende vis øges tilskyndelsen til intern rivalisering i værnene, mellem de enkelte våbensystemer (f.eks. mellem kampfly og helikoptere, mellem ubåde og overfladefartøjer, og mellem kampvogne og jægersoldater). Dette ansporer til øget intern kamp mellem hvert våbensystem om *budgetmæssig overlevelse* snarere end kamp om den bedste militærstrategi til at sikre *nationens overlevelse* (som i 80'erne) og de *deraf afledte* implikationer for behovet for specifikke våbensystemer. I kontekst af en aktuel international konflikt kan dette f.eks. komme til udtryk ved, at værnene (eller dele heraf) i større grad blander sig i den politiske debat for at sikre, at en enhed fra deres værn eller våbensystem vælges som dansk bidrag til en international mission. Dette kan potentielt mindske den civile kontrol og/eller svække (de politisk definerede) danske interesser, hvis ikke de civile-militære relationer er gearret til at håndtere dette (værnsrivalisering kan dog også have en positiv effekt, se f.eks. Larsen (2012).

Det *tredje* væsentlige parameter, som den aktivistiske udenrigspolitik påvirker, er det politiske behov for strategisk rådgivning fra militæret. Hvis danske styrker ikke længere spiller nogen militærstrategisk rolle, når de indsættes, har den politiske ledelse så overhovedet behov for strategisk rådgivning fra de ledende officerer? Er der f.eks. behov for rådgivning fra militæret om, *hvordan* (internationale) militære styrker kan bidrage til den overordnede (grand) strategi for konfliktløsningen? Eller har danske politikere kun behov for rådgivning om, *hvilke* (danske) styrker der kan bidrage (som i stigende grad er blevet et økonomisk spørgsmål, snarere end et militærfagligt)? Som argumenteret andet steds af denne forfatter (Barfoed, 2008, 2014), tjener det imidlertid danske interesser (uanset hvordan de defineres), at regeringen for en given konflikt udarbejder et dansk bud på en overordnet strategi, da det kan hjælpe til at holde Danmark ude af håbløse krige samt bidrage til bedre koalitionsstrategier, hvilket øger sandsynligheden for succes. Begge dele har betydning for befolkningens opbakning til den aktivistiske udenrigspolitik og til forsvarrets opbakning til samme.

Konsolideret teori for civile-militære relationer i rammen af den aktivistiske udenrigspolitik

På baggrund af ovenstående diskussion kan *velfungerende* civile-militære relationer i kontekst af den danske aktivistiske udenrigspolitik defineres ved:

- 1) Civil kontrol
- 2) At det danske militærbidrag kan løse sin givne mission
- 3) At regeringen udarbejder et dansk bud på en overordnet koalitionsstrategi med tilhørende militærstrategi for den givne konflikt, med henblik på at kunne *bidrage* til koalitionsstrategi samt *afdække*, hvorvidt denne tjener de politisk definerede danske interesser

Civil kontrol skal ikke forstås binært, dvs. kup eller lydighed. Civil kontrol kræver, at det reelt er de civile, der træffer de afgørende beslutninger; at militæret ikke tilbageholder vigtige oplysninger for strategiprocesen; og at militæret i sin rådgivning ikke kunstigt op-puster omkostninger og risici ved bestemte løsninger (som militæret fx ønsker at undgå) (Feaver, 2003).

Hvordan opnås så velfungerende civile-militære relationer? Definitionen ovenfor peger i retning af Eliot Cohens teori *Den Ulige Dialog* (2002), da flere af de konkurrerende skoler (Janowitz, [1960], 1971, Feaver, 2003) ikke har det søgte fokus. Den Ulige Dialog er samtidig i sit udgangspunkt et opgør med Huntingtons ([1957], 1985) klassiske teori om to skarpt adskilte sfærer: en civil og en militær. Formålet med Den Ulige Dialog er, at den politiske leder – statsmanden – kan praktisere en succesfuld sammenhængende overordnet (grand) strategi. For at sikre en sådan skal militærstrategien være integreret med de øvrige magtinstrumenter, hvilket kræver, at den udarbejdes i tæt dialog med disse frem for som isoleret silotænkning (Barfoed, 2015). Cohen tager udgangspunkt i, at selv den mindste militære detalje i princippet kan have store politiske implikationer, hvilket de ledende officerer ikke har bemyndigelse (eller tilstrækkelig kompetence) til at vurdere – kun den politiske ledelse må (og kan) afgøre, om de inden- og udenrigspolitiske risici og risici for samfundet ved en given militær handling er acceptable. Omvendt har politikerne sjældent den fornødne militære kompetence til selv at udarbejde militærstrategien. Derfor mener Cohen, at det kræver tæt interaktion og *dialog* mellem den politiske og den militære ledelse, en dialog, Cohen kalder *ulige*, fordi udgangspunktet er, at den politiske leder ubestridt har det afgørende ord – der er således tale om et ulige indbyrdes magtforhold.

Endvidere fremhæver Cohen, at generalerne ofte er indbyrdes uenige om strategien. For

at få en solid diskussion om, hvordan de militære midler bedst kan bidrage til den overordnede strategi og de politiske mål, må den politiske ledelse derfor forhindre denne militære uenighed i at blive afgjort før den militære rådgivning når det politiske bord. Den Ulige Dialog foreskriver derfor, at den politiske leder skal sondere, udspørge, blande sig og *personligt* engagere sig i både den overordnede strategi og i militærstrategien – der eksisterer ikke en særlig militær sfære som hævdede af Huntington. Samtidig skal den politiske leder tilskynde uenighed og diskussion fra sine civile og militære underordnede og således indgå i en dialog om strategien, ikke kun i begyndelsen og i slutningen af krigen, men under hele krigen. Hvis generalerne blot klapper hælene sammen og holder deres uenigheder eller bekymringer for sig selv, vil det være katastrofalt. Den Ulige Dialog skal således fremme, at de ledende officerer tilbyder oprigtig, upolitisk og uvildig rådgivning til den civile ledelse. Hvor meget statsmanden skal blande sig i de militære detaljer, er et spørgsmål om god dømmekraft, ikke princip. En afgørende del af det civile lederskab er at vide, hvem der skal vælges, hvem der skal ansøres, hvem der skal begrænses, og hvem der skal erstattes i den militære ledelse af forsvaret.

Sammenfattende kan Den Ulige Dialog beskrives som fokus på *individet* i form af personligt *lederskab* og på skabelsen af *personlige relationer* mellem den politiske leder og forsvarstoppen. Dette skal skabe den gensidige tillid og respekt, der gør delegering mulig uden skabelse af et overvågnings- og strafregime (Barfoed, 2015).

Golfkrigen 1990-91: Den danske beslutningsproces om deltagelse

Den 2. august 1990 invaderede Irak sin nabo Kuwait, og i løbet af to dage havde de irakiske styrker besejret det kuwaitiske militær. Herved kontrollerede Irak nu 20 pct. af verdens kendte oliereserver. Irak opmarcherede

efterfølgende sine styrker på grænsen mod Saudi Arabien; hvis Irak også invaderede Saudi Arabien, ville Irak kontrollere 40 pct. USA reagerede ved at samle FN's sikkerhedsråd, som i en resolution (UNSCR 660) fordømte invasionen og krævede irakisk tilbagetrækning fra Kuwait. Resolutionen havde sovjetisk støtte og var dermed endnu en markant manifestation på afslutningen af den Kolde Krig. I de kommende uger og måneder lykkedes det USA at samle en international koalition mod Irak. Konkrete diplomatiske resultater var UNSCR 661, 665 og 670, som indførte henholdsvis økonomiske sanktioner mod Irak, en flådeblokade og en luftblokade. Samtidig sendte USA militære styrker til regionen i stor hast for at afskrække Irak fra at invadere Saudi Arabien og for at håndhæve blokaden af Irak. Denne militæroperation fik navnet Operation Desert Shield.

Som efteråret skred frem, uden at Irak viste tegn på at efterleve FN's krav, lykkedes det USA den 29. november at få vedtaget UNSCR 678, som autoriserede anvendelsen af »alle nødvendige midler« til at håndhæve UNSCR 660 (UN SC, 1990). USA samlede nu en bred militærkoalition, og Desert Shield blev til Desert Storm, da den USA-ledede koalition den 17. januar iværksatte offensive operationer med henblik på at få Saddam Hussein til at efterleve UNSCR 660. Trods en overlegen militær sejr var den militære strategi mangelfuld, hvor dårlig integration mellem marinekorps, luftvåben og hærstyrker betød, at store dele af de irakiske elitestyrker undslap koalitionens omslutning (Gordon, 1995, Barfoed, 2015). Endvidere havde koalitionens ikke forberedt en sammenhængende overordnet strategi for, hvordan freden på længere sigt kunne sikres i regionen. Denne forsømmelse lagde grunden til regional ustabilitet samt kontinuerlige amerikanske militæroperationer i luftrummet over Irak i det efterfølgende årti, kulminerende med 9/11 og den efterfølgende amerikanske invasion af Irak i 2003 (Barfoed, Kean et al., 2004).

I Danmark havde udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen (V) året forinden varslet ønsket om en ny »aktiv internationalisme« i udenrigspolitikken (Petersen, 2012: 121). USA's bestræbelser på at samle en bred international koalition mod Irak blev derfor positivt modtaget på Asiatisk Plads og Ellemann-Jensen udtalte den 8. august, at Danmark burde være rede til at deltage i en flådeblokade, hvis FN sanktionerede en sådan. Socialdemokratiets forsvarsordfører Hans Hækkerup udtalte i et avisinterview den 9. august, at »hvis FN beder os bistå ved en aktion, så er vi principielt positivt stemt« (Dithmer and Dall, 1990). Ellemann-Jensen tog samtidig (præcist hvornår er uklart) hemmelig kontakt til forsvarsstabschef viceadmiral Hans Garde og departementschef i Forsvarsministeriet Michael Christiansen – udenom forsvarsminister Knud Enggaard (V) og hans øvrige embedsmænd i departementet – for at høre om mulighederne for, at søværnet kunne stille med et orlogsfartøj. Ellemann-Jensen betegner selv denne manøvre som begrundet i frygt for, at Enggaard ikke var mand for at bære noget så politisk dristigt igennem, samt at embedsmænd i Forsvarsministeriet arvet fra Anker Jørgensens (S) regering ville svare nej, hvis de blev spurgt, om det kunne lade sig gøre (Petersen, 2012: 125). Garde, der var tidligere chef for søværnet, brændte efter at få den danske flåde engageret og mente godt, at søværnet kunne sende en korvet til Den Persiske Bugt (Ellemann-Jensen, 1996: 245). Det er uklart, præcist hvornår forsvarschef general Jørgen Lyng blev inddraget, og det er også uklart, hvornår Enggaard blev orienteret. Det skal fremhæves, at Ellemann-Jensen beretter selv, at Enggaard var meget måbende over for Ellemann-Jensens manøvre, da han endelig fattede mistanke, men at han efterfølgende blev meget entusiastisk og var med til at sikre, at detaljerne kom på plads (Petersen, 2012: 125). Det var først og fremmest embedsmændene i Forsvarsministeriets 1. kontor, med kontorchef kommandørkap-

tajn Jørn Olesen (senere chef for FE) i spidsen og orlogskaptajn Tim Sloth Jørgensen (den senere forsvarschef) som den primære sagsbehandler, der på Enggaards vegne koordinerede det praktiske med forsvaret.

Regeringen og dens embedsmænd fulgte FN-forhandlingerne om en flådeblokade tæt, og da UNSCR 665 blev vedtaget den 25. august, gik Ellemann-Jensen straks ud og udtalte, at Danmark nu burde tage konsekvensen og sende et krigsskib til Golfen (Petersen, 2004: 452). Udenrigsministeren havde dog hverken taget resten af regeringen i ed eller konsulteret med Udenrigspolitisk Nævn (UPN) inden sin udtalelse, hvilket fik Det Radikale Venstre (der var regeringsparti) til at betegne hans opførsel som et kup mod regeringen (Petersen, 2012: 124) samt ledende socialdemokrater til at betegne den som »Rambo-agtig« (Petersen, 2004: 452-453). Den 27. august blev der så afholdt møde i UPN, og her pressede regeringen på for at få socialdemokratisk støtte. Flere socialdemokrater så hellere, at Danmark stillede med et hospitalsskib. Hækkerup (S) spillede her sandsynligvis en central rolle for at få overbevist Sven Auken (S-formand) og Ritt Bjerregaard (fremtrædende medlem af venstrefløjen i socialdemokratiet) om Socialdemokratisk støtte til udsendelse af et krigsskib (Heurlin, 2004: 89-90). FN-mandatet blev afgørende for både Socialdemokratiet og Det Radikale Venstres støtte, da Enggaard på regeringens vegne den 31. august fremlagde forslag til folketingsbeslutning om udsendelse af et orlogsfartøj og eventuelt et forsyningskib. Kun Socialistisk Folkeparti og Fremskridtspartiet stemte imod; førstnævnte pga. at FN ikke direkte havde anmodet Danmark om at bidrage og pga. at flådeblokade-styrken ikke var direkte ledet af FN, sidstnævnte fordi de var imod de begrænsninger i mandatet, som Socialdemokratiet fik indført. Disse omfattede, at orlogsfartøjet ikke måtte deltage i offensive operationer og skulle forblive under national kommando (frem for at indgå i den amerikansk-ledede koalitions

kommandostruktur) (Dithmer, 1990; Forsvarsudvalget, 1990).

Trods den tilsyneladende brede politiske opbakning til udsendelsen af orlogsfartøjet – korvetten Olfert Fischer – var der altså større politisk uenighed om korvettens mandat, og som det skulle vise sig, også om Danmark skulle bidrage yderligere til krigen. Forsvaret holdt sig generelt ude af denne diskussion. Mens de ledende søofficerer var meget entusiastiske omkring udsendelsen af en korvet, fortæller forsvarschef Lyng (fra hæren) ved et interview 16 år senere, at for ham at se var udsendelsen mest af alt symbolsk (Petersen, 2012: 126-7). Der er dog ikke noget, der peger på, at Lyng arbejdede aktivt for en mere substantiel dansk deltagelse i Golfkrigen (Lyng, 1991). Det kom aldrig for alvor på tale at udsende kampfly fra flyvevåbnet, hverken til støtte for den luftblokade, der blev indført med UNSCR 670 den 25. september, eller som bidrag til Desert Storm – den offensive operation autoriseret af FN med UNSCR 678. På tilsvarende vis kom et landmilitært bidrag til Desert Storm heller ikke på tale. Efter starten på Desert Storm den 17. januar 1991 gav Ellemann-Jensen, Schlüter og andre borgerlige politikere ellers udtryk for, at Danmark burde yde mere end blot at anråbe handelsskibe (Nielsen, 1991; Svensson, 1991; Juul-Madsen, 1991). Auken (S) skød dog ideen om aktiv deltagelse i Desert Storm fuldstændig ned i et interview i TV-avisen den 22. januar. Her udtalte han, at den udsendte danske korvet Olfert Fischer ville sejle i vejen for de andre krigsskibe, hvis den deltog i krigen, at danske fly kun egnede sig til at skyde andre jagerfly ned, og at danske soldater ville ende som kanonføde i ørkenen. Aukens udtalelser vakte stor harme i forsvaret og statsminister Poul Schlüter tog kraftigt afstand fra dem. Auken trak dagen efter lidt i land og præciserede, at han havde fuld tillid til det danske forsvar, og at hans udtalelser skulle ses som en konstatering af, at det danske forsvar var trænet og udrustet til op-

gaver i Danmark (Juul-Madsen, 1991). Det afholdt dog ikke borgerlige politikere fra at tage sagen om yderligere dansk deltagelse op igen et par uger senere, anført af formanden for Udenrigspolitisk Nævn, Arne Melchior (Mikkelsen, 1991). Bortset fra protesterne omkring Aukens udtalelser forholdt forsvaret sig generelt tavst og blandede sig ikke i den offentlige debat om dansk deltagelse i Desert Storm.

Heller ikke i Forsvarsministeriets 1. Kontor blev der arbejdet på optioner for dansk deltagelse i Desert Storm. Fremskridtspartiet ytrede i februar støtte til udsendelse af en dansk F-16 eskadrille til NATO-landet Tyrkiet, hvis landet blev angrebet af Irak, hvilket tyrkerne frygtede. En F-16 option indgik dog ikke i de militæroptioner, forsvaret allerede i august havde præsenteret som mulige (1.Kontor, 1990), og Forsvarsministeriets arkiver tyder ikke på, at optionen kom på bordet i relation til den tyrkiske bekymring. En af de mulige militæroptioner fremlagt af forsvaret i august var deployering af en HAWK luftforsvareskadrille til Mellemøsten, og med en tyrkisk anmodning primo 1991 til sine NATO-partnere om forstærkninger til det tyrkiske luftforsvar, var deployering af en HAWK-eskadrille derfor militært relevant. Denne option blev dog ikke til noget, sandsynligvis pga. at deployeringen af en eskadrilles ca. 400 mand og 98 tunge køretøjer ville tage en måned med skib (1. Kontor, 1990), og samtidig fik koalitionen hurtigt vundet slaget i luften. Ultimo januar var det irakiske flyvevåben så godt som slået, og behovet for en HAWK-eskadrille var derfor væk. Arkivgennemgang i Forsvarsministeriet giver ikke svar på, hvorfor F-16 kampfly ikke internt blev fremlagt som en mulig militæroption, men det skyldtes formentlig en kombination af det indenrigspolitiske klima (symboliseret ved Aukens udtalelser) og logistiske udfordringer; de danske F-16 fly fik først midt i 90'erne en logistisk støttestruktur, som gjorde dem operativt deployerbare.

Som svar på den tyrkiske anmodning endte Danmark i stedet med at låne Tyrkiet luft-til-luft-missiler og selvbeskyttelsesudstyr (chaff) til F-16 samt ABC-beskyttelsesudstyr (4. Kontor, 1992).

I stedet for kampfly og andre våbensystemer ønskede Socialdemokratiet at støtte med humanitær hjælp til krigens ofre. Derfor kunne der samles støtte fra alle partier i Folketinget til udsendelse af et militært læge- og sanitetshold på 30-40 mand til støtte for britiske felthospitaler i Golfen samt dansk bemanning af et amerikansk felthospital på Holstebro Kaserne, begge i forventning om tusinder af sårede koalitionsoldater, når landoffensiven senere skulle gennemføres (Enggaard, 1991). Hospitalet i Holstebro blev dog aldrig taget i brug, da koalitionsens offensiv var irakerne så overlegen, at de dystre prognoser slet ikke blev opfyldt. En måned efter afslutningen på Desert Storm anmodede FN medlemslandene om bidrag til en fredsbevarende FN-styrke på grænsen mellem Irak og Kuwait. Forsvarsministeriet og forsvaret havde da allerede lavet det forberedende arbejde, og regeringen besluttede derfor at imødekomme FNs anmodning om et dansk kompagni, 7 observatører og nogle støttfunktioner, i alt 147 soldater. Der var generel politisk opbakning i Folketinget til regeringens beslutning (Boesgaard, 1991). Herved blev også enheder fra hæren udsendt ifm. Golfkrigen og dens eftervirkninger (ud over bidrag til læge- og sanitetsholdet). Kun flyvevåbnet manglede at bidrage med noget substantielt (ud over de udlånte missiler).

Kontakten mellem forsvarschef Lyng og forsvarsminister Enggaard var præget af en klar arbejdsdeling: Enggaard tog sig af det politiske, mens Lyng holdt sig til det militære. Dette afspejlede Lyngs syn på velfungerende civile-militære relationer. Lyng foretrak, at man kunne se hinanden i øjnene, når der skulle løses problemer og træffes beslutninger; derfor afholdt han sig fra telefonisk kon-

takt. Problemstillinger blev løst ved såkaldte O/E-møder – Operative og Efterretningsmøder – hvor ministeren og/eller hans departementschef mødtes med forsvarschefen og/eller chefen for Forsvarets Efterretnings-tjeneste, i Forsvarskommandoen i Vedbæk. Lyng beretter, at denne form for kontakt blev stærkere i hans tid som forsvarschef (1989-1996), men der var dog hverken tale om daglige eller ugentlige møder (Petersen, 2012: 110).

De danske civile-militære relationer under Golfkrigen 1990-91

Overordnet må de civile-militære relationer under Golfkrigen betegnes som kun delvist velfungerende. De anvendte kilder peger entydigt på, at der var en høj grad af civil kontrol, og at den udsendte enhed kunne løse den stillede mission meget tilfredsstillende. Derimod er det tvivlsomt, hvorvidt den danske strategiproces – herunder militærets strategiske rådgivning – i tilstrækkelig grad understøttede de danske interesser. Det står samtidig klart, at de civile-militære relationer ifm. beslutningsprocessen om dansk deltagelse i Golfkrigen ikke kan betegnes som »Den Ulige Dialog«, men snarere Huntingtons klassiske teori med to skarpt adskilte sfærer – trods Ellemann-Jensens utraditionelle henvendelse til forsvarsstaben. Militæret blandede sig således generelt ikke i den politiske debat, og efter at regeringen havde udstukket opgaven (desuagtet at denne var begrænset), blandede den sig ikke i den militære opgaveløsning. Lyngs eget syn på de civile-militære relationer understreger dette billede. Kun Aukens kluntede kritik af forswarets evner og forswarets efterfølgende genmæle udfordrer for alvor denne beskrivelse. Der er heller ikke noget, der tyder på etableringen af en Ulige Dialog mellem Enggaard og Lyng. Der var snarere tale om, at forswarets topchefer i den konkrete situation delte regeringens strategiske præferencer, og at de politiske ledere ikke blandede sig i de militære detaljer, fordi de overordnet set var trygge ved de militære

topchefers loyalitet pga. et succesfyldt Forsvarskommissionsforløb i 1988 (FK88). I den sammenhæng skal man ikke undervurdere departementschef Christiansens betydning. Gennem FK88 opnåede han regeringens, socialdemokraternes og forsvarstoppens tillid, samtidig med at han selv fik afkræftet sin fordom om, at forsvaret var en stat i staten (Heurlin, 2004). Der var dog ikke tale om en decideret Ulige Dialog mellem Lyng og Christiansen (på ministerens vegne), dertil var kontakten og dialogen slet ikke tæt nok på dette tidspunkt, hvor begge var relativt nye i jobbet (Petersen, 2012).

Grundet fraværet af Den Ulige Dialog har Enggaard næppe været klar over eventuelle interne stridigheder i forsvaret omkring deltagelse i Golfkrigen – f.eks. hvordan det lykkedes at holde chefen for flyvevåbnet general Fogh fra at ytre sig offentligt om eksempelvis F-16 deltagelse i krigen. Selvom der i 80'erne havde været eksempler på åbenmandede ledende officerer, så var der mere tale om politisk ubekvemme ytringer end reel udfordring af den civile kontrol, og det blev heller ikke noget, der fik konsekvenser for de pågældende officerer (Petersen, 2012). Der var således ikke etableret en norm for afstraffelse af åbenmandede ledende officerer, hvilket derfor ikke kan forklare, hvorfor general Fogh ikke ytrede sig offentligt. Der kan i stedet peges på tre andre mulige forklaringer. Den første er, at forsvarschefen (Lyng) og forsvarsstabschefen (Garde) var så respekterede i forsvaret, at de via deres aktive lederskab sørgede for, at værnenes særinteresser ikke spandt ud af kontrol, og at der dermed ikke opstod et behov for politisk indgriben. Dette afspejler Lyngs eget syn på sin funktion i de civile-militære relationer: at holde orden i eget hus. Den anden mulige forklaring er, at de logistiske udfordringer med at operere væk fra danske baser afholdt flyvevåbnets top fra at presse på politisk. Den tredje mulige forklaring er, at flyvevåbnets ledende officerer mentalt stadig befandt

sig i den Kolde Krig – flyvevåbnet opretholdt i 1990 stadig luftforsvarsberedskab 24/7 med kampfly klar til at lette på få minutter. Implikationerne ved de politiske omvæltninger i østblokken var således stadig uklare, hvilket formentlig har påvirket behovet for at byde sig til.

Der blev ikke udarbejdet en overordnet dansk strategi som led i beslutningsprocessen for udsendelsen af Olfert Fischer, og forsvaret gav af samme årsag heller ikke strategisk rådgivning i forhold til den samlede konfliktløsning. Koalitionens mangelfulde forberedelse af den efterfølgende fred og svaghederne i militærstrategien illustrerer dog, at deltagelse i en koalition ikke er en garanti for, at andre nok udarbejder en sammenhængende strategi. Danmark deltog kun i flådeblokaden og afgav i øvrigt ikke kommando over korvetten, hvorfor man ikke havde indflydelse på militærstrategien og kun begrænset politisk vægt til at påvirke den overordnede strategi. Man kan derfor hævde, at en selvstændig dansk overordnet strategisk og militærstrategisk analyse i den givne forsvars- og sikkerhedspolitiske kontekst alligevel ikke ville have kunnet fremme danske interesser yderligere; dette havde nok krævet aktiv dansk deltagelse i den militære koalition med tilhørende tilstedeværelse i hovedkvarteret i Saudi Arabien samt et tilstrækkelig stort militært bidrag til at kunne tale med en vis vægt. Med fortsættelsen af 80'ernes fodnoteperiode i form af store restriktioner på Olfert Fischers deltagelse i Golfkrigen havde Danmark med andre ord næppe haft den fornødne diplomatiske gennemslagskraft til at påvirke strategien, selv om regeringen havde ønsket det. Omvendt kan der også argumenteres for, at en dansk strategisk analyse kunne have været anvendt af regeringen til indenrigspolitisk at argumentere mere slagkraftigt for større dansk deltagelse i selve krigen for derigennem at kunne påvirke koalitionsstrategien, herunder

måske have bidraget til en strategi for den efterfølgende fred.

Velfungerende danske civile-militære relationer i en aktivistisk udenrigspolitik

Golfkrigen blev startskuddet for den danske aktivistiske udenrigspolitik og dermed også den første trykprøve af de danske civile-militære relationer i kontekst af indsættelse af danske styrker til andet end FN-missioner. Artiklens teoretiske diskussion afklarede, at velfungerende civile-militære relationer i denne kontekst kan defineres ved 1) civil kontrol, 2) at det danske militærbidrag kan løse sin givne mission og 3) at regeringen udarbejder et dansk bud på en overordnet koalitionsstrategi med tilhørende militærstrategi for den givne konflikt, med henblik på at kunne *bidrage* til koalitionen strategi samt *afdække* hvorvidt denne tjener de politisk definerede danske interesser. Samtidig pegede diskussionen på en teoretisk model – *Den Ulige Dialog* – som vejen til at opnå dette. Casestudiet af Golfkrigen viste, at der kun blev opnået velfungerende civile-militære relationer på de to første parametre. Forklaringen skal findes i en markant afvigelse fra Den Ulige Dialogs anvisninger. At dette samtidig ikke fik større betydning, forklarer casestudiet ved casens kontekst: en kombination af tillid skabt gennem Forsvarskommissionsarbejdet (FK88), et flyvevåben (og en hær) logistisk og mentalt stadig i Kold Krig og delte strategiske præferencer mellem regeringen og militæret i forhold til dansk deltagelse i Golfkrigen. Da regeringen samtidig ikke bad militæret om rådgivning om koalitionen krigsstrategi (fordi regeringen reelt ikke forsøgte at påvirke denne), blev den manglende Ulige Dialog ikke udslagsgivende for de to øvrige parametre. Danske interesser havde dog været bedre tjent, hvis koalitionen havde haft en bedre sammenhængende overordnet strategi for krigsafslutningen og den efterfølgende fred, og derfor havde det også tjent danske interesser at bidrage til en bedre strategi. Dette fandt ikke sted, og det meget

beskedne danske militærbidrag, der samtidig politisk var pålagt store restriktioner, gjorde det næppe heller muligt, selv hvis regeringen havde forsøgt.

Fremtidig forskning bør undersøge yderligere danske cases, men artiklens konklusion understøttes af et blik på de efterfølgende 25 år, hvor standarden for den danske aktivistiske udenrigspolitik blev *ingen eller begrænsede forsøg* på at bidrage substantielt i strategiprocesen i diverse vestlige militære engagementer; i stedet har skiftende regeringer set sig tilfredse med blot at deltage. Desværre blev Golfkrigen ikke en enlig svale hvad angår dårlig sammenkædning af den militære indsats med en overordnet strategi for at vinde den efterfølgende fred, hvilket bekræfter behovet for dansk involvering i strategien, hvis danske interesser skal optimeres (Ringsmose, 2016, Barfoed, 2015). En sådan involvering vil kræve danske civile-militære relationer karakteriseret ved en Ulige Dialog, som kort fortalt er aktivt politisk lederskab af strategiprocesen og løbende dialog med den militære topledelse, hvor nøgleordene er gensidig tillid og respekt.

Referencer

1. kontor (1990), »Notat om forsvarrets muligheder for at støtte aktioner i Mellemøsten i henholdsvis FN- og NATO-regi – 13. august 1990«, København: Forsvarsministeriet.
 4. kontor (1992), »Notits Vedrørende materiel-støtte til Tyrkiet – 1. april 1992«, København: Forsvarsministeriet.
- Barfoed, Jacob (2008), »Styrk Danmarks sikkerhedspolitik«, *Berlingske*, 24. juli.
- Barfoed, J. (2014), Can NATO Practice Grand Strategy? An Analysis of NATO's Structures and Doctrine in Light of the Libya Conflict. *Krigsvidenskab.dk* [Online]. Available: <https://www.krigsvidenskab.dk/can-nato-practice-grand-strategy> [Accessed 2017-01-31].
- Barfoed, Jacob (2015), *The Challenges of Supreme Command: Soldiers, Statesmen, and Leadership in the Gulf War*, Ph.d., University of Southern Denmark.
- Boesgaard, Nils. Eric (1991), »147 danske soldater klar til Golfen«, *Berlingske Tidende*, 17. april.
- Cohen, Eliot A. (2002), *Supreme Command: Soldiers, Statesmen, and Leadership in Wartime*, New York: Free Press.
- Dithmer, C. (1990), »Stadig uro i fremskridspartiet«, *Berlingske Tidende*, 6. september.
- Dithmer, C. og Ole Dall (1990), »Danmark parat til FN-flådeblokade«, *Berlingske Tidende*, 9. august.
- Elleman-Jensen, Uffe (1996), *Din egen dag er kort*, København, Aschehoug.
- Enggaard, Knud (1991), »Nr LSF 63: Forslag til Lov om humanitær bistand til ofre for den væbnede konflikt i Mellemøsten«, København: Folketinget.
- Feaver, Peter D. (2003), *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-military Relations*, Cambridge: Harvard University Press.
- Forsvardudvalget (1990), »BTB 81: Betænkning over Forslag til folketingsbeslutning om under FN at sende et dansk orlogsfartøj samt eventuelt et forsyningskib til Mellemøsten«, Folketinget.
- Gordon, Michael R. (1995), *The Generals' War: The Inside Story of the Conflict in the Gulf*, Boston: Little, Brown and Company.
- Heurilin, Bertel (2004), *Riget, magten og militæret. Dansk forsvars- og sikkerhedspolitik under forsvarskommissionerne af 1988 og 1997*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Huntington, Samuel P. ([1957], 1985), *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-military Relations*, Cambridge: Harvard University Press.
- Janowitz, Morris ([1960], 1971), *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, New York: The Free Press.
- Juul-Madsen, Anette (1991), »Olfert Fischer« skal ikke i krig«, *Berlingske Tidende*, 14. januar.
- Kean, Thomas H., Hamilton, Lee H. og Philip D. Zelikow (2004), *The 9/11 Commission Report*, Washington, D.C.: United States Congress.
- Larsen, Esben S. (2012), »Usund fornuft: Værnsrivalisering og den demokratiske kontrol med militæret«, *Internasjonal Politikk*, 70(4): 433-53.
- Lyng, J. (1991), Arkivmappe 54-58. Forsvarsakademiet.
- Mikkelsen, J. (1991), »Borgerlige forstærker krav om krigsindsats«, *Berlingske Tidende*, 10. februar.
- Nielsen, T. (1991), »Helge Adam Møller: Danmark burde deltage aktivt i Golfen«, *BT*, 20. januar.
- Petersen, Nikolaj (2004), *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*, København: Gyldendal.

- Petersen, Robert J. (2012), *Den bedste ambassadør: civil-militære relationer og demokratisk kontrol i Danmark 1991-2011*, Ph.d., Roskilde Universitet.
- Petersen, Robert J. (2013), »Den civil-militære systemkrise« tilgået d. 11 2016 november på: <https://www.krigsvidenskab.dk/den-civil-milit%C3%A6re-systemkrise>
- Ringsmose, Jens (2016), »Forsvaret kan gøre en forskel – så små er vi altså heller ikke«, *Berlingske*, 16. november.
- Svensson, T. (1991), »Delte reaktioner på Gallup om Golf-indsatsen«, *Berlingske Tidende*, 20. januar.
- UN SC, U. N. S. C. (1990), Security Council Resolutions 1990, New York: United Nations.

»Let me see your war face«: amerikaniseringen af Danmarks nye krig i film og litteratur

Thomas Ærvold Bjerre, lektor i Amerikanske Studier,
Institut for Kulturvidenskaber, Center for War Studies,
Syddansk Universitet, th.bjerre@sdu.dk

Danmarks nye aktivistiske udenrigspolitiske æra er efterhånden blevet grundigt behandlet i kunsten. Denne artikel undersøger nogle af de første narrative repræsentationer af Danmarks indsats i Afghanistan og Irak: Janus Metz' dokumentarfilm *Armadillo* (2010) samt romanerne *Tango 4* (2008) af Niels Ole Qvist og *Jeg er en hær* (2010) af Lars Husum. Jeg argumenterer, at manglen på en reel dansk krigsfilmstradition betyder, at Metz trækker på genkendelige temaer og en visuel æstetik fra amerikanske krigsfilm. Denne tendens gør sig også gældende i de to romaner. Her beskriver forfatterne nogle af de danske soldater som gennemsyret af de romantiske machotraditioner fra amerikanske krigsfilm. De tidlige danske repræsentationer af Danmarks indsats i Afghanistan og Irak bærer således præg af en transatlantisk diskurs, der siger lige så meget om instruktører og forfattere som om virkeligheden for de udsendte danske soldater.

Ny dansk krig, gamle amerikanske ekkoer

Denne artikel repræsenterer, sammen med Kathrin Maurers artikel, Center for War Studies' kulturelle gren. Repræsentationer af krig i kulturen har måske ikke en umiddelbar politisk betydning i forhold til beslutningstagerne, som Sten Rynning og Peter Viggo Jakobsen kalder dem i hhv. introduktionen og den afsluttende artikel til dette særnummer. Repræsentationer har som oftest heller ikke den store indflydelse på bredere politiske relationer eller de retlige rum, der relaterer til krig. Men kulturelle narrative spiller alligevel

en væsentlig om end mindre målbar rolle: de er med til at øge vores allesammens forståelse for, hvordan krig forstås eller forsøges forstået. De kan være med til at skabe ny viden for uindviede om livet som soldat, og de kan i lige så høj grad fortælle os noget om, *hvordan* danske soldater i det nye årtusinde bliver konstitueret, og dermed hvordan disse kulturelle tekster er med til at definere og måske rykke på forestillinger om nationalitet og national identitet. Det er disse forestillinger, der i sidste ende kan vise sig at have en vis gennemslagskraft, både hvad angår beslutningseliten og de politiske relationer. Præmissen i artiklen er således, at film og populærkultur generelt er i stand til at yde indflydelse på vores forståelse af virkelige begivenheder (McSweeney, 2014: 25). På samme måde har Ann B. Dobie argumenteret følgende om litteratur: »Even when nothing explicitly labeled as political is being addressed, politics is still present in every assumption made about the social order« (Dobie, 2012: xix).

I nyere tid har Danmark ikke nogen stærk tradition som krigsførende nation. Danmark deltog i den første Golfkrig som del af en maritim blokade og støttede endvidere det amerikanske og britiske-ledede bombardement i Irak i 1998, dog uden direkte deltagelse. Samme år deltog danske flystyrker i deres første in-

ternationale aktion, NATO's luftoffensiv mod Serbien, hvor danske F-16 fly både fløj ofensive og defensive aktioner (Friis, 2008: 348-9). Ydermere har danske soldater deltaget i fredsbevarende missioner på Balkan fra 1992-2009 (med den såkaldte Operation Bøllebank i 1994 som afvigelse). Men Danmarks udenrigspolitiske aktivisme nåede nye højder i januar 2002, hvor de første danske specialoperationsstyrker ankom til Afghanistan i al hemmelighed. Samme måned vedtog Folketinget, at danske militærstyrker skulle stilles til rådighed for en international »security force« i Afghanistan. NATO overtog ledelsen af ISAF i august 2003. Af alle NATO-lande har Danmark været det land, der pr. indbygger har bidraget med flest soldater til ISAF, og med 43 døde danske soldater er Danmark også det land i alliancen, der pr. indbygger har haft flest ofre (Jakobsen og Ringsmose, 2015: 140).

Da den såkaldte »coalition of the willing« angreb og invaderede Irak den 20. marts 2003, var det med støtte fra den danske regering efter en snæver 61-50-afgørelse i Folketinget. Den afgørelse er stadig kontroversiel i dag på grund af beskyldninger om falsk grundlag, og den nylige nedlæggelse af Irak-kommissionen har givet ny næring til debatten. Under alle omstændigheder blev en dansk bataljon i marts 2003 deployeret til det sydlige Irak, hvor den kom under britisk kommando. Danmark var til stede i Irak indtil august 2007, hvor de sidste tropper blev trukket hjem. I mellemtiden var 8 danske soldater blevet dræbt.

Inden vi gik ind i Afghanistan og Irak, havde Danmark ikke deltaget aktivt i langvarige krigshandlinger siden Slaget ved Dybbøl i 1864. Dette forklarer selvfølgelig manglen på en reel dansk krigsfilmstradition. Med få undtagelser (*De røde enge*, 1945 og *Soldaten og Jenny*, 1947), så har de populære *Soldaterkammerater*-film fra 1950'erne og 60'erne været med til at forme vores opfattelse af

danske soldater. Disse farceprægede folkekomedier kulminerede alle med en stor militærøvelse, der igen understregede det faktum, at Danmark ikke var i krig. Når det kommer til krig på film, kender danskerne det mest fra Hollywoods mange bearbejdnings, der groft set kan koges ned til karikerede helteskikkelser eller traumatiserede veteraner. Indtil for ganske nylig er Hollywoods billede af amerikanske soldater dog ikke blevet forsøgt overført til danske soldater. Men den amerikanske repræsentation af krig kom alligevel til at spille en rolle i de første filmiske og litterære danske favntag med Danmarks nye krige.

De første reaktioner fra film og litteratur

En af de måder hvorpå krig bliver tildelt mening er igennem kulturelle repræsentationer. Det er derfor oplagt at undersøge, hvordan Danmarks nye, aggressive udenrigspolitiske kurs blevet bearbejdet i dansk populærkultur. Det har Klaus Rothstein allerede undersøgt i detaljer i den glimrende bog *Soldatens år – Afghanistan-krigen i dansk litteratur og kultur*. Som titlen antyder, beskæftiger Rothstein sig med en bred vifte af kultur, bl.a. romaner, lyrik, musik, billedkunst, opera, drama og ballet. I nedenstående vil jeg snævre fokus på de to første romaner samt den første dokumentarfilm, der hver især behandler Danmarks nye aktivistiske udenrigspolitiske rolle. Mit argument er, at på grund af manglen på en dansk krigsfilmstradition læner både filmiske og litterære repræsentationer af den danske krig mod terror sig op ad amerikanske krigsfilm. Jeg vil vise eksempler på denne tendens i Janus Metz' dokumentarfilm *Armadillo* (2010) og romanerne *Tango 4* (2008) af Niels Ole Qvist og *Jeg er en hær* (2010) af Lars Husum. Jeg vil trække på filmteori i min analyse af *Armadillo* samt maskulinitetsteori for at påpege, hvordan især de to forfattere beskriver danske soldater, der længes efter en amerikansk patriarkalsk militær tradition, der står i skarp kontrast til de bløde danske værdier. Der er sidenhen kommet andre danske romaner og noget, der ligner en spirende

dansk krigsfilmstradition¹, men mit fokus her er på de allerførste, hvor indflydelsen fra den amerikanske krigsfilmstradition gør sig særligt gældende. Fordi en central del af den amerikanske krigsfilmstradition kan betegnes, med McSweeneys ord, som »a cinema of disrememberment and mythologization« (2014: 27), er det særligt interessant at undersøge, i hvilken grad de danske tekster spiller med på eller op imod de indbyggede ideologiske præmisser i amerikanske krigsfilm.

Ved at trække på temaer og en visuel æstetik fra amerikanske krigsfilm gjorde *Armadillo* på dramatisk vis op med generationers billede af danske jensner som skolebyggere og brøndgravere. I *Tango 4* præsenterer Qvist en generation af danske soldater, der ikke har nogen klar forestilling om, hvilken slags krig de kæmper. Amerikanske krigsfilm er deres fælles referenceramme. De citerer filmene i ét væk, og Qvist gør det klart, at de unge danske soldater længes efter den bestemte type manddom, som findes i de amerikanske film. Samtidig bruges filmene også som en slags lynafleder. Soldaterne åbner sig ikke følelsesmæssigt for hinanden for at tale om det at dræbe. I stedet bruges filmreferencerne som en indirekte måde at bearbejde krigen på. *Jeg er en hær* laver en mere indirekte kobling mellem hovedpersonens fremstilling af maskulinitet og forestillingen om et usårligt USA. Således blev nogle af de første kulturelle repræsentationer af Danmarks nye krig altså udkæmpet i skyggen af amerikanske krigsfilm.

***Armadillo* og den amerikanske krigsfilm**

Som genre rækker den amerikanske krigsfilm helt tilbage til filmmediets begyndelse, og genren har været enormt indflydelsesrig i forhold til at afspejle, men også forme bestemte forestillinger om USA som nation og amerikanernes rolle i deres egen historie. En indgroet del af genren er både en bestemt visuel æstetik og en bestemt type maskulin helt. Begge elementer har haft stor indflydelse, og

begge går igen i de danske filmiske og litterære tekster. På den måde kan man tale om en slags amerikanisering, der med Mel van Elterens ord »refers to the real or purported influence on one or more forms of Americanism on some social entity, material object or cultural practice«. Helt konkret definerer van Elteren amerikanisme som »a characteristic feature of the United States [that] refers to principles and practices inherent to American society and culture« (van Elteren, 2006: 345).

Et af de vigtigste og mest debatskabende kulturelle indspark til Danmarks rolle i krigen mod terror er Janus Metz' dokumentarfilm *Armadillo*, der følger en gruppe danske soldater på Armadillo-basen i den afghanske Helmand-proovins. *Armadillo* havde premiere på Cannes Filmfestivalen i 2010 og vandt den prestigefyldte kritikerpris, Grand Prix Award. Mere end 120.000 danskere indløste billet til filmen i biograferne og gjorde dermed *Armadillo* til den næstmest sete danske dokumentarfilm i biograferne. Og da den blev vist på TV2 i januar 2011, så ca. 1 million med. TV2 havde ryddet hele aftenfladen, hvor der ud over filmen også var debat med politikere, soldater og meningsdannere. Da filmen udkom på dvd og Blu-ray, blev der på lidt over to uger solgt over 30.000 eksemplarer (Budtz-Jørgensen n.p.).

Kort før den danske biografpremiere i juni 2010 havde essayist og forfatter Carsten Jensen skrevet en artikel, hvor han kaldte filmen for »et jordskælv i nationens selvforståelse« (2010: n.p.). Ifølge Jensen satte *Armadillo* al tidligere dansk krigsreportage i relief. Han ser *Armadillo* som det første succesrige forsøg på at gå imod regeringens måde at sælge krigen på. En af måderne dette gøres på, er, ifølge Jensen, via det nære portræt af de danske soldater. Det danske Forsvarsministerium gav instruktør Janus Metz og fotograf Lars Skree ubegrænset adgang, og Jensen skriver, at »soldaterne vænnede sig så meget til kameraets tilstedeværelse, at de til sidst glemte

det. Det er ikke Janus Metz' nøgne og nøgterne film om en krig, dens deltagere og menneskelige konsekvenser, der er ucensureret. Det er soldaterne selv« (2010: n.p.). Dette må dog siges at være et problematisk udsagn. Jensens indirekte påstand, at *Armadillo* serverer sandheden om krigen i Afghanistan, føjer sig til en generel tendens blandt anmeldelserne af filmen. F.eks. *Ekstra Bladets* Rud Kofoed, der kaldte filmen for »de stærkeste og mest realistiske 100 minutter om Danmarks krig i Afghanistan, der endnu er set ... De er så tæt på, at det lammer og kan ændre opfattelsen af krigen« (Kofoed, 2010: 12).

Selvom jeg langt hen ad vejen er enig, vil jeg dog gerne tilføje lidt til deres betragtninger. Som dokumentarfilm var *Armadillo* del af et brud med den traditionelle dokumentarform. Det er ikke en klassisk ordrevet dokumentar. Der er ingen voice-overs, ingen personer, der bliver interviewet direkte til kameraet, og flere scener er decideret ordløse. På mange måder er kameraet en flue på væggen. Metz og Skree filmede i 6 måneder, og den samlede film varer 100 minutter. Der er selsagt blevet skåret, formet, redigeret og også konstrueret. Nogle af personerne får lov at fylde mere end andre – i dette tilfælde den stille Mads, den brovtende Daniel og deres stoiske leder Rasmus. Disse personer skaber en god kontrast og dynamik, som man kan bygge en fortælling op omkring. Ydermere gør Metz brug af filmiske virkemidler, der ofte forbindes med fiktionsfilm. Nogle kritikere mener, at dette svækker dokumentarfilms autentiske præg, men dokumentarfilm er, og har til alle tider været, opstillede og de fremviser en konstrueret virkelighed – se bare Leni Riefenstahls *Viljens triumf* (1935) eller Frank Capras *Why We Fight*-serie (1942-1945).

Minna Skau har påpeget, at hvor den beslægtede amerikanske dokumentarfilm *Restrepo* (2010) er lavet af journalister, »der i højere grad bare har ladet deres lille kamera rulle og så har besluttet sig for selve historien i

redigeringsrummet«, så er *Armadillo* »lavet af filmfolk med stort kamera og en skitse til manuskriptet på forhånd« (2010: 1). I sin konstruktion støtter *Armadillo* sig til flere elementer fra den amerikanske krigsfilm. Allerede i åbningssekvensen er Hollywoods indflydelse tydelig. Lars Skrees smukke slow-motionbilleder af helikoptere er en direkte reference til Francis Ford Coppolas *Dommedag nu* (1979). Og de korte glimt af soldater, der går igennem et tåget jungleliggende terræn, bringer minder om utallige Vietnam-krigsfilm, selvom der reelt ikke er tale om en jungle. Senere i filmen, da de danske soldater går igennem en mark, siger en af dem, på engelsk: »Welcome to 'Nam.«

I åbningssekvensen tilføjer Uno Helmersons melankolske musik et yderligere lag på virkeligheden bag billederne. Filmmusik er som udgangspunkt følelsesmæssigt manipulerende, så allerede i de første minutter af filmen er det svært at tale om realisme og autenticitet, eftersom vi åbenlyst bliver manipuleret i en vis grad. På samme måde bygges der på til en klimatisk kampscene med en spændingsmættet musik, der er som taget ud af en thriller.

Selvom *Armadillo* er en dokumentar, finder der altså dialog sted med den amerikanske krigsfilmgenre. Robert Eberwein har argumenteret, at »the history of war is to a great extent the history of its representation«, hvilket betyder, at hver ny krig »enters into two distinct but related regimes, the history of war films and the history of war«. For de fleste mennesker er krigsfilm »the only way to experience war, short of newsreels documentaries ...« (Eberwein, 2010: 53). Der er altså tale om en skred mellem virkeligheden og repræsentationen af den. Eberwein skelner mellem historisk hukommelse og genrehukommelse: »These two memory banks not only support one another; the one has the effect of validating the sense of reality of the other. War films seem real, in part because they actually use material taken from battle-

fields, but also because the reality of the actualities bleeds into the reenactments. The authenticity of the one generates an ontological authority for the other« (Eberwein, 2010: 54-5).

Problemet med *Armadillo* som en slags sandhedsvidne er altså, at billederne i filmen ikke nødvendigvis peger tilbage til Afghanistan (selvom de jo netop er filmet der), men at de takket være klipning og redigering peger tilbage på en lang række lignende billeder fra andre krigsfilm. Man kan altså, med henvisning til Jean Baudrillard tale om et hyperrealistisk loop (Baudrillard, 1995). Et godt eksempel er scenen, hvor de to danske soldater spiller et first-person shooter spil.² Da en af avatarerne kaster en granat, er den eksplosion, der følger, ægte, og vi hives pludselig ind i en virkelig scene, der ender med gruppeførerens Rasmus, der er blevet såret i et IED-angreb. Dette kan ses som en smart visuel kommentar på den flydende grænse, der adskiller fiktion og virkelighed, og som tyder på, at Metz til en vis grad er opmærksom på paradokset. Ser man på markedsførelsen af *Armadillo*, blev der også gjort krav på filmens autenticitet, samtidig med at der hentydes til dikotomien mellem historisk virkelighed og genrehukommelse, som Eberwein diskuterer. På den danske plakat er filmens slogan således »For dig er det film. For dem er det virkelighed«.

De første romaner: De fiktive soldaters romantisering af krig

Hvor *Armadillo* er en dokumentarfilm, der viser os en konstrueret bid af virkeligheden for danske soldater udstationeret i Afghanistan, så har romanforfattere forsøgt at behandle Danmarks rolle i krigen mod terror. De to første romaner, der i fiktiv form behandlede danske soldaters oplevelser i Afghanistan og Irak, var Niels Ole Qvists *Tango 4* (2008), der følger danske soldaters udstationering til Irak, samt Lars Husums *Jeg er en hær* (2010), der følger 7 år i en dansk karrieresoldats liv, både hjemme og i Bosnien og Afghanistan.

I *Tango 4*, skrevet af journalisten Niels Ole Qvist, følger vi den 21-årige David, der er udstationeret i Basra, Irak. Qvist beskriver en generation af danske soldater, der ikke har nogen klar ide om, hvilken type krig de kæmper. Amerikanske krigsfilm er deres fælles referenceramme. David og hans bror Kim følger den amerikanske invasion af Irak, som var det en film – hvilket skaber en kobling til Baudrillards ide om krig:

De sad i sofaen og heppede på amerikanerne, som rullede mod nord i gigantiske kolonner.

Det var fede, dragende tv-billeder.

Der var tale om en very, very smooth operation, som amerikanerne udtrykte det. En krig blød som youghurt.

David og Kim kunne – som resten af den vestlige verden – nyde bombardementet, der efter mørkets frembrud illuminerede Bagdad og som lysende sædceller borede sig ind i den irakiske infrastruktur og sprængte veje, jernbaneskiner, broer, militære anlæg og paladser i smadder (Qvist, 2010: 21).

En lignende scene finder sted i Lars Husums *Jeg er en hær*. Her oplever hovedpersonen et lignende baudrillardsk øjeblik: »Jeg slår over på kanal 24, CNN, og jeg ser de smukkeste billeder. Grønne eksplosioner, en efter en, så smukt, så alarmerende, så foruroligende, så lokkende« (Husum, 2010: 165). Den nydelse, der er til stede i begge scener, afspejler det dilemma, som William Broyles Jr. beskriver i sit essay »Why Men Love War«: krigens fristelse »is the fundamental human passion to witness, to see things, what the Bible calls lust and the Marines in Vietnam called eye fucking« (Broyles, 1984: 56). I Tim O'Briens nyklassiske novelle »How to Tell a True War Story« skriver han ligeledes om at beundre krigens visuelle skue: »For all its horror, you can't help but gape at the awful majesty of combat ... It's astonishing. It fills the eye. It commands you. You hate it, yes, but your eyes do not« (O'Brien, 1991: 87).

Den visuelle lyst, som karakterne oplever, når de ser tv-billeder af krigen, tager de også

med sig i deres militære træning. I *Tango 4* beskrives det, hvordan soldaterne, inden udstationering, så

»opvarmningsfilmene. Rambo, Platoon, Apocalypse Now, Jarhead ... Deer Hunter så de også. Scenen i flodens rottebefængte træfængsel fik dem til at hoppe i stolene. De sigtede på koppearrede, hyænegrinende vietcongs, og i dagene legede de russisk roulette på kasernen i Holstebro ... De så Transformers, hvor ørkendelingen kæmpede mod et metalmonster og Black Hawk Down og Saving Private Ryan, og en aften kom en af de 'gamle' fra værkstedet med Soldaterkammerater på Sjøv med Dirch Passer. Han påstod, den var alle tiders. Men det gad de alligevel ikke glo på« (Qvist, 2010: 47, 48).

Ikke overraskende kender de unge soldater hver replik fra deres amerikanske yndlingskrigsfilm, og de citerer dem ustandselt for hinanden. Men det, der umiddelbart kan ligne sjov og ballade, dækker i *Tango 4* over en dybere længsel efter den type manddom, som filmene synes at tilbyde. Efter en lang seance, hvor soldaterne har genskabt en dialog – på engelsk – mellem John Rambo og hans overordnede Trautman, skriver Qvist: »De lader sig omslutte af tanken om, at de er desillusionerede amerikanske soldater; Sendt på en håbløs mission for at tjene deres leder og deres nation. Tanken gør godt« (Qvist, 2010: 47).

Senere i romanen understreger Qvist, i hvilket omfang hans karakterer er afhængig af deres filmiske reference: »At slå ihjel er ikke noget, soldaterne taler om. Hvis de endelig gør det, er det med ord fra de krigsfilm, de konstant ser: Die, motherfucker, die!« (Qvist, 2010: 118). I stedet for at åbne sig følelsesmæssigt og derved gøre sig selv sårbare i et testosterondrevet miljø bruger de referencerne til de amerikanske krigsfilm som et beskyttende hjælpemiddel, en måde, hvorpå de kan erkende det alvorlige emne uden at skulle åbne sig for meget følelsesmæssigt.

Da de danske soldater hører om en IED-eks-

plosion, der har dræbt to britiske soldater, er deres umiddelbare reaktion således filteret igennem amerikanske krigsfilm. De citerer *Full Metal Jacket*, på engelsk, selvfølgelig:

»Fuck all you assholes,« siger Mike.

»Let me see your warface,« siger Nikolaj.

Mike laver en grimasse. Åbner munden på vid gab, kniber øjnene sammen og knurrer som en gal hund.

»Bullshit! You didn't convince me. Let me see your real warface,« siger Nikolaj.

»Ahhhhhh,« siger Mike (Qvist, 2010: 90).

En markant ironi er, at mange af de film, som soldaterne dyrker, er klassiske eksempler på antikrigsfilm. Som *Armadillo*-instruktør Janus Metz skriver i et essay fra 2011, så er »romantiseringen af krig« så stærk blandt nogle soldater, »at selv historiens klareste eksempler på antikrigsfilm« som »*Apocalypse Now*, *Full Metal Jacket*, *Deer Hunter* – har sine mest ivrige fans blandt soldater« (Metz, 2011: 1). »Show me your war face«-scenen fra Kubricks *Full Metal Jacket* (1987) er en helt central scene i filmen. Robert Eberwein peger på, at scenen viser, hvordan Joker, filmens moralske helt, »bliver trænet til at blive en dræber, hvilket fuldføres, da han dræber en ubevæbnet snigskytte til sidst i filmen. Eberwein skriver, at »the insanity of this war brings decent human beings to positions where the only logical action open to them is killing an unarmed person« (Eberwein, 2010: 107). Dette er dog ikke en pointe, som soldaterne i Qvists roman har fanget. Samme ironi ser vi i scener med amerikanske soldater, der ser antikrigsfilm i Anthony Swoffords Golfkrigs-erindringer *Jarhead* (2003) og Colby Buzzells »milblog« fra Irakkrigen, *My War: Killing Time in Iraq* (2005). Stacey Peebles har pointeret, at »instead of reflecting somberly on the carnage at hand, Swofford and Buzzell thrill to the violent and sexy spectacle of fighters like them violating sexual and moral taboos. They watch raucously, confident in their own agency as military men who will soon wield power and violence the same

way they wield the gaze« (Peebles, 2011: 24). Men selvom de danske soldater i *Tango 4* også tager del i det samme ritual med at se krigsfilm for at varme op til den rigtige krig, så betyder deres danske herkomst og kultur, at der tilføjes et yderligere lag til den komplekse reaktion, som Peebles beskriver. Denne rituelle idolisering af amerikanske krigsfilm er til dels en leg, en måde at komme i den rette stemning på, men den peger også på et yderligere aspekt: en længsel efter at tilhøre en nation af krigere.

De danske soldater, der beskrives i romanen, længes efter den amerikanske patriarkalske militærtradition, som står i skarp kontrast til deres egen baggrund: »Mange af dem – elsket så inderligt af enlige mødre, passet af kvindelige pædagoger (her i institutionen har vi ikke krigslegetøj!) og opdraget af blide lærerinder med navne som Kirsten, Ellen og Anne« (Qvist, 2010: 13). Efter et års træning, der beskrives som »et års fodboldskole uden en eneste kamp«, er soldaterne mere end klar til at forlade det bløde, beskyttende, feminine danske miljø: »Disse skandinaviske arvinger til sandhed og lys og Ombudsmanden ... og seks stykker frugt om dagen ... og Legoland og Etisk Råd og ugens tilbud i Føtex ... er langt om længe på vej« (Qvist, 2010: 11). Der er tydeligvis tale om et kønnet sammenstød med danske traditioner. Maskulinitetsforsker R.W. Connell har påpeget, at »no arena has been more important for the definition of hegemonic masculinity in European/American culture« end militæret. Soldaterhelten »is central to the Western cultural imagery of the masculine ...« (Connell, 2005: 213). Og David Morgan argumenterer, at »of all the sites where masculinities are constructed, reproduced, and deployed, those associated with war and the military are some of the most direct ... the warrior still seems to be a key symbol of masculinity« (Morgan, 1994: 165). I *Tango 4* kigger de danske soldater mod USA for den eftertragtede patriarkalske tradition og indflydelse. De ser i den grad op til de-

res amerikanske kolleger, som de dog kender bedst fra film.

Da David ser på de bredkæbede amerikanske marineinfanterister i spisesalen, tænker han,

»Det må være nøjagtig sådan rigtige soldater ser ud ... De her fyres storebrødre kæmpede i den første golfkrig, deres fædre i Vietnams jungle, bedstefædrene gik i land på Omaha Beach, deres tipoldeforældre var med i borgerkrigen. Hver generation sin krig og sine døde, sine grædende enker og mødre, sine desillusionerede hjemvendte veteraner. Og hvad med danskerne? Ingen ordentlig krig siden stormen på Dybbøl« (Qvist, 2010: 32).

Dette er selvfølgelig en sentimental romanisering af amerikansk historie, inklusiv medaljens bagside, samt en grov forsimpning af dansk krigshistorie, men det er også udtryk for en forlegenhed over at tilhøre en fredelig historie og den måde, hvorpå det kobler sig til forestillinger om stærke og svage køn.

I Lars Husums anmelderroste *Jeg er en hær* er hovedpersonen Jakob en karrieresoldat og en konkurrencepræget kontrol-freak med aggressive tendenser. Han er veteran fra Bosnien og udstationeret i Afghanistan og er på den måde personifikationen af Danmarks nye aktivistiske udenrigspolitik. Selvom der i romanen ikke opstilles den samme kobling mellem danske soldater og amerikanske krigsfilm som i *Armadillo* og *Tango 4*, så antyder Husum dog en lidt mere subtil forbindelse mellem hovedpersonens udførsel af sin maskulinitet og hans opfattelse af USA.

Hæren er Jakobs fristed, det ene sted i hans liv, der giver mening. Jakob er stor og muskuløs og meget bevidst om sin krop: »Jeg elsker min uniform og ikke kun, fordi jeg ser godt ud i den, for det gør jeg. Jeg er møglækker. Men når jeg er nøgen, er jeg Jakob, og når jeg har uniform på, er jeg soldat« (Husum, 2010: 14). Dette er endnu et eksempel på, hvordan militæret og hegemonisk maskulinitet er forbundet. David Morgan påpeger, at »The uniform

absorbs individualities into a generalized and timeless masculinity while also connoting a control of emotion and a subordination to a larger rationality« (Morgan, 2010: 166). Forholdet mellem maskulinitet og militæret understreges yderligere af Jakobs udsagn, »Jeg løfter vægte, for så er jeg i kontrol« (2010: 19). Ifølge Morgan, er konstruktionen af den maskuline krop »one way of understanding military life and its relationship with gender ... Training involves the disciplining, controlling, and occasional mortification of the body« (Morgan, 1994: 167).

På linje med denne aggressive heteroseksualitet påtager Jakob sig rollen som mandlig beskytter for sin kæreste Lone, der føler sig tryk sammen med ham. Som hun siger, »Du er så stor, at hvis huset braser sammen, så står jeg i sikkerhed under dig. Du er jo en kæmpe« (Husum, 2010: 16). Men under den fysiske rustning gemmer Jakob på et hav af angstelse, hvilket bryder igennem en nat, efter han og Lone har snakket om at blive forældre: »Jeg er en hær«, tænker han, »Jeg burde være frygtløs, men jeg er bange for, hvad jeg har, hvad jeg vil få, hvad jeg vil miste, og jeg vil miste så vanvittigt meget« (Husum, 2010: 62).

Husum skaber også en forbindelse mellem Jakobs »performance« af frygtløs og usårlig hegemonisk maskulinitet og så hans billede af USA. Da Jakob ser terrorangrebet på World Trade Center på tv, er hans første reaktion mistro, fordi, som han tænker, »New York er uangribelig« (Husum, 2010: 118). I det umiddelbare kølvand på 9/11, spekulerer Jakob over sin nye rolle i den verden: »Jeg sidder foran fjernsynet de næste mange dage ... Poul Nyrup har sagt, at vi alle er amerikanere nu. Gælder det også hæren? Betyder det, at Danmark går i krig, hvis USA går i krig? De kan ikke sende mig af sted, for jeg er lige kommet hjem, men alligevel kan jeg ikke slukke for fjernsynet. Tårnene styrter sammen om og om igen. Folk råber på hævn på

samtlige kanaler. Der er nogen, der skal bøde for dette« (Husum, 2010: 121). Han byder muligheden for at blive sendt til Afghanistan velkommen. Men romanen beskriver de sår, som krigen efterlader på ham, hans familie og venner, både i Afghanistan og hjemme i Danmark. Ligesom USA er Jakob ikke usårlig på trods af sin bastante fysik.

Danmarks nye (konstruerede) krig

Med sin medvirken i krigen i Afghanistan og Irak, trådte Danmark for alvor ind i en ny aktivistisk udenrigspolitisk æra. Det tog lang tid for den brede offentlighed at forstå, at Danmark nu er en krigsfarende nation. Men Janus Metz' *Armadillo* gav et hidtil uset indblik i den type krig, som danske soldater nu kæmper i. Den hyggelige forestilling om danske soldater som arbejdsomme fredsvagter og skole- og brobyggere krakelerede. Ved at trække på genkendelige temaer og en visuel æstetik fra amerikansk krigsfilm dykkede *Armadillo* ned i krigsfilmens »memory bank« med alle dens potente symboler for at vise danskerne, og resten af verden, at Danmark nu er en markant aktør på slagmarken. Og som i alle klassiske krigsfilm, ser vi også den pris, som soldaterne betaler. På den måde kan *Armadillo* ses som et godt eksempel på en transatlantisk diskurs.

De to første romaner om Danmarks nye krige anerkender også den amerikanske indflydelse, om end på en mere kritisk måde end *Armadillo*. *Tango 4* beskriver danske soldater, der er gennemsyret af de romantiske machotraditioner fra amerikanske krigsfilm i en sådan grad, at det blokerer for deres syn på virkeligheden. I *Jeg er en hær* skaber Lars Husum en mere indirekte kobling mellem hovedpersonens performance af hegemonisk maskulinitet og hans forestilling om et usårligt USA.

En af pointerne, især i romanerne, er clashet mellem soldaternes opfattelse af krig baseret på fiktive repræsentationer (og de værdier og

normer, som de har været med til at forme eller opretholde) og så »virkeligheden« som soldat i Danmarks nye krige. En væsentlig pointe er selvfølgelig, at romanerne og filmene ikke nødvendigvis kommer tættere på virkeligheden, men fungerer som yderligere fiktive repræsentationer. Således kan man ikke nødvendigvis lære noget autentisk om danske soldater, men man kan lære noget om, hvordan forfattere og filmskabere konstituerer danske soldater i det nye årtusind.

Noter

1. Fx *Flammen og Citronen* (instr. Ole Christian Madsen, 2008) DR's dramaserie *1864* (instr. Ole Bornedal, 2015), *9. april* (instr. Ronni Ezra, 2015), *Krigen* (instr. Tobias Lindholm, 2015), *Under sandet* (instr. Martin Zandvlie, 2015). Herudover kan nævnes film som *Brødre* (instr. Susanne Bier, 2004), *Flugten*, (instr. Kathrine Windfeld, 2009), *Lille Soldat* (instr. Annette K. Olesen, 2008) og *Alting bliver godt igen* (instr. Christoffer Boe, 2009), der alle relaterer sig til Danmarks rolle i Afghanistan eller Irak men på en indirekte måde. Der er ikke tale om deciderede krigsfilm men nærmere amerikansk-inspirerede thrillers, der hovedsagligt forbliver på dansk grund.
2. De globalt populære first-person-shooter games har i mange år været tæt forbundne til det amerikanske militær. Amerikanske soldater bruger spil til at træne inden missioner, og spil såsom *American Army*, udviklet af det amerikanske militær, kan endvidere ses som soft power-propaganda.

Referencer

- Baudrillard, Jean (1995), *The Gulf War Did Not Take Place*, Trans. Paul Patton, Sydney: Power Publications.
- Broyles Jr., William (1984), »Why Men Love War«, *Esquire* (November): 55-65.
- Budtz-Jørgensen, Anders (2010), »Armadillo går som varmt julebrød«, *Det Danske Filminstitut*, tilgået 15. januar 2017 på: <http://www.dfi.dk/Nyheder/FILMupdate/2010/december/Armadillo-gaar-som-varmt-broed.aspx>.
- Connell, R. W. (2005), *Masculinities*, 2nd ed. Berkeley: University of California Press.
- Dobie, Ann B. (2012), *Theory into Practice: An Intro-*

duction to Literary Criticism, 3rd ed., Wadsworth, Cengage Learning.

- Eberwein, Robert (2010), *The Hollywood War Film*, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Elteren, Mel van (2006), »Rethinking Americanization Abroad: Toward a Critical Alternative to Prevailing Paradigms«, *The Journal of American Culture*, 29(3).3 (September): 345-367.
- Friis, Thomas Wegener (2008), »1990-2000 – Nyt internationalt engagement«, i Ole L. Frantzen og Knud J. V. Jespersen, red., *Danmarks krigshistorie, 1814-2008*, bind 2, . Red. København: Gads Forlag.
- Husum, Lars (2010), *Jeg er en hær*, København: Gyldendal.
- Jakobson, Peter Viggo og Jens Ringsmose (2015), »For our own security and for the sake of the Afghans: How the Danish Public Was Persuaded to Support an Unprecedented Costly Military Endeavor in Afghanistan«, i Beatrice de Graaf, George Dimitru, og Jens Ringsmose, red., *Strategic Narratives, Public Opinion, and War: Winning Domestic Support for the Afghan War*, New York: Routledge, pp. 138-156.
- Jensen, Carsten (2010), »Velkommen til Armadillo«, *Ekko 49 (maj-august)*, tilgået 15. januar 2017 på: <http://www.ekkofilm.dk/essays.asp?viewall=true&table=essays&id=183>.
- Kofoed, Rud (2010), »Grænseløst grusom«, *Ekstra Bladet*, 17. maj, s. 12.
- McSweeney, Terence (2014), *The 'War on Terror' and American Film: 9/11 Frames Per Second*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Metz, Janus (2011), »At betragte andres lidelser«, *Politiken*, 16. maj, sek. 2, s. 1.
- Metz, Janus, dir. (2010), *Armadillo*, Fridtjof Film.
- Morgan, David H. J. (1994), »Theater of War: Combat, the Military, and Masculinities«, i Harry Brod og Michael Kaufman, red., *Theorizing Masculinities*, London: Sage Publications, pp. 165-182.
- O'Brien, Tim (1991), »How to Tell a True War Story«, i *The Things They Carried*, 1990, New York: Penguin, pp. 73-91.
- Peebles, Stacey (2011), *Welcome to the Suck: Narrating the American Soldier's Experience in Iraq*, Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Qvist, Niels Ole (2010), *Tango 4*, København: Gyldendal.
- Skau, Minna (2010), »Interview: En krig, to virkeligheder«, *Politiken*, 12. juli, sektion 2, s. 1.

War Studies traditionen (på Syddansk Universitet): Hvad, hvordan, hvad nu?

**Peter Viggo Jakobsen, lektor, Forsvarsakademiet og professor (deltid),
Center for War Studies, Syddansk Universitet, peja@fak.dk**

Denne konklusionsartikel demonstrerer, at alle bidrag i dette særnummer lever op til den multidisciplinære forståelse af War Studies traditionen, som Sten Rynning præsenterer i introduktionsartiklen. Alle bidrag kan karakteriseres som multidisciplinære, fordi de er inspireret af forskning fra andre discipliner. For virkelig at gøre en forskel og skabe forskning i verdensklasse bør Center for War Studies nu tage næste skridt og udvikle tværfaglige integrerede undervisningsforløb og forskningsprojekter. Det vil skabe forudsætningerne for at generere forskningsprojekter, som adskiller sig meget mere markant fra dem, man arbejder med i de eksisterende discipliner.

Denne artikel har til formål at binde en sløjfe på de øvrige bidrag til dette særnummer. Da omdrejningspunktet er War Studies, og hvordan denne tradition forstås og praktiseres ved Center for War Studies ved Syddansk Universitet, har jeg valgt at tage udgangspunkt i den forståelse af War Studies, som Sten Rynning præsenterer i sin introduktionsartikel. Jeg starter derfor med at indkredse, hvad War Studies er, og hvordan denne tradition kan afgrænses fra andre måder at studere krig på. Resultatet er en definition med tre komponenter. Dernæst spørger jeg, hvordan War Studies kan gøre en forskel sammenlignet med andre tilgange? Her er konklusionen, at det er tilfældet, når forskere fra forskellige discipliner formår at etablere et fælles tværfagligt sprog og på den baggrund formulerer

problemstillinger, tilgange og metoder, der adskiller sig fra dem, der formuleres inden for andre discipliner og traditioner. Denne forståelse af at gøre en forskel danner herefter grundlag for en analyse af artiklerne i dette særnummer. Det viser sig, at artiklerne lever op til begge krav, og at forskningen på Center for War Studies kan betegnes som multidisciplinær, fordi forskerne lader sig inspirere af forskning fra andre discipliner i udarbejdelsen af deres problemstillinger og analyser. Artiklerne i særnummeret kan imidlertid ikke betegnes som interdisciplinære, fordi bidragyderne ikke integrerer flere discipliner i deres problemstillinger og analyser. Artiklen afrundes derfor med en opfordring til medlemmerne af Center for War Studies om at udvikle tværfaglige integrerede undervisningsforløb og forskningsprojekter, så de kan forløse det potentiale for tværfaglig krigsforskning i verdensklasse, som centeret og dets forståelse af War Studies traditionen rummer.

Artiklen er bygget op omkring tre hovedspørgsmål: Hvad kendetegner War Studies-traditionen, Hvordan gør War Studies en forskel, og Hvad skal Center for War Studies nu gøre fremover?

Hvad kendetegner War Studies-traditionen?

At definere War Studies som en selvstændig forskningstradition, disciplin eller videnskab er alt andet end let. Som påpeget af Hans Siggaard Jensen er der tre gængse måder at definere og afgrænse forskningstraditioner på (Jensen, 2007: 40). Den første tager udgangspunkt i et vidensområdes genstand (krig) og metoden der bruges til at studere genstanden med. Problemet er her, at fænomenet krig er så multifacetteret, at det ikke meningsfyldt kan indfanges med anvendelse af én særlig metode eller et begrænset sæt af metoder. Den anden afgrænsningsmåde er problemorienteret. Her udgøres kernen i en forskningstradition af en række centrale problemer, der skal løses ved hjælp af en række metoder, som traditionens medlemmer er enige om. Metode 2 er lige så problematisk som den første, fordi krig giver anledning til så mange centrale problemer af vidt forskellig karakter, at den heller ikke gør det muligt at afgrænse studiet af krig på en klar og entydig måde. Praktisk erfaring og praktikere inden for et givent vidensfelt udgør den tredje måde at definere forskningstraditioner på. Her udgør de professionelle soldater og det militære håndværk det logiske udgangspunkt, når vi ser på krig. Men hvis man lægger denne metode til grund, løber man ind i samme problem, som det var tilfældet med de to øvrige: kun en brøkdel af den samfundsrelevante krigsforskning bliver indfanget. Nemlig den, der knytter sig til, hvordan officerer bedst anvender militære styrker og våbensystemer til at opnå politiske mål. Men selv dette felt er svært at afgrænse. Det ses af udviklingen på de militære uddannelsesinstitutioner, hvor antallet af fag og vidensområder, der anses som centrale for officerernes praktiske virke, er vokset kraftigt de sidste 50 år. I 1960'erne bestod det danske Forsvarsakademis officersuddannelse eksempelvis af fire hovedkomponenter: militære operationer, forvaltning, statskundskab og krigshistorie. Siden da er antallet af fagområder og fag vokset, så de i dag også

inkluderer (militær) strategi, ledelse, psykologi, pædagogik og organisation, teknologi, fremmedsprog og interkulturel kompetence (Møller, 2007: 9, 24).

War Studies lader sig altså ikke afgrænse på en klar og dækkende facon på nogen af de tre gængse måder skitseret ovenfor. Chefen for Forsvarsakademiet Generalmajor Karsten J. Møller nåede i 2007 frem til samme konklusion:

»Krigsvidenskab tilhører socialvidenskaberne og den er tværfaglig og syntetisk i enestående grad. Deraf følger, at det er uhyre vanskeligt at definere og afgrænse fagfeltet, og der er derfor heller ikke enighed herom i fagkredse. Dertil kommer, at der ikke eksisterer en almen anerkendt begrebsverden eller metode« (Møller, 2007: 9).

Møllers betoning af tværfaglighed og nødvendigheden af at analysere krig med flere forskellige videnskabsteoretiske tilgange og metoder for at opnå en tilstrækkelig forståelse af fænomenet er identisk med det syn på krig, som War Studies traditionens grundlægger og bannerfører, Department of War Studies, Kings College of London, anlægger. Department of War Studies, hvis grundlæggelse og udvikling Sten Rynning beskrev i sin introduktionsartikel til dette særnummer, skriver følgende på sin hjemmeside:

War is a key aspect of human experience, and people have long sought to understand it from a diverse range of perspectives. Students of war are drawn from the ranks of historians, social scientists, philosophers, jurists and artists. Practitioners of war find instrumental value in its study. These, and others, have brought their particular insights and concerns to bear on the subject, with the result that many aspects of war are now understood from a variety of highly specialised standpoints. However, the study of war from any single standpoint, or through the lens of any one academic discipline, inevitably produces a narrow perspective which cannot accommo-

date war's complexities. Individual issues are elucidated, but we remain a long way from understanding war 'in the round'. Such a goal demands a different, more holistic, approach (Kings College of London, 2017).

Som det fremgår af Rynnings introduktionsartikel, er det samme holistiske forståelse, der ligger til grund for aktiviteterne på Center for War Studies på Syddansk Universitet og for bidragene i dette særnummer. Det samme gælder de fleste andre uddannelses- og forskningsinstitutioner samt tidsskrifter, der beskæftiger sig med krig. De hylder tværfaglighed og metodefrihed som nødvendige forudsætninger for at opnå en fyldestgørende forståelse af fænomenet krig. (Se fx formålsbeskrivelserne for *Armed Forces & Society*; *Critical Military Studies*; *Journal of War and Culture Studies*; *Media, War & Conflict*; og forskningsinstitutionerne: *The Berlin Center for Cold War Studies*; *The Center for Cold War Studies and International History at UC Santa Barbara*; *Center for the Study of War, Propaganda and Society*; *Centre for War Studies University of Birmingham*; *Centre for War Studies, Trinity College*, and *The Scottish Centre for War Studies*).

Man kan finde fire typer af klare afgrænsninger indenfor krigsfeltet: funktionelle (fx tidsskrifterne *Air and Space Power Journal*, *Military Medicine Journal*, *Political and Military Sociology: An Annual Review* og *Seapower Magazine*), tidsmæssige (f.eks. tidsskrifterne *Journal of Cold War Studies* og *Contemporary Security Policy*), geografiske/nationale (f.eks. tidsskrifterne *African Security Review*, *Asian Security*, *European Security* og *Journal of Slavic Military Studies*) og endelig fokus på bestemte krige (f.eks. *Civil War History* tidsskriftet som fokuserer på den amerikanske borgerkrig 1861-65) eller krigs/operationstyper (f.eks. tidsskrifterne *Civil War*, *International Peacekeeping* og *Small Wars and Insurgencies* – Henvisninger til disse tidsskrifter kan findes i litteraturlisten).

Men den forskning og udvikling af praksis, der finder sted inden for disse rammer er også karakteriseret af tværfaglighed og metodepluralisme.

Opsummerende kan det altså konkluderes, at War Studies Traditionen er kendetegnet ved tre ting:

- 1) Et eller flere aspekter af krig skal være i fokus på en eller anden måde.
- 2) Krig skal studeres tværfagligt.
- 3) Der er frit valg på alle hylder med hensyn til videnskabsteoretisk tilgang og metoder. »Anything goes«, som Paul Feyerabend i sin tid udtrykte det (Feyerabend, 1975), så længe de gængse krav til videnskabelig praksis overholdes.

Det rejser imidlertid spørgsmålet om, hvordan man så forhindrer det totale anarki og fragmentation af feltet. For hvis alle feltets udøvere kan gøre, hvad de vil, så længe fænomenet krig er berørt på én eller anden måde, hvordan kan man så etablere en fælles kerne, som traditionen kan være sammen om, og hvordan sikrer man dens samfundsmæssige relevans og merværdi? Hvad kan War Studies-traditionen, som andre traditioner og tilgange ikke kan?

Hvordan gør War Studies en forskel?

Som anført i Rynnings introduktionskapitel til dette særnummer handler det om at udnytte de muligheder, som metodefriheden og den tværfaglige tilgang åbner op for. War Studies kan give en bredere forståelse af krig og få flere faglige miljøer til at tale sammen. War Studies skal gøre to ting for at gøre en forskel i forhold til den eksisterende forskning inden for de etablerede fagdiscipliner. Der skal for det første etableres et fælles sprog på tværs af de involverede fagdiscipliner. Forskerne skal have tværgående kendskab til de involverede discipliners debatter, teorier, begreber og metoder for at kunne forstå hinanden og arbejde frugtbart sammen. Dette kendskab

skal for det andet udmønte sig i formuleringen af forskningsspørgsmål, teori- og/eller metodevalg, der er anderledes end dem, som formuleres inden for de enkelte discipliner (Visholm, Grosen, Norn og Jensen, 2012).

Disse to krav lever bidragene i dette særnummer op til. Den første betingelse – etableringen af et fælles sprog og kendskab til flere discipliner – er klart opfyldt. Alle bidragyderne relaterer deres bidrag til den definition af War Studies traditionen, Rynning skitserer i introduktionskapitlet. Nøgleordet var her åbenhed i den forstand, at War Studies (på Center for War Studies på Syddansk Universitet) blev defineret som en tradition, der skulle:

- indfange krig som både videnskab (rationelt instrument hvis effekt kan måles, vejes og forudsiges vha. cost-benefit analyser) og kunst (uforudsigelig størrelse påvirket af følelser, ideologier og held),
- have et kritisk blik for militære institutioners og instrumenters muligheder og begrænsninger,
- understøtte en pragmatisk dialog mellem relevante fagdiscipliner, og endelig
- interessere sig for både teori og praksis og i særdeleshed kombinationen heraf.

Jakob Barfoeds analyse af civil-militære relationer i Danmark ser strategi som drevet af en kombination af rationelle og irrationelle (personlige og bureaukratiske) faktorer. Analysen

anlægger et kritisk perspektiv på de centrale militære og politiske beslutningstageres håndtering af Danmarks flådebidrag til Operation Desert Storm i 1990. Barfoed trækker på en række selvstændige (under-)discipliner i sin analyse (civil-militære studier, historie, statskundskab og strategi) og kombinerer teori og praksis ved at bruge sin teorimodel som grundlag for at kritisere dialogen mellem de civile og militære beslutningstagere. Denne kritik danner grundlag for en række anbefalinger til, hvordan Danmark kan forbedre den militærfaglige rådgivning af de politiske beslutningstagere og måske opnå større indflydelse på de militære operationer, som danske styrker deltager i.

Thomas Ærvold Bjerres analyse af danske krigsfilm og krigslitteratur skriver sig også ind i War Studies-traditionen ved at forholde sig direkte til Rynnings forståelse af traditionen og forklare, hvad kulturstudier kan bidrage med. Bjerre relaterer også sin analyse til den politologiske forskning i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik og bidrager på denne måde til litteraturen om den militære dimension af Danmarks aktivistiske udenrigs- og sikkerhedspolitik. Bjerre peger på, at synet på de danske soldater og den måde, som de repræsenteres på i danske film og bøger indirekte kan påvirke beslutningstagerne ved at give dem et bestemt syn på krig og de danske soldater. Det udfoldes dog ikke videre, hvorfor jeg har valgt at sætte parentes om X i figur 1.

Figur 1: War Studies-traditionen og bidragene til dette særnummer

War Studies kendetegn (Rynning introduktion)	Krig og strategi som både kunst og videnskab	Kritisk øje for både muligheder og begrænsninger	Pragmatisk dialog mellem flere discipliner	Fokus på såvel teori som praksis
Barfoed	X	X	X	X
Bjerre	-	X	X	(X)
Feldtmann	-	X	X	X
Maurer	X	X	X	(X)
Rahbek-Clemmesen	X	X	X	(X)
Schack	-	X	X	X

Birgit Feldtman analyserer Danmarks bidrag til pirateribekæmpelsen ud for Somalias kyst i perioden 2008-2016. Feldtman argumenterer for, at War Studies traditionens brede forståelse er krig er nødvendig for at kunne indfange pirateribekæmpelsen, der befinder sig i en gråzone mellem jura og international politik, fordi indsatsen har form af retshåndhævelse (traditionelt en civil politiopgave) udført af flådeenheder og specialoperationsstyrker. Feldtman kobler ligesom Schack sin analyse til den eksisterende politologiske og historiske forskning i Danmarks aktivistiske udenrigspolitik efter den kolde krig. Den juridiske aktivisme er relativt overset, og det bidrager både Feldtman og Schacks artikler i særnummeret til at råde bod på. Feldtman kaster et kritisk blik på den juridiske aktivisme, som Danmark har udfoldet og stiller skarpt på de uklare motiver, der ligger til grund for dele af aktivismen. På denne måde bidrager hun til såvel teorien bag den juridiske aktivisme, som den praksis den har resulteret i.

Kathrin Maurer tager afsæt i Rynnings forståelse af War Studies og forklarer, hvordan kulturstudier og repræsentationer af krig i kunsten er med til at øge vores forståelse af krig. Maurer argumenterer for at sådanne studier er velegnede til at bygge bro mellem det rationelle og det følelsesmæssige og dermed forstå krig som både kunst og videnskab. Ligesom Bjerre understreger Maurer også i sit bidrag, at kunstens fortolkning af dansk krigsdeltagelse påvirker danskernes syn på krig og dermed deres syn på Danmarks aktivistiske udenrigspolitik. Hun forfølger det dog heller ikke, hvorfor hun også får et X i parentes i figur 2.

Maurer relaterer direkte sit bidrag til den historiske og politologiske forskning på området og forklarer, hvordan hendes analyse af det Kongelige Teaters ballet om Afghanistan kan give et anderledes perspektiv på aktivismen, og hvordan balletten bidrager til den danske debat om Afghanistankrigen. Maurers

hovedkonklusion er, at balletforestillingen i store træk afspejler den dominerende diskurs om krigen ved at gøre spørgsmålet om den danske krigsdeltagelse til et moralsk og individuelt valg. Der er større fokus på den enkelte soldat end på principelle spørgsmål om (Afghanistan)krigens væsen og nødvendighed. Maurer kritiserer derfor balletforestillingen for at tabuisere kritik af den danske krigsdeltagelse i Afghanistan, fordi det individuelle fokus gør det sværere at kritisere krigen uden samtidig at underkende soldaternes indsats.

Jon Rahbek-Clemmesen tager afsæt i War Studies-traditionens kritiske komponent. Han viser med udgangspunkt i en analyse af Taksøe-rapportens interessebegreb, at Danmarks militære aktivisme ikke kan begrundes og retfærdiggøres med henvisning til rationelle og materielle interessebaserede argumenter alene. Hans konklusion er, at Danmarks krigsdeltagelse kun kan begrundes og forstås, hvis man også inddrager værdibaserede argumenter. Artiklen trækker direkte på den historiske og politiske forskning i Danmarks aktivistiske udenrigspolitik, samt generelle International Politik-teorier. Den demonstrerer dels, hvorfor dækkende War Studies-analyser bør inddrage både rationelle og emotionelle/ideologiske elementer, dels hvordan War Studies-traditionen ved at afdække tavse antagelser bag Danmarks militære aktivisme kan muliggøre en demokratiske debat om dens fordele og ulemper. På denne måde får analysen også praktisk relevans, fordi en sådan demokratisk debat i sidste instans kan føre til ændringer i Danmarks aktivistiske udenrigspolitik. Dermed åbner artiklen indirekte op for en påvirkning af praksis på samme måde som Bjerre og Maurers bidrag.

Marc Schack anlægger det »brede blik på studiet af krig«, som Rynning skitserer i sit introduktionskapitel, og hans analyse bliver multidisciplinær, fordi den skrives som et bi-

drag til den historiske og politologiske litteratur om Danmarks aktivistiske udenrigspolitik. Schack argumenterer for, at den politiske og militære aktivisme er blevet fulgt op af en overset juridisk aktivisme, som har fortolket folkeretten aktivistisk og udvidende for at kunne give den militære aktivisme et juridiske fundament. På denne måde laver Schack en retlig analyse med direkte relevans for den politiske og militære praksis. Analysen kaster et kritisk blik på den retlige aktivisme, som Danmark har udfoldet, og får demonstreret de begrænsninger og problemer, der ligger i den danske aktivisme af både retslig og politisk karakter.

Opsummerende lever alle artiklerne altså op til den første betingelse for at gøre en forskel – at de abonnerer på den samme forståelse af War Studies-traditionen, har et fælles sprog og kendskab til mere end én forskningsdisciplin. De lever alle op til mindst tre af de kriterier, som Rynning opstiller for, at dette kan siges at være tilfældet (se figur 1).

Artiklerne lever også op til den anden betingelse, at forskningsspørgsmål, teori- og/eller metodevalg skal adskille sig fra dem, der formuleres inden for de eksisterende discipliner. Alle bidragene er inspireret af forskningslitteratur, debatter og problemstillinger, som ligger uden for forfatternes egen disciplin. De to bidrag, der er skrevet med udgangspunkt i kulturstudier (Bjerre og Maurer), er inspireret af den politologiske og historiske forskning og debatten om Danmarks aktivistiske udenrigspolitik. Det samme gør sig gældende for de retslige analyser, som Feldtman og Schack leverer. Disse analyser rækker udover snævre juridiske analyser og forholder sig til den politologiske forskning og debat på området såvel som den politiske praksis i langt højere grad, end det er normen for retslige analyser. Barfoeds analyse af udsendelsen af Olfert Fischer til den Persiske Golf i 1990 bevæger sig ligeledes på tværs af forskellige litteraturer på en måde, der afspejler forfatterens tvær-

faglige baggrund som både Ph.d i International Politik og militær praktiker (jagerpilot). Hans anvendelse af de klassiske teorier om civil-militære relationer, arkiv-studier, litteraturen om dansk udenrigspolitisk aktivisme og ambitionen om at forbedre dansk strategisk praksis åbner op for et nyt forskningsfelt. Rahbek-Clemmesen (International Politik) får på tilsvarende vis kombineret kritisk teori, International Politik teori, og litteraturen om dansk udenrigspolitisk aktivisme i en analyse, som kaster et kritisk blik på aktivismen og den argumentation, som fremføres i Taksø-rapporten.

Hvad skal Center for War Studies nu gøre fremover?

Bruger man artiklerne i dette særnummer til at tage temperaturen på War Studies traditionen, som den praktiseres på Center for War Studies ved Syddansk Universitet, er konklusionen, at forskningen kan karakteriseres som multidisciplinær. Multidisciplinær forskning defineres i reglen som forskning, der involverer flere discipliner i arbejdet med relaterede problemstillinger, uden at det resulterer i fælles tværfaglige problemstillinger, metoder og konklusioner. Betingelsen for, at forskning kan betegnes som multidisciplinær er, at forskere fra forskellige discipliner lader sig inspirere af hinanden og analyserer det samme problemfelt med udgangspunkt i deres egne discipliner. Som det fremgik af forrige afsnit, er det klart tilfældet med artiklerne i dette særnummer. Det er lige så klart, at forskningen ikke kan betegnes som interdisciplinær. Interdisciplinær forskning er kendetegnet ved en højere grad af tværfaglig integration, da det forudsætter, at forskere fra forskellige discipliner formulerer fælles problemstillinger, analysestrategier og når fælles integrerede konklusioner (Visholm, Grosen, Norn og Jensen, 2012: 7).

Interdisciplinaritet hyldes i dag i stigende grad som vejen til større indsigt såvel i Danmark som i udlandet. Det er et centralt pa-

rameter, når man søger om forskningsmidler i EU, og danske universiteter profilerer sig med interdisciplinære forskningsprogrammer og centre. Københavns Universitet har et Interdisciplinært Stjerneprogram (Københavns Universitet, 2017), Aarhus Universitet satser på interdisciplinære forskningscentre (Aarhus Universitet, 2017), og Syddansk Universitet har et Center for Interdisciplinær Forskning og Udvikling (Syddansk Universitet, 2017).

Center for War Studies har ingen eksplicit ambition om at være interdisciplinært. Ordet nævnes ikke i Rynnings introduktionskapitel og glimrer også ved sit fravær på Center for War Studies' hjemmeside. Det er ikke tilfældigt. Det har vist sig meget svært at realisere det interdisciplinære ideal og tage skridtet fra multidisciplinær forskning, hvor forskerne lader sig inspirere af hinanden med udgangspunkt i deres egen disciplin til den interdisciplinære, hvor disciplinerne skal integreres og udmøntes i fælles projekter, tilgange og metoder. Den primære årsag er, at det tager lang tid for forskere, som er uddannet og har gjort karriere inden for en enkelt disciplin, at opnå tilstrækkelig indsigt i andre discipliner for at kunne lave integreret interdisciplinær forskning på højeste niveau. Hertil kommer, at det kan være svært at få anerkendt og bedømt interdisciplinær forskning, der ikke passer ind i de etablerede mono-disciplinære institutstrukturer, tidsskrifter og bogserier (Pedersen 2013, 2016; Visholm, Grosen, Norn og Jensen, 2012).

Der kan dog ikke være tvivl om, at Center på War Studies er nødt til at bevæge sig i interdisciplinær retning, hvis man for alvor vil leve op til sin egen ambition om at skabe et forsknings- og undervisningscenter i verdensklasse, der gør noget som ingen andre kan. Center for War Studies er godt på vej med at etablere et fælles sprog blandt de involverede forskere fra Kulturstudier, Jura og Statskundskab. Artiklerne i dette nummer viser, at skribenterne

kender andre discipliner end deres egen, og at de drager nytter af dem. Egentlig integreret interdisciplinær forskning er der dog ikke tale om, og større integration i forskningsprojekter og undervisning er en forudsætning for at skabe forskning, der adskiller sig mere fra den, der i dag bedrives andre steder.

Center for War Studies rummer et stort potentiale for at kunne udvikle original interdisciplinær forskning på baggrund af dets tre discipliner (International Politik, Folkeret og Kulturstudier) og dets formelle tilknytning til Forsvarsakademiets militære praktikere. Dette potentiale vil gradvis forløses i takt med, at der uddannes flere MA- og Ph.d-kandidater i International Sikkerhed og Folkeret (MOISL), der har fået tværfaglighed ind med modernismen, og som vil have lettere ved at bedrive forskning og undervisning, der integrerer disse to discipliner samt kulturstudier. Denne udvikling er allerede på vej gennem den rekruttering, der foregår til centeret. Men den kunne fremmes yderligere ved at give forskerne fra International Politik, Folkeret og Kulturstudier incitament til at lave fælles undervisningsforløb og forskningsprojekter. Det skal gøres karrieresundt for den enkelte forsker at satse helhjertet på interdisciplinære undervisningsforløb og forskningsprojekter, fordi det tager tid at sætte sig ind i andre disciplinærer og opnå det tværfaglige kendskab, der er nødvendigt for at kunne indgå i en kvalificeret faglig dialog med forskere fra andre discipliner end sin egen. Det ville være oplagt at starte med at gøre fagene på MOISL uddannelsen interdisciplinære ved at lave forskere med baggrund i International Politik og Folkeret (og på sigt Kulturstudier?) udvikle og varetage dem i fællesskab. Sådanne integrerede undervisningsforløb ville hurtigt have »spill-over« effekter på forskningen. Det ligger også lige til højrebænet at styrke samarbejdet mellem Center for War Studies' teoretikere og Forsvarsakademiets militære praktikere.

Det er erfaringen fra andre interdisciplinære satsninger, at de tager tid at løbe i gang. Det har også vist sig sværere at få publiceret multidisciplinære forskningsresultater i de mest anerkendte tidsskrifter, fordi de stort set alle er mono-disciplinære. Multidisciplinære satsninger kræver altså goodwill, ressourcer og tålmodighed fra de institutioner, som huser dem (Pedersen 2013, 2016; Visholm, Grosen, Norn og Jensen 2012).

Det er samtidig vigtigt at holde sig for øje, at der skal være mening med galskaben. Interdisciplinaritet kan ikke skal være et mål i sig selv. Det skal give mening forskningsmæssigt, og det skal være lysten, der driver værket for de involverede forskere. Vejen frem går derfor over den pragmatiske og respektfulde dialog mellem disciplinerne, som Rynning slår til lyd for i sit introduktionskapitel.

Referencer

- Aarhus Universitet (2017), *Fremtiden er interdisciplinær*, tilgået d. 20. januar på: <http://www.au.dk/forskning/interview/>.
- Armed Forces & Society (2017), *About this journal*, tilgået d. 20. januar på: <http://journals.sagepub.com/home/afs>.
- Centre for the Study of War, Propaganda and Society, University of Kent (2017), *The Centre*, tilgået d. 20. januar på: <https://www.kent.ac.uk/history/centres/war-propaganda-and-society/index.html>.
- Centre for War Studies University of Birmingham (2017), *War Studies at Birmingham*, tilgået d. 20. januar på: <http://www.birmingham.ac.uk/research/activity/warstudies/about/index.aspx>.
- Centre for War Studies, Trinity College Dublin (2017), *About the Centre*, tilgået d. 20. januar på: <https://www.tcd.ie/warstudies/about/>.
- Critical Military Studies (2017), *Aims and scope*, tilgået d. 20. januar på: <http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?show=aimsScope&journalCode=rcms20>.
- Feyerabend, Paul (1975), *Against Method*, London: Verso.
- Jensen, Hans Siggaard (2007), »Krigsvidenskab og officersuddannelsen: Kommentarer til »Den videregående officersuddannelse i det 21. århundrede: War Studies eller krigsvidenskab som kerneelement?««, *Working Paper*, København: Forsvarsakademiet.
- Journal of War and Culture Studies (2017), *Aims and scope*, tilgået d. 20. januar på: <http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?show=aimsScope&journalCode=ywac20>.
- Kings College of London (2017), *Approaches to War*, tilgået d. 20. januar på: <http://www.kcl.ac.uk/study/courses-data/modules/7/Approaches-to-War-7sswm100.aspx>.
- Københavns Universitet (2017), *KU's Stjerneprogram for interdisciplinær forskning*, tilgået d. 20. januar på: <http://forskning.ku.dk/styrkeomraader/stjerneprogrammer/>.
- Media, War & Conflict (2017), *About this journal*, tilgået d. 20. januar på: <http://journals.sagepub.com/home/mwc>.
- Møller, Karsten J. (2007), »Den videregående officersuddannelse i det 21. århundrede: War Studies eller krigsvidenskab som kernelement?««, *Working Paper*, København: Forsvarsakademiet.
- Pedersen, David Budtz (2013), »Hvordan bedømmer man tværvidenskabelig forskning?««, *Videnskab.dk*, tilgået d. 20. januar på: <http://videnskab.dk/miljo-naturvidenskab/hvordan-bedommer-mantvaervidenskabelig-forskning>.
- Pedersen, David Budtz (2016), *Mid-term evaluation of the UCPH Excellent Programme for Interdisciplinary Research*, tilgået d. 20. januar på: <http://research.ku.dk/strengths/excellence-programmes/>.
- Syddansk Universitet (2017), *KU's Stjerneprogram for interdisciplinær forskning*, tilgået d. 20. januar på: http://www.sdu.dk/om_sdu/institutter_centre/c_cifu.
- The Berlin Center for Cold War Studies (2017), *Berlin Center for Cold War Studies*, tilgået d. 20. januar på: <https://www.berlinerkolleg.com/en/berlin-center-cold-war-studies>.
- The Center for Cold War Studies and International History at UC Santa Barbara (2017), *About Us*, tilgået d. 20. januar på: <http://www.history.ucsb.edu/ccws/about>.
- The Scottish Centre for War Studies (2007), *About the Centre*, tilgået d. 20. januar på: <http://www.gla.ac.uk/schools/humanities/research/historyresearch/historyresearchcentres/warstudies/about-thecentre>.
- Visholm, Anne, Lasse Grosen, Maria Theresa Norn og Rasmus Lund Jensen (2012), *Interdisciplinary Research is key to solving society's problems* København: DEA.

Reviewartikel: Deleøkonomien i Danmark

Malthe Mikkel Munkøe, ekstern lektor, Københavns Universitet,
mmm@danskerhverv.dk

Deleøkonomien har fået voksende opmærksomhed de senere år både i erhvervslivet på forskellige forretningsområder og i politiske sammenhænge, hvor udviklingen blandt andet fører frem til en række regulatoriske spørgsmål og problemstillinger. Artiklen bidrager til forståelse af denne udvikling, hvor en række nye deleøkonomiske aktører er opstået og har vundet markedsandele ikke mindst inden for persontransport- og overnatningsområderne. Først præsenterer artiklen et storskala kvantitativt datasæt, som giver grundlag for en detaljeret kortlægning af deleøkonomiens omfang i Danmark. Blandt andet konstateres det, at det især er de unge storbymennesker under uddannelse eller med længere videregående uddannelsesbaggrunde, som har taget deleøkonomien til sig; men også at det omvendt heller ikke alene er i dette segment, at deleøkonomiens brugere skal findes. Med udgangspunkt i den konklusion, at deleøkonomien har opnået et væsentligt omfang og bruges på tværs af sociodemografiske grupper, diskuterer artiklen derefter de regulatoriske udfordringer og problemstillinger, som deleøkonomiens fremvækst medfører.

Deleøkonomiens omfang og regulatoriske udfordringer

På få år har deleøkonomien bevæget sig fra niche til mainstream. Politisk diskuteres det både nationalt og i EU-regi flittigt, hvorvidt den eksisterende lovgivning kan håndtere de nye forretningsmodeller, eller der er behov for tilpasninger. I erhvervslivet mærker mange brancher til omfattende forskydninger som følge af at nye deleøkonomiske koncep-

ter vinder frem, og potentialet er angiveligt stort i mange andre brancher og markeder. De største deleøkonomiske platforme som Airbnb og Uber er på få år blevet globale forretninger, der langt overstiger markeds-kapitaliseringen for eksempelvis etablerede hotelkæder (Sundararajan, 2016).

Eftersom deleøkonomiens voldsomme vækst er sket på så kort tid, har politiske beslutningstagere i mange tilfælde måttet forholde sig til det nye problemfelt med et begrænset eller anekdotisk viden om, hvad det reelle omfang er. Det er på mange måder utilfredsstillende. Særligt er det utilfredsstillende, fordi deleøkonomien spænder over et meget stort antal forskelligartede forretningskoncepter, eftersom der knap kan sættes grænser for, hvilke områder, dvs. hvilke typer varer og tjenester, der principielt ville kunne formidles deleøkonomisk. Derfor opstår der potentielle regulatoriske problemstillinger og udfordringer over et meget omfangsrigt problemfelt. Både i forhold til lovgivning og håndhævelse kan det imidlertid i mange tilfælde være hensigtsmæssigt at beslutningstagere er i stand til at prioritere en indsats og fokusere på de vigtigste sagsområder, frem for på emner der i realiteten er rent perifære. Det kræver dog en forståelse for de faktiske størrelsesordner og tendenser i deleøkonomien.

Et godt eksempel på dette er den »famøse boremaskine«, som ofte anvendes som det kvintessentielle eksempel på deleøkonomien: hvis det folk har brug for i realiteten blot er et hul i væggen, og en typisk husstand næppe borer huller særligt ofte, er det overflødigt at samtlige husstande ejer deres egen boremaskine. Derfor kan mange husstande med fordel deles om den samme boremaskine, og for at sikre at ejeren har incitament til at indgå i deling med personer man ikke kender på forhånd og i øvrigt kompenseres for slitage gøres det mod betaling, så det bliver til dele-økonomi. En bekymring i denne forbindelse har været, hvorvidt en forhandler fortsat bør kunne holdes op på garantier for varer, der indgår i deleøkonomiske ordninger og således opnår en langt højere anvendelsesgrad end normalt. Men for at tage stilling til, om det bør være øverst på den deleøkonomiske dagsorden at se nærmere på forbruger- og reklamationsregler er det klart man må spørge sig selv, hvor udbredt denne form for deleøkonomi reelt er i dag.

Dette illustrerer dog samtidig den udfordring, at deleøkonomien udvikler sig hastigt, og regulatorerne i lighed med andre hastigt ekspanderende digitale forretningsområder er derfor typisk bagud i forhold til de nyeste udviklinger i markedet.

På den ene side er det forbundet med særlige vanskeligheder at lovgive på de digitale områder, hvor udviklingen går hurtigt, og det derfor kan være svært for beslutningstagere at forudse og forholde sig fyldestgørende til de fremtidige udviklinger. Derfor opstår der et særligt behov for at sikre en fornuftig »timing« i den forstand, at det er u hensigtsmæssigt at brug mange kræfter på at revidere regelgrundlaget før et område eller forretningskoncept har opnået en vis udbredelse og modenhed, men omvendt også vigtigt at det sikres, at det regulatoriske grundlag er på plads når dette tidspunkt indtræffer, så de deleøkonomiske modeller ikke udvikles i en slags regulatorisk gråzone.

På den anden side er behovet for regulatorisk afklaring ofte særligt stort på de digitale og deleøkonomiske områder, fordi der i mange tilfælde er tale om fundamentalt nye koncepter og måder at indrette en forretningsmodel på, at det ofte fremstår i bedste fald uklart, hvordan det eksisterende regelgrundlag bør fortolkes i relation til de konkrete måder at indrette sig på i en deleøkonomisk virkelighed.

Lovgivere og regulatorer står over for en vanskelig opgave, som forudsætter en balancegang imellem disse hensyn. For at kunne opnå en sådan hensigtsmæssig balance er det nødvendigt med et faktisk vidensgrundlag om deleøkonomiens omfang og udviklingstendenser.

Denne artikels sigte er todelt. Det første og primære sigte er at bidrage med et vidensgrundlag fra et storskalastudie baseret på 3.000 danske husstandes forbrug inden for deleøkonomien. Artiklen præsenterer data omkring omfanget af den danske befolknings benyttelse af deleøkonomiske tjenester. Herudfra belyses dels deleøkonomiens samlede omfang i en dansk sammenhæng og dels udbredelsen på tværs af sociodemografiske grupper. Derfor bidrager artiklen med at kaste lys over et fænomen i hastig udvikling, hvor deskriptive fakta er sparsomme. Det er nyttigt både for kommercielle aktører, i forhold til at forstå deleøkonomiens økonomiske dynamikker og potentialer, og at forstå hvor bredt appel de nye platformstjenester har og derved også hvor stor udbredelse de tegner til at få i takt med, at markedet modnes. For det andet sættes dette faktuelle grundlag i relation til den igangværende debat om deleøkonomiens regulatoriske implikationer blandt andet i forhold til erhvervs politik og arbejdsmarkedspolitiske forhold. Herved giver artiklen, hvad der formodes at være den første akademiske behandling af deleøkonomiens omfang og de politiske, økonomiske, kommercielle og juridisk-regulatoriske udfordringer, den i stigende grad afstedkommer, i en dansk kontekst.

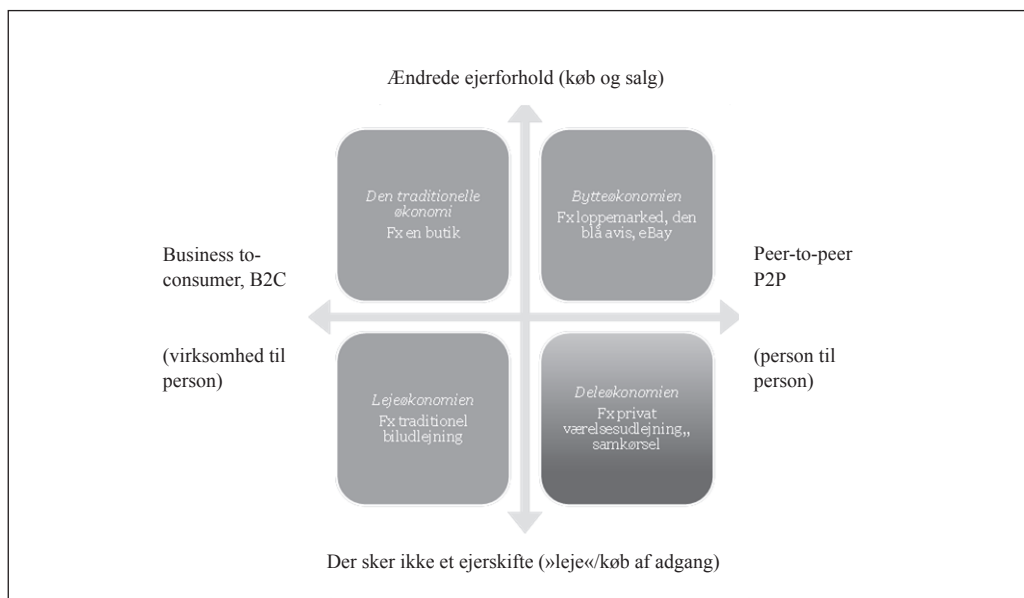
Hvad vi ved om deleøkonomien

Enhver diskussion af deleøkonomien starter typisk ved den konstatering, at det er vanskeligt at give en entydig definition. Subramainen (2016: 22) konstaterer således lettere lakonisk i en nyttig oversigtsbog over deleøkonomien, at »jeg har ikke kendskab til nogen form for enighed omkring en definition af deleøkonomien« (oversat af forfatter). Dette afspejler dog ikke så meget tvivl omkring, hvilke former forretningsmodeller der er tale om, men snarere at det er svært umiddelbart at give en klar samlende beskrivelse af disse koncepters fællestræk.

Man kan diskutere hvor frugtbare sådanne konceptuelle diskussioner er, alt den stund der sjældent er reel tvivl over, hvilke koncepter og tanker der tales om, ligesom det fra et lovgivningsmæssigt synspunkt typisk er klart, hvornår en forretningsmodel passer uproblematisk ind i det eksisterende regelgrundlag, og hvornår der opstår uklarheder eller tvivl

om hvordan konceptet skal forstås i relation til de gældende regler. Men det bedste bud på en samlebetegnelse er givetvis, at deleøkonomien indebærer 1) en relation baseret på at et aktiv som én person ejer stilles til rådighed for andre mod betaling, dvs. leje, og 2) dette sker mellem to privatpersoner »peer-to-peer« snarere end mellem en virksomhed og en forbruger (»business-to-consumer«) (Munkøe, 2015). Det første kriterium afspejler det grundlæggende princip i deleøkonomien, at kapacitetsudnyttelsen af et aktiv udnyttes ved at det tilbydes via internetbaserede platforme. Det andet kriterium afspejler at der findes en lang række koncepter i etablerede brancher, som deleøkonomiske modeller mere eller mindre direkte fungerer som alternativer til, tydeligst i tilfældene persontransport og overnatning, hvor blandt andet hoteller og vandrehjem, taxiselskaber og busselskaber mv. potentielt vil kunne opleve de deleøkonomiske nyskabelser som konkurrenter om forbrugernes gunst.

Figur 1: Oversigt over elementerne i den moderne økonomi

Selvom et sådant begrebsskema er nyttigt er det vigtigt at være opmærksom på, at begrebsdannelserne ved deleøkonomiske koncepter i sig selv ofte bliver mere uklare, og at denne begrebsklarhed ofte ligger til grund for de regulatoriske og lovgivningsmæssige uklarheder, vi ser. Eksempelvis har der i en amerikansk sammenhæng været ført adskillige retssager, hvor Uber-chauffører har fremført, at de er ansatte af Uber og er blevet nægtet de rettigheder, der følger med at være ansat (Harris og Krueger, 2015), som vi i en dansk sammenhæng kender som fx beskyttelse mod vilkårlig fyring, løn under sygdom, ret til barsel og så fremdeles. Samtidig er det kun muligt for Uber-chauffører at danne fagforeninger og forhandle kollektivt, såfremt de i juridisk forstand opfattes som ansatte; i modsat tilfælde vil de være at regne for selvstændige erhvervsdrivende, hvorved der ville være tale om ulovlig karteldannelse. Dette understreger det princip på arbejdsmarkedet, at man enten er lønmodtager eller erhvervsdrivende (Schønning, 2016); der findes ikke juridisk set mellemting, hvilket flere iagttagere af deleøkonomien dog har talt om kunne være en nyttig nyskabelse (Harris og Krueger, 2015). Af andre lignende uklarheder kan blandt andet nævnes den verserende retssag om, hvorvidt Uber er taxikørsel og derved omfattet af taxaloven, eller samkørsel, og eksempelvis forsikringsdækning ved brug af deleøkonomiske koncepter. Dertil kommer selvsagt gammelkendte udfordringer omkring at sikre håndhævelse af gældende regler, eksempelvis på skatteområdet, hvor nye digitale modeller angiveligt kombineret med udbredt ukendskab til regler kan medføre betydelig underrapportering af indkomst til skattemyndighederne.

Set fra et forretningsperspektiv er de deleøkonomiske modeller, vi har set få stor succes, baseret på internetplatforme. Udbredelsen af internettet er intrinsiske til deres succes. Det er vanskeligt at forestille sig eksempelvis Airbnbs koncept fungere uden internet-

tet i andet end et trivielt omfang. Hvordan skulle man komme i kontakt med nogle vidt fremmede mennesker i fjerne lande, som ville være interesserede i at leje ens lejlighed, hvordan skulle man koordinere et passende tidspunkt, og hvorledes skulle man stole nok på fremmede til at overdrage dem nøglen? Man har naturligvis altid kendt til privat værelses- eller boligudlejning, men den deleøkonomiske korttidsudleje til fremmede, ofte udlændinge, stiller særlige krav til både *informationsudveksling* og *kommunikation*, såvel som *tillid* til personer, man ikke kender og ikke har nogen relation til.

Internetplatformenes succes er baserede på, at de adresserer netop disse problemer: dels ved at reducere transaktionsomkostningerne og sætte personer i praktisk taget øjeblikkelig og gratis forbindelse med hinanden, og dels ved at sikre tillid eller i hvert fald sikre den nødvendige håndhævelse af aftaler som erstatning for egentlig tillid. Blandt andet optræder mange succesfulde deleøkonomiske platforme som mellemmand og formidlere i en rolle, der på nogle områder kan være aktiv. Eksempelvis tager Airbnb imod betaling for boligleje, forud for at gæsten overtager nøglerne, og videreformidler først beløbet til værten, når det er sikret, at alting er som stillet i udsigt. Dertil kommer det rating-system af brugere på de deleøkonomiske platforme, som kan bidrage til, at personer, der ikke lever op til rimelige forpligtelser mv., kan få sværere ved at få kunder i fremtiden.

Opsummerende er det altså formentlig rimeligt at sige, at litteraturen om deleøkonomi er kommet frem til en forståelse af, hvilke forretningskoncepter der overordnet er tale om, og hvilke drivere og dynamikker der betinger deres vækst og udvikling.

Det er tydeligt, at denne hastige vækst og udvikling af deleøkonomiske modeller har medført et behov for regulatorisk stillingtagen, analyse og tilpasning. Helt aktuelt er den

danske regering i skrivende stund i færd med at udarbejde en deleøkonomisk strategi, ligesom deleøkonomien indtog en ikke uvæsentlig plads i den for nyligt fremlagte 2025-plan med en række initiativer på området. Som nævnt indledningsvist er det hensigtsmæssigt, at disse politiske bestræbelser hviler på et vidensgrundlag om deleøkonomiens omfang og udvikling, som dette studie bidrager til at tilvejebringe.

Der findes ikke nogen egentlig faglitteratur om deleøkonomien i en dansk sammenhæng (Skytte, 2016 og Bove-Nielsen 2015, er dog nogle forsøg på at skrive oversigtsbøger i en lidt anden genre rettet mod »praktikeren«). Dansk Erhverv har i et af de få kvantitative studier af deleøkonomiens omfang belyst omfanget og konkluderet, at knap hver tiende dansker har benyttet en eller flere deleøkonomiske tjenester inden for den seneste 6 måneders periode (Munkøe, 2015, 2016). Dette resultat er senest blevet bekræftet af et studie gennemført af banken Nordea, der kommer frem til samme konklusion (Nordea, 2015, 2016). Eurobarometer (2016) fandt i en europæisk sammenhæng, at 42 pct. af danskerne ikke har hørt om deleøkonomien, mens 14 pct. har brugt den på et eller andet tidspunkt; de resterende har hørt om, men ikke selv brugt deleøkonomiske tjenester. Danmark lå i den lavere halvdel, når man ser på EU-borgernes anvendelse af deleøkonomiske platforme, hvilket umiddelbart kan undre i lyset af, at den danske befolkning generelt er meget teknologiparat med god internetdækning og i høj grad har taget andre e-handelsmuligheder til sig. Det ligger uden for denne artikels område at undersøge spørgsmålet nærmere, men det kunne tyde på, at deleøkonomiske platforme dels er mere udbredte i mellemindkomstlande med mere prisbevidste forbrugere, og at der er en kommerciel effekt ved, at forskellige deleøkonomiplatforme har haft mere fokus på et etablere sig på nogle markeder frem for andre, f.eks. med det store franske BlaBlaCar, der

synes at harmonere med, at andelen af deleøkonomiske brugere ligger i top i Frankrig.

Deleøkonomisk udbredelse i den danske befolkning

Dette studie tager udgangspunkt i et storskala kvantitativt datasæt baseret på 3.025 danske husstandesoplysninger om eventuelt forbrug på deleøkonomi over de seneste 6 måneder. Data er indsamlet via et spørgeskema administreret til et repræsentativt udsnit af den voksne befolkning. Hver person er blevet bedt om at svare på baggrund af husstandens samlede forbrug på deleøkonomiske tjenester. Konkret er personerne blevet bedt om at angive forbrug på tre forskellige former for deleøkonomiske tjenester, persontransport og overnatning, og en tredje form som består af deling af aktiver og lignende. Denne opstilling afspejler de tjenester, der findes inden for deleøkonomien, og er også informeret af et ikke-publiceret forstudie, der mere detaljeret belyste forskellige områder og mulige deleøkonomiske ordninger, som bekræftede at disse tre overordnede spørgsmål er velegnede til at indfange de forskellige eksisterende ordninger. Der opstår således i realiteten dummyvariable for, hvorvidt en husstand inden for de seneste 6 måneder har anvendt deleøkonomiske tjenester inden for overnatning, persontransport og deling af ejendele, såvel som en samlet dummyvariabel for, om husstanden har anvendt en eller flere deleøkonomiske tjenester i perioden eller ej. Personerne blev bedt om at angive beløb brugt på deleøkonomien, hvilket er blevet fortolket som en binær variabel, dvs. en dummyvariabel for, om man har brugt en deleøkonomisk tjeneste eller ej. Dette skyldes, at beløbsdata er plaget af store usikkerheder omkring outlierobservationer, hvor godt respondenter kender og kan huske husstandens forbrug nogenlunde præcist, samt at forbrug på Airbnb-overnatninger typisk er langt større end alle andre typer deleøkonomiske tjenester, således at en analyse ud fra beløbsstørrelse reelt langt hen ad vejen ville svare til en analyse af Airbnb-

overnatningsmarkedet. Det er med andre ord ikke hensigtsmæssigt i denne sammenhæng. Det er altså den sidstnævnte opsummerende dummyvariabel for, hvorvidt en svarperson har anvendt en deleøkonomisk tjeneste eller ej de seneste 6 måneder, som analysen tager udgangspunkt i.

Der er som nævnt taget udgangspunkt i et forbrugerperspektiv, dvs. hvor mange danske husstande der bruger penge på forskellige deleøkonomiske tjenester. Dette sker givetvis i væsentligt omfang som ferieforbrug, hvor man booker turistovernatninger i udlandet. Andelen, som selv udlejer deres lejlighed, tilbyder ture i deres eget transportmiddel og lignende, er givetvis langt mindre (Munkøe, 2015). Det er ikke overraskende, men ligger i selve deleøkonomiens raison d'être: at én boremaskine, én bil, én lejlighed kan komme flere til gode ved at øge udnyttelsesgraden igennem deleøkonomiske udvekslinger. Det relevante er derfor i højere grad at se på efterspørgselssiden end udbudssiden for at belyse omfanget af deleøkonomisk aktivitet.

Indsamling og respondentudvælgelse er foretaget af analysefirmaet Norstat. Indsamlingen er foregået i marts 2016. Da spørgsmålene dækker over den seneste 6-månedersperiode, er data altså baseret på forbrug hen over det forudgående halve år. Datasættet er poststratificeret ud fra Danmarks Statistiks officielle opgørelser via vægtning på køn, alder, uddannelsesbaggrund og geografi/region for at sikre repræsentativitet i forhold til totalpopulationen.

De primære spørgsmål, vi søger at besvare, er, hvor udbredt det er at indgå i deleøkonomien i forskellige sociodemografiske forbrugergrupper.

Belyser vi først data deskriptivt, fremkommer det i tabellen nedenfor gengivne billede. Overordnet set er det godt hver tiende husstand, der inden for en 6-månedersperiode har brugt en eller flere deleøkonomiske tjenester. Det er tydeligt, at overnatning og persontransport er det mest udbredte, mens deleøkonomiske udvekslinger af ejendele er langt mindre udbredt. I realiteten er deleøkonomien altså langt hen ad vejen fortsat givet ved de koncepter, der har fået størst succes og størst offentlig bevågenhed, dvs. Airbnb, Uber, BlaBlaCar og GoMore og lignende platforme.

Vender vi opmærksomheden mod forbrugsadfærden i forskellige sociodemografiske grupper, fremkommer det nedenstående billede, som er givet ved det samlede beløb brugt på deleøkonomiske tjenester (se også Munkøe, 2016). Det er måske ikke overraskende, at især de unge, veluddannede og bybefolkningen er tilbøjelige til at bruge deleøkonomiske tjenester. Det er dog slående, at der i praktisk taget alle forbrugergrupper er en del, som er brugere af deleøkonomien. Det deskriptive resultat giver således en tydelig indikation af, at det er et fænomen, som har vundet forholdsvis stor udbredelse, snarere end at være forbeholdt eksempelvis de unge teknologiparate studerende.

Disse sammenhænge kan med fordel undersøges i en multipel model i stedet for som bi-

Tabel 1: Anvendelse af deleøkonomiske tjenester

	Andel brugere	Antal brugere i stikprøven	95% konfidensinterval
Persontransport	4,8	157	4,1-5,6
Overnatning	5,0	154	4,3-5,9
Ejendele	1,4	47	1,0-1,9
Mindst en af ovenstående	7,6	242	6,7-8,7

Tabel 2: Anvendelse af deleøkonomien i forskellige forbrugergrupper

	Andel brugere	Antal besvarelser	95% konfidensinterval
Samlede resultater	7,6	3.025	6,7-8,7
Mænd	7,8	1.537	6,6-9,4
Kvinder	7,4	1.488	6,1-8,8
Region Hovedstaden	10,9	912	9,1-13,2
Region Sjælland	3,8	451	2,4-5,9
Region Syddanark	6,9	656	5,1-9,3
Region Midtjylland	7,1	659	5,6-9,6
Region Nordjylland	5,5	347	3,5-8,4
Børn u. 18 i husstanden	7,0	696	5,4-9,1
Ikke børn u. 18 i husstanden	7,7	2.329	6,8-9,0
Stemte på »rød blok«	9,8	1.347	8,3-11,6
Stemte på »blå blok«	5,9	1.261	4,7-7,4
0-200.000 kr. husstandsindkomst	8,7	379	6,2-12,1
200.001-300.000 kr. husstandsindkomst	7,1	406	5,0-10,0
300.001-400.000 kr. husstandsindkomst	7,1	427	5,0-10,0
400.001-500.000 kr. husstandsindkomst	9,5	289	6,6-13,5
500.001-600.000 kr. husstandsindkomst	4,5	249	2,6-7,9
600.001-700.000 kr. husstandsindkomst	6,4	211	3,8-10,6
700.001-800.000 kr. husstandsindkomst	10,9	195	7,2-16,1
800.000 + kr. husstandsindkomst	12,8	309	9,4-17,0
18-29 år	16,9	526	14,3-20,8
30-39 år	9,1	420	6,8-12,2
40-49 år	5,0	512	3,4-7,3
50-59 år	4,3	569	3,0-6,3
60+ år	4,0	998	2,9-5,4
Folkeskole	4,1	711	2,8-6,0
Erhvervsuddannelse	3,8	967	2,8-5,3
Gymnasial	11,6	251	8,5-16,9
Kort videregående	9,0	221	5,7-13,9
Mellemlang videregående	15,1	606	12,3-18,4
Lang videregående	20,4	248	16,1-26,6
Vil ikke oplyse uddannelsesbaggrund	0	21	–
Selvstændig	15,7	115	10,2-23,4
I fuldtidsbeskæftigelse	7,6	1.249	6,4-9,3
I deltidsbeskæftigelse	8,9	186	5,5-14,1
Studerende	16,9	305	13,3-22,1
Pensionist	3,4	967	2,4-4,8
Medhjælpende ægtefælle	0	7	–
Andet	5,8	134	2,9-11,4
Vil ikke oplyse tilknytning til arbejdsmarkedet	1,9	62	0,5-7,6

variate krydstabuleringer, hvor eksempelvis sammenhængen mellem husstandsindkomst og tilbøjelighed til at bruge deleøkonomiske tjenester givetvis også afspejler at yngre mennesker såvel som personer uden børn i husstanden typisk har lavere husstandsindkomst, samtidig med at de i øvrigt har et forbrugsmønster, som gør dem mere tilbøjelige til at anvende deleøkonomiske tjenester.

Der opstilles derfor en logit-model, som modellerer sandsynligheden for at have anvendt deleøkonomiske tjenester som den afhængige variabel. De ovenfor oplyste baggrundsvariable indgår alle som forklaringsvariable i en initial modelopstilling.

Der opstilles altså en velkendt model, hvor sandsynligheden for et udfald, at en person har anvendt en deleøkonomisk tjeneste, er betinget af variable som udgør en vektor βx ,

$$P(y=1|\mathbf{x})=G(\beta_0 + \beta \mathbf{x})$$

Hvor $G(z)$ er en logistisk funktion givet ved

$$G(z) = \frac{e^z}{1 + e^z} = \frac{1}{1 + e^{-z}}$$

Og hvor $\beta x = \beta_1 x_1 + \dots + \beta_n x_n$

Hvilket altså svarer til

$$G(z) = \frac{1}{1 + e^{-z}} = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_1 x_1 + \dots + \beta_n x_n)}}$$

Der anvendes således en velkendt logistisk regressionsmodel, hvor samtlige baggrundsvariable vist i den ovenstående tabel i første omgang medtages. Bemærk, at alle er dummy-variable undtagen husstandsindkomst, uddannelse og alder, der behandles som kontinuerte variable. Det kan naturligvis diskuteres, men et blik på den ovenstående deskriptive tabel viser tydeligt, at datastrukturen indebærer en lineær sammenhæng, der er befordrende, og som nedenfor vist er det

samtidigt nyttigt, da det praktisk kan give et godt dataoverblik, og teoretisk hænger sammen med en underliggende forståelse af, at uddannelseslængde og indkomstniveau reelt udgør et ordinært kontinuum snarere end blot kategoriske variable. Der indføres en særlig dummy for uoplyst husstandsindkomst, som ikke har nogen teoretisk interesse, men tjener som en korrektion, som tillader os at anvende husstandsindkomst som en kontinuert variabel, hvor uoplyst får en arbitrær værdi snarere end kodes som missing, således at disse observationer ikke bliver droppet i regressionsmodellen på grund af manglende data.

Da den konkrete modellering i første omgang medtager samtlige relevante sociodemografiske baggrundsoplysninger, er det ikke overraskende, at ikke alle variable er signifikante i en samlet multipel opstilling. Som det ses, er variablen for køn ikke-signifikant. Det hænger formentlig både sammen med, at en stor del af det deleøkonomiske forbrug finder sted inden for rammerne af en fælles husholdning i forbindelse med eksempelvis rejser, og at incitamenterne til at bruge deleøkonomiske alternativer inden for især hovedområderne persontransport og overnatning givetvis er omtrent de samme for mænd og kvinder. Det er plausibelt, at sikkerhedshensynet har en særlig stor rolle for kvinder, der rejser alene, men det er uklart, om det ville tale for eller imod brug af de store deleøkonomiske tjenester. Under alle omstændigheder observeres der altså ikke kønsspecifikke forskelle.

Hvad angår region, er der to regioner, Region Sjælland og Region Nordjylland, der afviger signifikant fra Region Hovedstaden (som de regionale dummies er målt op imod). Der er altså nogle forskelle på tværs af landets geografi, selvom to af de regionale dummyvariable er insignifikante. De øvrige baggrundsvariable er alle signifikante.

Mens regressionsoutputtet viser, hvorvidt de forskellige sociodemografiske baggrundsvariable

Tabel 3: Logistisk regressionsmodel

	Koefficient	St. error	t	P>t	95% Konfidensinterval	
Alder	-0,0371	0,0066	-5,62	0,000	-0,050	-0,0242
Uddannelse	0,2906	0,0472	6,16	0,000	-0,0501	0,3831
Dummy for at være selvstændig					Udgår – de øvre dummies for tilknytning til arbejdsmarkedet måles op imod denne	
Dummy for at være fuldtidsbeskæftiget	-1,0403	0,2765	-3,76	0,000	0,1980	-0,4983
Dummy for at være deltidsbeskæftiget	-0,6212	0,3813	-1,63	0,103	1,5824	0,1266
Dummy for at være studerende	-0,4749	0,3493	-1,36	0,174	-1,3690	0,2100
Dummy for at være pensionist	-0,7376	0,3330	-2,22	0,027	-1,1560	-0,0848
Dummy for »anden« tilknytning til arbejdsmarkedet	-1,3665	0,4786	-2,86	0,004	-1,3907	-0,4282
Dummy for uoplyst tilknytning til arbejdsmarkedet	-2,0657	0,7885	-2,65	0,008	-2,3049	-0,5397
Dummy for at have kønnet mand	-0,0979	0,1494	-0,66	0,512	-3,6317	0,1950
Dummy for bosat i Region Hovedstaden					Udgår – de øvre fire regionsdummies måles op imod denne	
Dummy for bosat i Region Sjælland	-0,8003	0,2730	-2,93	0,003	-0,3908	-0,2649
Dummy for bosat i Region Syddanmark	-0,2597	0,2037	-1,27	0,203	-1,3356	0,1398
Dummy for bosat i Region Midtjylland	-0,2900	0,1892	-1,53	0,125	-0,6609	0,0810
Dummy for bosat i Region Nordjylland	-0,5880	0,2651	-2,22	0,027	-1,1078	-0,0681
Dummy for stemte på et parti fra »rød blok« ved seneste folketingsvalg	0,4130	0,1481	2,79	0,005	0,1226	0,7034
Dummy for at der er børn under 18 i husstanden	-0,6412	0,1826	3,51	0,000	-0,9992	-0,2832
Dummy for 2+ voksne i husstanden	0,4716	0,1799	2,62	0,009	0,1188	0,8244
Husstandsindkomst	0,0691	0,0396	1,73	0,083	-0,0090	0,1473
Dummy for uoplyst husstandsindkomst	-0,2374	0,2870	-0,83	0,408	-0,8001	0,3254
Konstant	-1,2702	0,4949	-2,57	0,010	-2,2405	-0,3000

riable er signifikante i forhold til at forklare sandsynligheden for at anvende deleøkonomiske tjenester, er det velkendt, at et logistisk regressionsoutput er vanskeligt at vurdere den nærmere karakter af disse sammenhænge ud fra. Derfor er det nyttigt at se på på marginsplots, hvor den bivariate sammenhæng mellem sandsynligheden og en teoretisk relevant variabel belyses, kontrolleret for de øvrige variable i regressionsmodellen.

De tre figurer nedenfor viser sammenhænge mellem alder, uddannelsesbaggrund og husstandsindkomst og sandsynligheden for at have brugt en deleøkonomisk platform de seneste 6 måneder. Alder er opgjort i personens faktiske alder, mens uddannelsesbaggrund er givet ved grundskole=1, erhvervsuddannelse=2, gymnasieuddannelse=3, kort videregående uddannelse=4, mellemlang videregående uddannelse=5, lang videregående uddannelse=6, og husstandsindkomst er opgjort med intervallerne 0-200.000 kr.=1, 200.001-300.000 kr.=2, 300.001-400.000 kr.=3, 400.001-500.000 kr.=4, 500.001-600.000 kr.=5, 600.001-700.000 kr.=6, 700.001-800.000 kr.=7, og mere end 800.000 kr.=8. Navnlig i forhold til sidstnævnte er det relevant at pointere, at dette er opgjort kontrolleret for, om det er en husstand med en eller to voksne.

Sammenhænge fremgår klart: jo ældre en person er, jo lavere er sandsynligheden for at bruge deleøkonomiske tjenester, og effekten af alder må siges at være ganske stor. De predikerede værdier bevæger sig således fra mere end femten procent blandt personer i starten af tyverne til omkring fem procent for personer omkring 60-årsalderen. Alder er altså en vigtig forklaringsfaktor i forhold til brugen af deleøkonomi, også når der er kontrolleret for at yngre mennesker i højere grad har lavere indkomster, ikke har børn, er under uddannelse, og så fremdeles.

Effekten af uddannelsesbaggrund er også

stor. Mens den predikerede sandsynlighed for at bruge deleøkonomiske tjenester blandt personer med en grundskolebaggrund eksempelvis er lavere end 5 pct., stiger den med uddannelsesniveau til omkring 15 pct. for folk med lang videregående uddannelsesbaggrund.

Effekten af husstandsindkomst er mindre, men stadig væsentlig. Som det ses, ligger de predikerede sandsynligheder på mellem ca. 6 pct. for det laveste og ca. 10 pct. for det højeste husstandsindkomstinterval.

Det er altså tydeligt, at deleøkonomien har vundet eller er ved at vinde indpas i alle forbrugersegmenter.

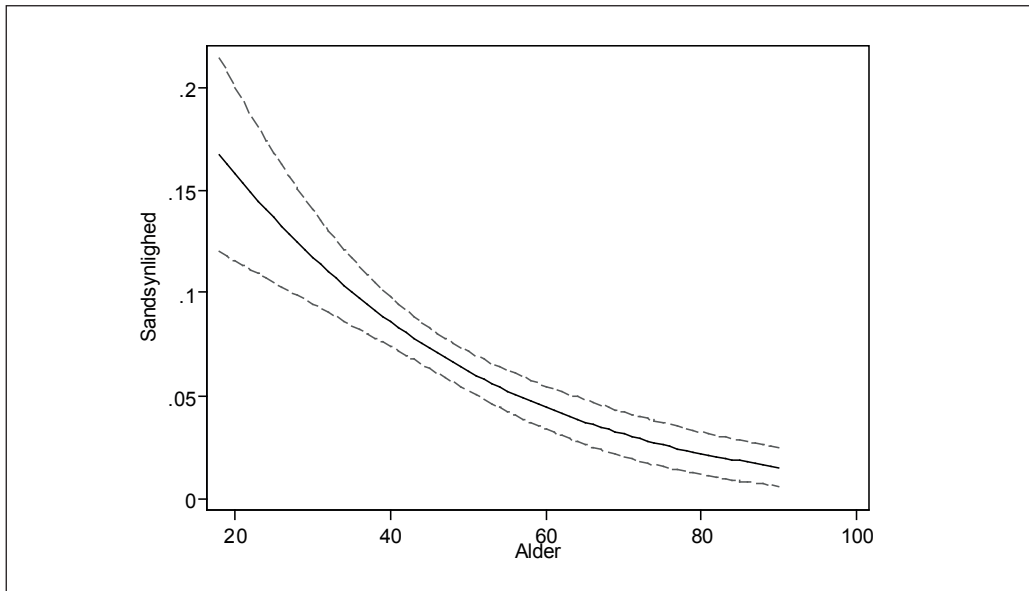
Deleøkonomien er katalysator for en innovationsbåret vækst ...

Deleøkonomien antager et ikke-trivielt omfang. Derfor er det blevet en væsentlig politisk udfordring at sikre en fornuftig regulering og håndhævelse, ligesom det kommercielt er blevet en trend, som etablerede koncepter i mange forretningsområder må tage alvorligt.

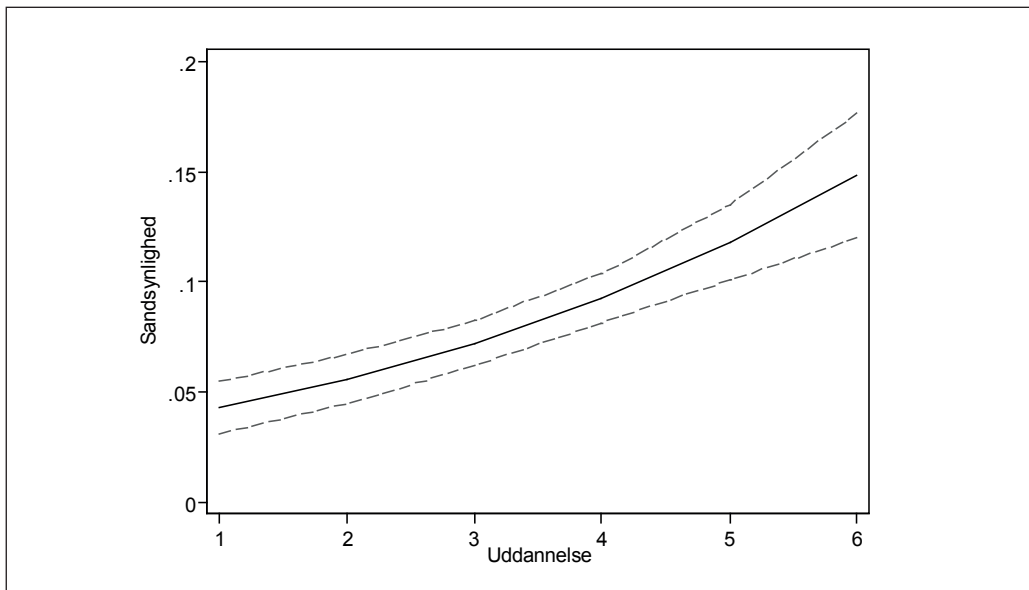
Der er givetvis et betydeligt økonomisk potentiale, som kan udløses via deleøkonomien. Eksempelvis er det i hvert fald i en amerikansk kontekst påvist, at Uber-chauffører har en lavere ledighedsrate, dvs. bruger en mindre del af tiden på at vente på at få ture end klassiske taxachauffører (Cramer og Krueger, 2016). Der er altså tale om et koncept med højere produktivitet, hvor prisen er lavere men chaufførernes timeløn den samme, da Ubers lavere pris kompenseres af flere ture i timen.

Dette eksempel er ikke mindst baseret på Ubers price surging, hvor priser afhænger af efterspørgslen, og chauffører derfor har et incitament til at køre mere i perioder med større efterspørgsel. Fra et økonomisk synspunkt giver bedre matching mellem udbud og efterspørgsel en nytte-gevinst, om end det samtidig ligger et stykke fra en klassisk løn-

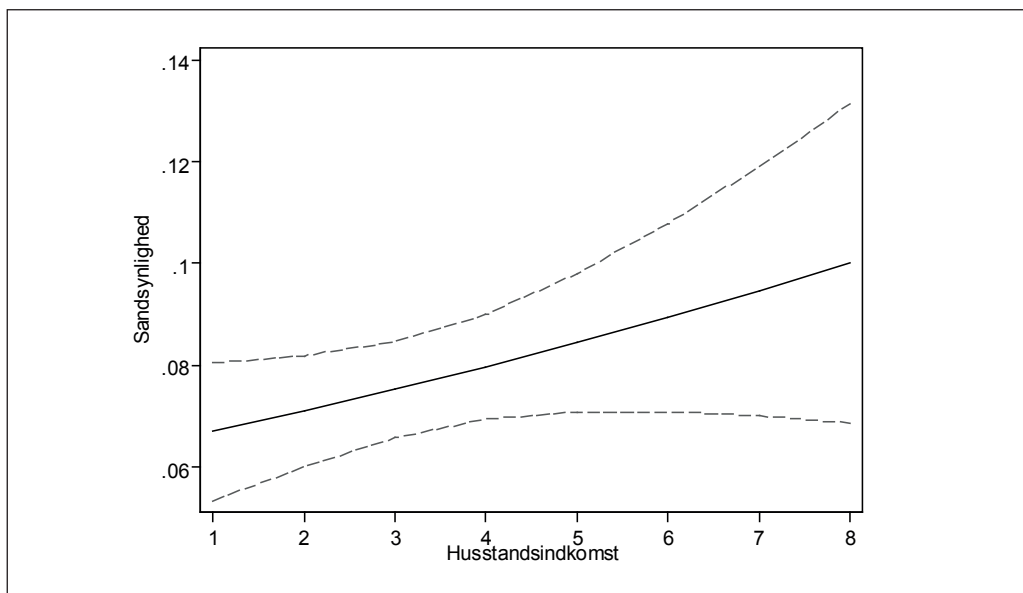
Figur 2: Sammenhæng mellem alder og sandsynlighed for at bruge deleøkonomiske tjenester

Figur 3: Sammenhæng mellem uddannelse og sandsynlighed for at bruge deleøkonomiske tjenester

Figur 4: Sammenhæng mellem husstandsindkomst og sandsynlighed for at bruge deleøkonomiske tjenester

modtagermodel med mindre usikkerhed om den faktiske lønindtægt. Eksemplet demonstrerer hvad mange ser som en særlig styrke ved deleøkonomien, at der er tale om mere innovative koncepter der i deres grundvold hviler på innovation og nye måder at gøre noget på for at vinde en niche på et marked eller redefinere selve afgrænsningen af markedet. Deleøkonomien er altså i mange tilfælde katalysator for en innovationsbåret eller »Schumpeteriansk« vækst (Schumpeter, 1942, Aghion og Howitt, 1992), hvor nye mere innovative koncepter erstatter det eksisterende eller tvinger eksisterende koncepter til selv at innovere.

... men der er også udfordringer

Det er velkendt, at deleøkonomien (og navnlig Uber) også er blevet mødt med kritik fra nogle sider, og at de opridsede potentielle positive gevinster er baseret på, at deleøkonomiske koncepter kan være mere effektive end alternativerne i forhold til bl.a. ressource-

udnyttelse, produktivitet og innovationsevne. Hvis koncepternes vækst blot er resultatet af den regulatoriske uklarhed, der gælder, og de udfordringer omkring håndhævelse, der er fulgt med, vil det derimod ikke indebære en samfundsøkonomisk gevinst. Derfor er det åbenlyst vigtigt at sikre klarhed og undgå en tendens til »regulatorisk arbitrage«, som nye deleøkonomiske koncepter angiveligt kan anvende til at opnå en fordel. Dette gælder ikke mindst på områder som skattebetaling af indtægter genereret via deleøkonomiske platforme og den effekt på forskellige arbejdstagerrettigheder og arbejdstagervilkår, overgangen til et deleøkonomi-baseret arbejdsmarked med flere freelancere/selvstændige erhvervsdrivende kan medføre, og ikke mindst bekymrer store dele af den danske fagbevægelse.

Mere specifikt kan der som minimum identificeres fem problemfelter, som deleøkonomien berører.

Som allerede nævnt ovenfor opstår der for det første en lang række arbejdsmarkedspolitiske problemer. Det gælder navnlig i forhold til spørgsmål såsom, hvorvidt en person er erhvervsdrivende eller lønmodtager (Schønning, 2016) eller ligefrem ansat af den deleøkonomiske platforme som der har verseret et antal retssager om i en amerikansk kontekst, ligesom der har været sager bl.a. om indtægter fra deleøkonomisk udlejning i relation til dagpengesystemet og kontanthjælp.

For det andet har erfaringen været, at de deleøkonomiske tjenester indebærer nye betalings- og indkomststrømme, som kan give skattemyndighederne forskellige nye udfordringer. Det er et grundprincip, at al indkomst er skattepligtig, så der er altså på den vis udelukkende tale om nye udfordringer i forhold til håndhævelse. Dette er i princippet selvfølgelig en udfordring, som er lige så gammel som skattesystemet, men hvor virksomhed generelt indberetter lønindkomst automatisk (sort arbejde forekommer naturligvis) til skattemyndighederne, sker det ikke under deleøkonomiens hybrid-arbejdsforme, hvor brugerne selv er ansvarlige for at indberette; hvilket naturligt giver anledning til spekulation om, at deleøkonomien kan udnyttes af nogle til at undgå beskatning og måske derved kunne tilbyde særligt lave priser. Selvom de skattemæssige problemstillinger ikke altid er entydige – eksempelvis kan en privat udlejer i modsætning til en erhvervsdrivende få op til 24.000 kr. skattefrit indtægt fra boligudleje, men omvendt kan en erhvervsdrivende trække udgifter fra i skat – er det næppe urimeligt at konstatere, at der er tale om et vanskeligt og kontroversielt problemfelt.

For det tredje gælder der på en lang række områder en specifik erhvervslovgivning, således fx taxaloven for taxakørsel, regler for fødevarer sikkerhed mv. for restauranter og andre virksomheder, der behandler fødevarer og så fremdeles. Et meget illustrativt eksempel på de konceptuelle vanskeligheder, det

kan afføde, er retssagen herhjemme mod en række Uber-chauffører for at bryde taxaloven og reelt køre pirattaxi. Ubers forsvar har været, at der ikke er tale om taxakørsel, men samkørsel, der er reguleret efter andre regler. En lignende problemstilling gælder i forhold til eksempelvis forbrugerlovgivningen, som finder anvendelse på en relation mellem en erhvervsdrivende og en forbruger. Et relevant spørgsmål er derfor, om det juridisk vil være muligt at lade peer-to-peer-relationer, fx når en person lægger en beskrivelse og billeder af sin lejlighed op på Airbnb, være genstand for en juridisk sag om vildledende markedsføring. Dette spørgsmål vil formentlig blive afgjort af, hvorvidt en person vurderes at være erhvervsdrivende, men dette er et vanskeligt spørgsmål, som må vurderes fra sag til sag, og derfor under alle omstændigheder ikke noget, man kan have fuldkommen sikkerhed for i det øjeblik man vælger at indgå i en peer-to-peer-relation (se EU Kommissionen, 2016 for en nyttig diskussion).

For det fjerde skabes der et uklart rum på forsikringsområdet. Det er åbenlyst, at personer, som indgår i deleøkonomien, kan ønske at være forsikrede på samme måde som i andre økonomiske transaktioner, og måske endda i særlig grad, eftersom risikoen forbundet med »peer-to-peer«-relationer måske kan siges at være større for forbrugeren. Imidlertid optræder mange brugere af deleøkonomiske platforme, fra Uber-chaufføren til Airbnb-udlejer, på en måde, der formentlig vil blive vurderet til at være erhvervsmæssig aktivitet. Derved opstår behovet for en erhvervsforsikring, hvis eksempelvis en Uber-chauffør vil være forsikrede i tilfælde af en bilulykke. Tilsvarende tilbyder Airbnb udlejere en »garanti«, som dækker skader op til et vist beløb. Imidlertid er den juridiske status for en sådan »garanti« anderledes og i praksis i store træk uprøvet ved danske domstole, men det er nærliggende at gå ud fra, at man vil have en stærkere position ved egentlig forsikring i tilfælde af uenighed med garantistilleren.

For det femte er der mere generelt spørgsmålet om ansvar for en indgået aftale via en deleøkonomisk platform. Hos de deleøkonomiske tjenester, vi ser i dag, er tanken, at aftalen indgås peer-to-peer-baseret med platformen som formidler snarere end kontraherende part. Det betyder dog ikke, at platforme nødvendigvis er fritaget for et ansvar. Eksempelvis vil en platform have en forpligtelse til at handle, hvis den fik kendskab til ulovlige omstændigheder (se navnlig L'Oréal vs eBay). Mere generelt vil en platform have et større ansvar, i det omfang den er aktiv frem for passiv formidler, ligesom man godt kan forestille sig situationer, hvor platformen må ses som den reelle udbyder via en underleverandør og derfor kontraktuelt forpligtet (se EU-Kommissionen, 2016 for en nyttig diskussion).

Denne diskussion søger ikke at afklare disse i mange tilfælde juridisk set vanskelige uklarheder og problemstillinger, men det er nyttigt at opridse de vigtigste problemfelter, som deleøkonomiens fremvækst har givet anledning til. Deleøkonomien har som dokumenteret opnået en størrelse, hvor de forskellige regulatoriske og politiske implikationer ikke kan ignoreres. Deleøkonomien er så at sige rykket fra niche til mainstream. Den politiske og regulatoriske opmærksomhed som vies til området bør følge med.

Litteratur

- Aghion, Phillipe og Howitt, Peter (1992), »A Model of Growth Through Creative Destruction«, *Econometrica*, 60: 323-51.
- Bove-Nielsen, Jesper (2015), *Den nye deleøkonomi*, København: Libris Media.
- Cramer, Judd og Alan Krueger (2016), »Disruptive Change in the Taxi Business: The Case of Uber«, *NBER Working Paper* N. 22083.
- Harris, Seth og Alan Krueger (2015), »A Proposal for Modernizing Labor Laws for Twenty-First-Century Work: The 'Independent Worker'«. *The Hamilton Project, Discussion Paper*, 2015-10.
- Eurobarometer (2016), *The use of collaborative platforms*, nr. 438.
- EU-Kommissionen (2016), »En europæisk dagsorden for den kollaborative økonomi«, meddelelse fra Kommissionen til Europa-Parlamentet, Rådet, det Europæiske Økonomiske og Sociale Udvalg og Regionsudvalget.
- L'Oréal SA m.fl. mod eBay International AG m.fl. C-324/09
- Munkøe, Malthe (2015), »Deleøkonomien på frem-march«, *Dansk Erhverv: Perspektiv*, nr. 21.
- Munkøe, Malthe (2016), »Deleøkonomi i vækst«, *Dansk Erhverv: Perspektiv*, nr. 7.
- Nordea (2015), »Den danske deleøkonomi er tredoblet på et år«, pressemeddelelse, 5. oktober.
- Nordea (2016), »Deleøkonomi er mest noget vi taler om«, pressemeddelelse, 23. september.
- Pwc (2014), »The sharing economy – sizing the revenue opportunity«, offentliggjort på hjemmeside, www.pwc.co.uk/issues/megatrends/collisions/sharingeconomy/the-sharing-economy-sizing-the-revenue-opportunity.html
- Pwc (2016), »The Sharing Economy, Consumer Intelligence Services«, PriceWaterhouseCoopers.
- Schumpeter, Joseph (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy*, London: Harper & Brothers
- Schønning, Morten (2016), »Den danske model kan sagtens håndtere deleøkonomien«, *Altinget*, 29. maj.
- Skytte, Claus (2016), *Den nye andelsbevægelse*, København: Skytsenglen.
- Sundararajan, Arun (2016), *The Sharing Economy*, Cambridge, MA: The MIT Press.

Abstracts

War Studies – an introduction

Sten Rynning, professor,
Department of Political Science,
University of Southern Denmark and
head of Center for War Studies,
sry@samf.sdu.dk

War Studies is a sixty-year-old research tradition offering great insights into pressing societal concerns, namely the changing character of war and armed conflicts. It is a puzzle, therefore, that the tradition is so poorly rooted in great parts of Europe, including in Denmark and the Nordic region. This introduction will examine this puzzle and offer an assessment of the advantages and strengths of War Studies. The root of the puzzle is a societal, normative wish to engage peace rather than war and also the academic community's ambition to construct grand theory, which inevitably must build on abstract assumptions. War Studies goes beyond such normative and scientific constraints to understand war. War Studies explores the complexity of human action as well as the weight of history, thus inviting a dialogue between distinct disciplines for the purpose of generating knowledge of relevance to society. With this introduction the scene is thus set for this special issue's War Studies assessment of Danish foreign policy activism.

Law as a part of an activism foreign policy at sea

Birgit Feldtmann, associate professor,
Department of Law, Aalborg University,
bfe@law.aau.dk

Denmark has between 2008 and 2016 been rather active in counter-piracy efforts in the Horn of Africa region. Counter-piracy is conducted by military forces, however, from a legal point of view it has nothing to do with "war" in a legal sense, as it is an issue of law enforcement at sea. The legal framework for counter-piracy is set in the UN Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) which on the one hand defines what piracy is in international law, and on the other hand gives states a variety of counter-piracy tools (such as the right to boarding, search, seizure etc.). Other international regulations and UN Security Council resolutions supplement the counter-piracy legal framework created by UNCLOS and add further to the counter-piracy "toolbox". In its sum, international law provides at solid basis for counter-piracy operations. However, the understanding and interpretation of this legal frame work and its use under specific counter-piracy operations has been one of the hot issues on the international agenda. The article takes its star-

ting point in the legal debate in connection with the counter-piracy efforts in the Horn of Africa region and discusses the role Denmark chose to play in this context. Denmark chose an activism-approach, which in particular became clear by taking the chair of the *Working Group 2 on Legal Issues of the Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia (CGPCS)*.

After Taksøe – Danish Military Activism as Interest Policy

Jon Rahbek-Clemmensen,
assistant professor, ph.d.,
Center for War Studies,
University of Southern Denmark,
jrc@sam.sdu.dk

One of the many purposes of the War Studies tradition is to study the assumptions and processes behind foreign and security decision-making in order to strengthen the public debate about these issues. The present article illustrates the critical potential inherent in the War Studies tradition by unpacking the assumptions underpinning Denmark's military activist foreign policy, especially how the concept of national interest is used in Peter Taksøe-Jensen's 2016 foreign policy review. The analysis shows that the Danish military activism is not necessarily in Denmark's narrow interest, as many of the advantages and disadvantages of the military activism rest on approximations or unavailable information. Denmark's official foreign policy interests are therefore not just the result of cold *Realpolitik* calculations or a wish to keep Denmark secure – they are shaped by specific values and a vision of world politics that are both contestable and political.

With Foreign Policy Activism follows Legal Activism

Marc Schack, ph.d., principal,
Ministry of Justice,
marc.schack@gmail.com

Throughout the past 25 years, Denmark has pursued a so-called “activist” foreign policy. The narrative surrounding this “activism” has provided a common frame of reference for Danish foreign policy actors and observers, which has shaped the public debate about Danish foreign policy. One element that has not received significant attention, however, but which should form a central part of this narrative, is the parallel policy of legal activism, which has enabled the activist foreign policy to unfold. This legal element is outlined and discussed in this article. By analyzing core legal questions relating to the use of armed force, which Denmark has had to deal with during the relevant period, the article points out the contours of this activist judicial trend. In this way, the article aims to introduce the legal dimension to the broader conversation about Danish foreign policy activism.

In Contact – A War Ballet: Dancing Danish Foreign Political Activism

Kathrin Maurer, associate professor,
Department for the Study of Culture,
Center for War Studies,
University of Southern Denmark,
kamau@sdu.dk

Three Danish veterans who have been deployed to Afghanistan during the last years dance with professional royal ballet dancers in the show “In Contact – A War Ballet” at the Royal Theater in Copenhagen in 2014. The ballet performance shows the soldiers' stories about the war, performs their trau-

matic experiences in dance formations, and visualizes their struggles with their wounded bodies. Focusing on this war ballet this article discusses the cultural and aesthetic aspects of Denmark's new foreign political activism: How do theater institutions, audiences, and critics react to Denmark's war policy? Is the distant war already a part of Denmark's cultural self-understanding? Which gaze can art provide on war? How does the performance echo key issues of the political debates about the new Danish foreign political activism? In finding answers to these questions, this contribution will focus on the representation of emotions, individuality, and the role of art.

Soldiers, Statesmen, and Leadership in an Activist Foreign Policy

Jacob Barfoed, Ph.d., major,
Department of Military Operations,
The Academy of Defence,
jacob.barfoed@gmail.com

The article argues that well-functioning Danish civil-military relations in the context of the activist foreign policy should be measured on: 1) the degree of civilian control; 2) whether the military can accomplish its given mission; and 3) whether the government prepares a proposal for an overall strategy with accompanying military strategy for the given conflict, in order to *contribute* to the coalition/alliance strategy and to *identify* whether that serves the politically defined Danish interests.

This is achieved through the establishment of *the Unequal Dialogue*, which is characterized by active political leadership of the strategy-process and a continuous dialogue with the senior military leadership with a focus on personal relations characterized by mutual trust and respect.

A case-study of the Gulf War 1990-91 concludes that Denmark only achieved well-functioning civil-military relations on the first two parameters. The article argues this can be explained by a significant departure from *the Unequal Dialogue's* prescriptions.

“Let me see your war face”: The Americanization of Denmark's new war in film and literature

Thomas Ærvold Bjerre, associate professor,
American Studies,
Department for the Study of Culture,
Center for War Studies,
University of Southern Denmark,
th.bjerre@sdu.dk

Denmark's new active foreign policy era has been thoroughly depicted in the arts. This article examines some of the first artistic representations of Denmark's active participation in Afghanistan and Iraq. Janus Metz's documentary *Armadillo* (2010) and the novels *Tango 4* (2008) by Niels Ole Qvist and *Jeger en hær [I am an Army]* (2010) by Lars Husum. I propose that the lack of a Danish war film tradition has Metz draw on recognizable themes and a visual aesthetics from American war films. This tendency is also apparent in the two novels. The authors describe some of the Danish soldiers as saturated by romantic macho traditions from American war films. These early Danish representations of Denmark's role in Afghanistan and Iraq, then, are characterized by a transatlantic discourse, one that tells us as much about director and authors as it does about the reality for deployed Danish soldiers.

**The War Studies Tradition
(at University of Southern Denmark):
What, How and Now What?**

Peter Viggo Jakobsen, associate professor,
Academy of Defence and professor,
Center for War Studies,
University of Southern Denmark,
peja@fak.dk

This article does three things: It defines the War Studies tradition on the basis of the multi-disciplinary understanding outlined in the introduction to this special issue. Then it establishes four conditions that scholars working within the War Studies tradition have to meet in order to make a difference to the study of war. I then apply this measuring rod to the articles in this volume concluding that they do make a scholarly difference, because they all develop and answer multi-disciplinary research questions. This said, the researchers working at the Center for War Studies at the University of Southern Denmark would make an even greater difference, if they took their activities to the next level by developing interdisciplinary integrated teaching modules and research questions. This would enable them to generate research projects that differed much more from the ones generated within the existing disciplines.

**Review Article:
The Sharing Economy in Denmark**

Malthe Mikkel Munkøe, Senior consultant,
Confederation of the Danish Enterprise,
mmm@danskerhverv.dk

The sharing economy has garnered increasing attention in recent years among political and business actors. This article contributes to our understanding of these developments in two ways. First, the article presents the findings of a large-scale quantitative research project that has compiled data on sharing economy users in the Danish populace. One central result is that usage is most prevalent among young urbanites, but conversely, the use of sharing economy services is also by no means solely confined to this sociodemographic group. Taking the conclusion that sharing economy services have become relative common across the population, the article discusses the regulatory and legal challenges and questions that stem from the rise of sharing economy services.